

Ārējais līdzsvars un struktūrpolitikas loma tā uzturēšanā

Konstantīns Beņkovskis

Edgars Kassalis

Uldis Rutkaste

Rīga, 2005

SATURS

Ievads	4
1. Maksājumu bilances tekošā konta izvērtēšanas aktualitāte un teorētiskie aspekti.....	5
2. Tekošā konta stāvokļa un tā izmaiņu analīzes pamatnostādņu evolūcija.....	6
2.1. Tirdzniecības plūsmas un tekošā konta stāvoklis.....	6
2.2. Uzkrājumu – investīciju starpības pieeja tekošā konta stāvokļa analīzē.....	6
2.3. Tekošais konts kā starpperiodu fenomens; Lavsona doktrīna.....	7
2.4. Patēriņa izlīdzināšanas pieeja divperiodu modelī	8
2.5. Nozīmīgākās tekošā konta analīzes modeļu rezultātu interpretācijas	9
2.6. Uzskatu evolūcija par ekonomisko instrumentu izmantošanu tekošā konta deficīta kontekstā.....	11
3. Maksājumu bilances tendenču apraksts	13
3.1. Tekošais konts	13
3.1.1. Preču tirdzniecības bilance.....	13
3.1.2. Pakalpojumu tirdzniecības bilance.....	17
3.1.3. Kārtējo pārvedumu un ienākumu bilance.....	19
3.1.4. Tekošā konta pozīciju analīze starptautiskā griezumā	20
3.2. Kapitāla un finanšu konts	25
3.3. Tekošā konta deficīta makroekonomiskie cēloņi un nodaļas secinājumi	30
4. Tekošā konta ilgspēja	34
4.1. Ilgtermiņa maksātspējas modelis	34
4.2. Goldman Sachs tekošā konta ilgspējīguma modelis	36
5. Latvijas iekšzozaru un starpnozaru ārējā tirdzniecība	39
5.1. Iekšzozaru un starpnozaru tirdzniecība.....	39
5.2. Izmantojamo datu apraksts.....	40
5.3. Iekšzozaru tirdzniecības īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā	42
5.4. Latvijas starpnozaru tirdzniecība un salīdzinošās priekšrocības.....	44
5.5. Latvijas iekšzozaru tirdzniecības un salīdzinošo priekšrocību izmaiņas	45
6. Latvijas eksporta pastāvīgās tirgus daļas analīze	47
6.1. Pastāvīgās tirgus daļas analīzes pamatprincipi.....	47
6.2. Izmantojamo datu apraksts.....	49
6.3. Pastāvīgās tirgus daļas analīzes rezultāti.....	51
6.4. Konkurētspējas pieaugums un tirgus pievilcīgums.....	54

7. Importa komponente Latvijas eksportā.....	58
7.1. Izlietojuma-izlaides tabulas statistika.....	58
7.2. Importa komponente Latvijas eksportā.....	59
8. Secinājumu vietā: Analīzes rezultātu kopsavilkums, struktūrpolitikas izvērtējums un priekšlikumi.....	63
8.1. Analīzes rezultātu kopsavilkums.....	63
8.2. Priekšlikumi struktūrpolitikas realizācijai.....	64
8.3. Struktūrpolitikas novērtējums no izdarīto priekšlikumu viedokļa.....	66
Literatūras saraksts.....	70
1. pielikums. Pētījuma rezultātu kopsavilkums nozaru griezumā.....	Error! Bookmark not defined.

Pētījums veikts pēc Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas pasūtījuma

Izpildītāji:

Konstantīns Beņkovskis (4., 5., 6., 7. daļas)

Edgars Kassalis (1., 2. daļas)

Uldis Rutkaste (3., 8. daļas)

Ievads

Ekonomikas globalizācijas apstākļos īpaši aktuāla ir ārējā līdzsvara uzturēšanas problēma, jo palielinoties Latvijas ekonomikas atvērtībai, pieaug arī ievainojamības risks. Pētījuma galvenais uzdevums bija sagatavot teorētisku un analītisku materiālu par ārējā sektora nesabalansētības cēloņiem, tās novēršanas pasākumiem un līdzsvara uzturēšanas īstermiņa un ilgtermiņa politiku.

Pētījumā ir ietverti: teorētiskais apskats par ārējā sektora līdzsvara uzturēšanas problēmām, Latvijas maksājuma bilances pašreizējās situācijas apraksts un kvantitatīvais novērtējums, eksporta un importa strukturālā analīze, kā arī Latvijas struktūrpolitikas izvērtējums ārējā līdzsvara uzturēšanas kontekstā un priekšlikumi par struktūrpolitikas pamatvirzieniem.

Ekonomiskā literatūrā maksājumu bilance un ārējā līdzsvara uzturēšanas problēma tradicionāli tiek skatīta makro līmenī, operējot ar tādiem mainīgajiem kā valūtas kurss, procentu likmes, kopējais ārējais un iekšējais pieprasījums u.c. Tomēr, ja analīzes galamērķis ir struktūrpolitika, tad ir nepieciešams pārvietot akcentu uz mikro līmeni, runājot ne tik par agregētiem mainīgiem, bet par to struktūru un struktūras izmaiņām.

Šī pretruna izskaidro pētījuma uzbūvi, kurā var izdalīt divus lielus blokus: pirmajā akcents tiek likts uz makro, bet otrajā – uz mikro analīzi.

- Darba pirmajā un otrajā daļās tiek aprakstīta makroekonomisko teoriju par tekošo kontu un to rezultātu evolūcija, kā arī ar ekonomikas nesabalansētību saistītie riski. Trešā daļa ietver Latvijas maksājumu bilances tendenču aprakstu. Ceturtajā daļā meklēta atbilde uz jautājumu, vai Latvijas tekošā konta deficīts ir uzturams ilgtermiņa periodā.
- Tālāk akcents pārvietojas no makroekonomikas uz mikroekonomiku: piektajā, sestajā un septītajā daļās Latvijas eksports un imports skatīti mikro līmenī, valstu un nozaru griezumā. Eksporta un importa struktūras kvantitatīvai novērtēšanai izmanto iekšnozaru un starpnozaru tirdzniecības analīzi, pastāvīgas tirgus daļas analīzi, kā arī importa komponentes analīzi. Visbeidzot, izejot no iegūtiem rezultātiem, astotajā daļā izdarīti priekšlikumi par Latvijas struktūrpolitikas pamatvirzieniem un līdzšinējās struktūrpolitikas izvērtējums.

1. Maksājumu bilances tekošā konta izvērtēšanas aktualitāte un teorētiskie aspekti

Ekonomikas teorijā un praksē pastāv dažādas maksājumu bilances definīcijas, taču pētījuma gaitā pieturēsimies pie Krugmana (Krugman) vienkāršā, bet saturā bagātā formulējuma: “Valsts veikto transakciju ar pārējo pasauli fiksācija tiek saukta par maksājumu bilanci, kas savukārt sastāv no tekošā konta un kapitāla un finansu konta”.¹ Maksājumu bilances izskaidrošana un tās nozīmīguma diagnosticēšana ir viena no galvenajām starptautiskās ekonomikas tēmām. Tā ir saistīta ar virkni specifisku iezīmju: starptautiskā kapitāla plūsmām, starptautisko transakciju ietekmi uz nacionālo ienākumu, starptautiskās monetārās politikas izpausmēm un tās ietekmi uz nacionālo ekonomiku. Nenoliedzami šie jautājumi ir aktuāli arī Latvijas ekonomiskās politikas veidotājiem un realizētājiem. Problēmas aktualitāti nosaka ne tikai šī pētījuma darba uzdevums, bet arī gadiem pastāvošās Latvijas problēmas par ārējā sektora līdzsvara uzturēšanu.

Atbilstoši pētījuma darba uzdevumam pētījumā ietverts teorētiskais un analītiskais materiāls par Latvijas ārējā sektora līdzsvara uzturēšanas problēmām, akcentējot uzmanību tādiem jautājumiem kā:

- tekošā konta analīzes pieeju, modeļu un to rezultātu evolūcija;
- ārējās nesabalansētības veidošanās iekšējie un ārējie faktori;
- ar ekonomikas nesabalansētību saistītie riski;
- ārējā sektora līdzsvarošanas objektīvie nosacījumi;
- iespējamie ekonomiskās politikas virzieni ārējā līdzsvara uzturēšanai.

Minēto problēmu risināšanai laika gaitā ir notikusi zināma ekonomiskās domas evolūcija, sākot ar pagājušā gadsimta sešdesmito gadu statisko Mundela-Fleminga paradigmu līdz pēdējo gadu starpperiodu modeļiem. Nozīmīgi ir arī centieni saistīt dažādus abstraktos modeļus ar esošo pasauli, akcentējot analīzes rezultātu interpretāciju reālo politiku izstrādē.

Tekošā konta sabalansētība parasti nav politikas mērķis kā tas ir ar inflācijas vai nodarbinātības lielumiem. Parasti to piedēvē politikas starpmērķiem, tā atspoguļo makroekonomiskās politikas stāvokli un kalpo kā informācijas avots ekonomisko aģentu uzvedībai. Kopš pagājušā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem politiku veidotāji izmanto atvērtas ekonomikas jaunākās makroekonomiskās atziņas, savās analīzēs ietverot dziļāku izpratni par tekošā konta izmaiņām un to saistību ar citiem nozīmīgiem ekonomiskajiem mainīgajiem, tādiem kā fiskālā un monetārā politika, ekonomiskās aktivitātes līmenis, reālā valūtas maiņas likme un procentu likmes un ekonomikas dalībnieku starpperiodu uzvedību. Pat mazas paredzējumu kļūdas par preču un pakalpojumu absorbciju un produkcijas izlaidi var novest pie nozīmīgām tekošā konta, kas ir starpība starp šiem mainīgajiem, disproporcijām.

Tekošā konta izmaiņas ir cieši saistītas ar atvērtas ekonomikas visu dalībnieku darbību un nākotnes notikumu paredzējumiem. Ekonomiskās politikas veidotāji tekošā konta stāvokli uzskata par svarīgu makro ekonomikas mainīgo, cenšoties izskaidrot tā svārstības, noteikt to pieļaujamo vai vēlamo līmeni, kā arī cenšas izmainīt tā stāvokli ar dažādām ekonomiskās politikas svirām.

Vēsturiski starptautiskajā ekonomikā izpaužas centieni izveidot dinamiskas attiecības tekošā konta stāvokļa izmaiņās no vienas puses starp reālajām procentu likmēm, iekšzemes un ārvalstu ekonomisko aktivitāti un fiskālās un monetārās politikas stāvokli no otras puses. Pēdējos gados attīstās koncepcija par makroekonomisko stabilitāti (ilgtspējīgumu) laika gaitā, galvenokārt pievēršot pastiprinātu uzmanību tekošā konta stāvokļa disproporciju starpperiodu aspektiem un veidiem, kā to ietekmē starptautiskā kapitāla tirgus izmaiņas.

---

¹ Krugman P.R., Obstfeld M. International Economics: theory and policy. – Harper Collins College Publishers, 1994. – P 795.

2. Tekošā konta stāvokļa un tā izmaiņu analīzes pamatnostādņu evolūcija

2.1. Tirdzniecības plūsmas un tekošā konta stāvoklis

Vēsturiski viena no pirmajām un populārākajām klasiskās makroekonomikas starptautisko tirdzniecības attiecību analīzes teorijām ir kanoniskā Mundela-Fleminga analīze (M-F modelis). Šis modelis atspoguļo sešdesmito septiņdesmito gadu ekonomisko situāciju rietumu valstīs, kad valdīja uzskats, ka makroekonomiskā politika vienlaicīgi var sasniegt gan iekšējo bilanci (augsta nodarbinātība), gan ārējo bilanci (maksājumu bilances līdzsvars).

Pēc būtības M-F modelis ir Hika klasiskā IS-LM modeļa paplašinājums atvērtā ekonomikā, kas balstās un starptautiskā kapitāla mobilitāti, nepilnīgu iekšzemes un ārzemju preču un pakalpojumu aizvietojamību, fiksētu agregēto cenu līmeni un mainīgu reālo produkcijas izlaidi. Tā kā modelis koncentrējas uz notikumiem īsā laika periodā, pamatā tas apraksta korekciju mehānismu starp krājumu plūsmu līdzsvaru un statistiskiem valūtas maiņas kursu paredzējumiem. Laika gaitā šis modelis tika plaši pielietots, lai izvērtētu politiku ietekmi uz produkcijas izlaidi, procentu likmēm un maksājumu bilances korekciju procesu pastāvot alternatīviem valūtas maiņas mehānismiem.

Papildus tam, šis modelis parāda politiku izmaiņu efektu uz valsts tekošā konta bilances stāvokli. Tā, piemēram, pie fiksēta valūtas maiņas režīma un augstas kapitāla mobilitātes M-F modelis noved pie secinājumiem, ka esot tekošā konta sabalansētībai, ekspansīva fiskālā politika var izraisīt tekošā konta deficītu finansētu ar lielākām kapitāla ieplūdēm, kas savukārt izraisa procentu likmju paaugstinājumu un rezultējas kā fiskālās ekspansijas ietekme uz ienākumiem un naudas pieprasījumu. Jo augstāka ir kapitāla mobilitātes pakāpe, jo lielāka fiskālās ekspansijas ietekme uz tekošā konta bilanci. Tādejādi pie augstas kapitāla mobilitātes un fiksētas valūtas maiņas likmes fiskālās politikas izmaiņas noved pie būtiskas tiešas ietekmes uz tekošā konta stāvokli. M-F modelis parāda, ka izmaiņas iekšzemes kredītpolitikā pie fiksētas valūtas maiņas likmes atstāj mazu ietekmi uz tekošā konta bilanci. Jāpiezīmē, ka gadsimtu mijā Mundelam tika piešķirta Nobela prēmija ekonomikā, tostarp īpaši atzīmējot ieguldījumu šī modeļa izstrādē un tālākā attīstībā.

M-F modeļa vājā vieta ir tā statistiskums. Tā kā tas koncentrējas uz īsu laika horizontu, tas neparāda neto investīciju ietekmi uz produktīvā kapitāla krājumiem un tekošā konta nesabalansētību uz neto starptautiskajām parādsaistībām. Šis modelis apraksta ekonomisko politiku īstermiņa ietekmes efektu uz tekošā konta bilanci. Tādejādi, neraugoties uz plašo popularitāti, M-F paradigma daudzos aspektos ir par raupju, lai tuvināti realitātei izskaidrotu tekošā konta stāvokļa izmaiņas ilgā laika periodā un starptautiskā kapitāla svārstību ietekmi uz tām, taču tai ir fundamentāla nozīme daudzu likumsakarību izskaidrošanai.

Septiņdesmitajos gados ekonomiskajās debatēs par tekošā konta deficītu, īpaši attīstības valstīs, plaši valdīja tā saucamais „elasticitātes pesimisma” uzskats, kura aizstāvji, piemēram, Kūpers (Cooper, 1971), pārstāvēja viedokli, ka mazāk attīstītās valstīs valūtas devalvācija var uzlabot valstu ārējās pozīcijas, ieskaitot to tirdzniecības un tekošā konta bilances. Tika proponēts viedoklis, ka attīstības nācijām tirdzniecības un tekošā konta ne sabalansētībai ir strukturāla daba un tā zināmā veidā ierobežo nabadzīgāko valstu attīstības iespējas. Atbilstoši šim viedoklim, problēmas risinājums nav jāmeklē nacionālās valūtas piesaistes koriģēšanā, bet ražošanas veicināšanā, realizējot importa substitūciju politiku (R.Prebisch, 1980).

2.2. Uzkrājumu – investīciju starpības pieeja tekošā konta stāvokļa analīzē

Ekonomikas teorijā pazīstama ir uzkrājumu-investīciju starpības un makroekonomiskās bilances pieeja, kas tālāk attīsta M-F modeli, ievērojot ilgtermiņa perspektīvu iespējas un

gūstot apliecinājumu vairāku valstu ekonomikas attīstības vēsturiskā praksē. Tā, piemēram, valstīs, kur produktīvā kapitāla investīciju iespējas ir ievērojami lielākas attiecībā pret uzkrājumu veidošanos, tekošā konta deficīts var pastāvēt ilgāku laiku, neizraisot nekādas makroekonomiskās nestabilitātes pazīmes. Šādu pieredzi apliecina Kanādas un Austrālijas attīstība, kurās dekādēm pastāvēja tekošā konta deficīts vienu divu procentu (reizēm arī vairāk) robežās no iekšzemes kopprodukta.

Astoņdesmito gadu vidū ekonomikas teorētiķi aktualizēja agrāk izteiktos Laursena (Laursen) un Metclera (Metzler) viedokļus par tekošā konta dinamiku ilgā laika periodā. Tanī laikā ASV, Vācijas un Japānas fiskālo politiku prakse izraisīja vidēja laika horizonta maiņas likmju un tekošā konta bilanču izmaiņas. Ekonomisti centās izskaidrot radušos ekonomisko fenomenu.

Naita (Knight) un Masona (Masson) modelis balstās uz atziņām, ka valstīm, sastopoties ar ekspansīvu fiskālo šoku, nepieciešama ārvalstu finansu līdzekļu ieplūde, lai uzturētu investīcijas vajadzīgajā līmenī. Viņu modelī pie pilnas nodarbinātības tekošā konta deficītu izraisa valsts reālās efektīvās valūtas maiņas likmes pārvērtēšana un ar to saistītie starptautiskās konkurences zaudējumi. Tādējādi, starptautisko parādsaistību un to apkalpošanas izmaksu palielinājums izraisīs valsts reālās valūtas maiņas likmes tālāku samazinājumu. Šāda analīze apliecina, ka fiskālā stāvokļa vai privāto uzkrājumu-investīciju bilances ārējās nobīdes saistās ar valsts reālās valūtas maiņas likmes un tās tekošā konta bilances izmaiņām. Attīstot tālāk Naita un Masona teorētiskās koncepcijas Starptautiskā Valūtas fonda Pētījumu departamentā izveidots ekonometriskais modelis MULTIMOD.

2.3. Tekošais konts kā starpperiodu fenomens; Lavsona doktrīna

Jauns virziens debatēs par tekošā konta deficīta ietekmi uz ekonomiku iezīmējās septiņdesmito gadu beigās saistībā naftas cenu pieauguma izraisīto šoku. Šinī periodā nozīmīgākās izmaiņas uzskatu attīstībā iezīmējās ar attālināšanos no tirdzniecības plūsmu pētīšanas, pastiprinātu uzmanību veltot tekošā konta veidošanās starpperiodu dimensijām, kas balstījās uz divu savstarpēji saistītu faktu atzīšanu. Pirmais, no nacionālo kontu perspektīvas tekošais konts ir uzkrājumi mīnus investīcijas. Otrais, tā kā gan uzkrājumu, gan investīciju lēmumi balstās uz starpperiodu faktoriem, piemēram, patēriņa dzīves cikla lēmumi un investīciju projektu paredzamā atdeve nākotnē, tad arī tekošais konts neizbēgami ir starpperiodu fenomens. Aktīvi šo tēzi atbalstīja un attīstīja Dž.Šahs (J.Sachs 1981), uzsverot, ka augstāks tekošā konta deficīts atspoguļo jaunas investīciju iespējas, un nav pamata uztraukties par to.²

Obstfilds (Obstfield 1996) un Rogofs (Rogoff 1996) veica plašu pastāvošo tekošā konta analīzes modeļu, kas balstījās uz patērētāju un firmu starpperiodu lēmumu pieņemšanas optimizāciju, salīdzināšanu.³ Šī tipa modeļos patēriņa izlīdzināšana starp periodiem ir viens no tekošā konta izmaiņu virzītājspēkiem. Šādu pieeju tekošā konta analīzē var izteikt ar vienkāršu vienādojumu:

$$TDK = (Y^* - Y) - (I^* - I) - (G - G^*), \quad (1.1)$$

Kur Y , I , G attiecīgi ir atskaites perioda produkcijas izlaide, investīcijas un valdības izdevumi, savukārt Y^* , I^* , G^* ir šo mainīgo “pastāvīgās” vērtības.

² Edwards S. Does the Current Account Matter? // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 2001. – No. 8275.

³ Obstfeld M., Rogoff K. Foundation of international macroeconomics. – MIT Press, 1996. – P 804.

Saskaņā ar vienādojumu, ja $Y^* - Y > 0$, tad veidosies lielāks tekošā konta deficīts. Līdzīgi spriedumi veidojas, ja investīcijas pārsniedz to pastāvīgo vērtību. Tā iemesls var būt fakts, ka jaunie investīciju projekti pilnīgi vai daļēji tiek finansēti ar ārzemju aizņēmumiem, tādējādi ģenerējot augstāku tekošā konta deficītu. Acīmredzot, arī palielinot G virs G^* vērtības, var rasties augstāks tekošā konta deficīts. Paplašinot iepriekšminēto vienādojumu ar procentu likmju faktoru, var nonākt pie atziņas, ka, ja valsts ir ārzemju debitors ($B < 0$), tad pasaules procentu likmēm pārsniedzot pastāvīgo līmeni, paaugstināsies arī valsts tekošā konta deficīts.

Edvards (S.Edwards, 1986) un van Vijnbergens (van Wijnbergen, 1986) analizēja tekošā konta stāvokļa izmaiņas attiecībā uz tirdzniecības liberalizācijas ātrumu, nonākot pie atziņas: ja valsts saskaras ar aizņemšanās ierobežojumiem, tad priekšroka dodama pakāpeniskai (graduālai) tirdzniecības liberalizācijai pretstatā tūlītējiem vai ļoti straujiem jautājuma risinājumiem.

Balstoties uz starpperiodu pieeju, pētnieki nonāca pie vairākiem teorētiskiem secinājumiem attiecībā uz tekošā konta deficīta vērtējumu. Te var minēt atziņas, ka ārējo negatīvo šoku gadījumā valsts optimāla atsauce ir veidot augstu tekošā konta deficītu. Šāds augsts deficīts ir mehānisms, ar kura palīdzību valsts iedzīvotāji izlīdzina savu patēriņu. Svarīga ir teorētiskā konsekvence, ka arī maza valsts var akumulēt ļoti lielu ārējo parādu un noturēt lielu tirdzniecības pārpalikumu pastāvīgā stāvoklī, lai atmaksātu izveidojušos parādu. Jāpiezīmē, ka šī atziņa gan praksē neapstiprinās, jo līdztekus citiem faktoriem pastāv arī aizņemšanās ierobežojumi.

Fernandess de Kordoba (Fernandez de Cordoba, 2000) un Keho (Kehoe, 2000) attīstīja mazas ekonomikas starpperiodu modeli, lai analizētu kapitāla kontroles efektu uz tekošā konta dinamiku.⁴ Atbilstoši viņu aprēķiniem teorētiskais optimālais tekošā konta deficīts var būt ievērojami augstāks (piemēram, Spānijai pat līdz 60% no IKP), nekā tas vērojams reālā pasaulē, kas dod vielu nopietnām teorētiskām pārdomām. Tika formulētas arī atziņas, ka pastāvot lēnai un izmaksu augstai faktoru mobilitātei starp sektoriem, skatoties no vēsturiskās perspektīvas var tikt ģenerēts augsts tekošā konta deficīts.

2.4. Patēriņa izlīdzināšanas pieeja divperiodu modelī

Pagājušā gadsimta pēdējās dekādēs attīstījās patēriņa izlīdzināšanas pieeja tekošā konta analīzē. Kamēr Naits un Masons akcentēja fiskālo šoku ietekmi uz tekošā konta rezultējošām disproporcijām un to pastāvīgumu, Šaha (Sachs) izvirzītā patēriņa izlīdzināšanas pieeja tekošā konta analīzē akcentē uzmanību privātā sektora ilgtermiņa uzkrājumu un investīciju lēmumiem. Šinī kontekstā ekonomika var sasniegt pilnu potenciālu, uzrādot vai neuzrādot tekošā konta deficītu vai pārpalikumu. Atbilstoši šai pieejai konkrētas valsts tekošā konta stāvokli nosaka uzkrājumu-investīciju starpība, kas galu galā ir atkarīga no ārzemnieku vēlmes izvietot savus līdzekļus. Valstis ar augstāku uzkrājumu likmi savā attīstībā virzās kļūt par neto kapitāla eksportētājiem, kamēr valstis ar zemu uzkrājumu likmi centīsies importēt kapitālu, radot tekošā konta deficītu.

Patēriņā izlīdzināšanas uzskati sasaucas ar Modigliani-Millera (Modigliani-Miller) starptautiskās makroekonomikas neatbilstības teorēmu: valstī, kurai ir brīva pieeja starptautiskajiem kapitāla tirgiem, iekšzemes un ārējā kapitāla kopapjoms lielākoties ir neatbilstošs valsts fiksētā kapitāla formācijas finansēšanai, jo abiem no tiem ir jābūt riska koriģētai pasaules tirgos valdošajai atdevei. Citiem vārdiem sakot, ir būtiski nodrošināt

---

⁴ Edwards S. Does the Current Account Matter? // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 2001. – No. 8275.

pozitīvu investīciju projektu tīro tagadnes vērtību, bet finansējuma avotu ģeogrāfiskā izcelsme nav būtiska.

Vairākus patēriņa izlīdzināšanas modeļus piedāvā Obstfelds (Obstfeld) un Rogofs (Rogoff).⁵ Modeļu paplašinātās versijas ļauj iedziļināties demogrāfisko faktoru (darbaspēka izmaiņas) analīzē. Lai labāk izprastu saiknes starp investīcijām, kapitāla krājumiem, produkcijas izlaidi un tekošo kontu, modelī ražošanas funkcijā ir iestrādātas arī kapitāla krājumu uzstādīšanas izmaksas. Modelis parāda, ka demogrāfiskā ekspansija nenotiek bez papildus izdevumiem: nepieciešama jaunās paaudzes izglītība un veselības aizsardzība, kas palielina publiskos izdevumus, kas tādejādi palielinās virs to ilgtermiņa līmeņa. Tas arī netiešā veidā pasliktina tekošā konta bilanci un palielina ārējo parādu, kas nākotnē būs jāatmaksā nākamajām paaudzēm.

Tālākā teorētisko koncepciju attīstībā īpaša uzmanība tika veltīta paaudžu pārklāšanās un dzīves cikla efektam. Patēriņa izlīdzināšanas pieeja pamatā neņem vērā Modigliani un Brumberga (Brumberg) izstrādātos dzīves cikla patēriņa pieņēmumus. Starptautiskajai ekonomikai paplašinātais Diamonda (Diamond) paaudžu pārklāšanās modelis dzīves cikla ideju ievēro, optimizējot divu periodu (jaunības un vecumdien) logaritmisko derīguma funkciju.⁶ Paaudžu pārklāšanās modelis vispārējā veidā izskaidro kā uzkrājumu likme un, atbilstoši, tekošais konts atspoguļo iedzīvotāju vecuma struktūru un to līdzdalību darbaspēkā.

Teorētisko ideju attīstības procesā zināmu vietu ieņem arī varbūtības, nenoteiktības un riska teorijas. Kapitāla plūsmas, nenoteiktība un neatkarīgais risks tiek akcentēti Obstfelda un Rogofa darbos. Iepriekšējos modeļos galvenā vērība tika pievērsta patēriņa un investīciju izlīdzināšanai ar tekošā konta nelīdzsvarotību, kas saistījās ar starptautisko aizņemšanos. Bet starptautiskās kapitāla plūsmas ietver sevī arī plašu vērtspapīru un finanšu instrumentu spektru. Iespējas nodrošināties pret iekšzemes ekonomikas šokiem ar starptautiskā investīciju portfeļa diversifikāciju ir fundamentāli pārveidojusi tradicionālās saiknes starp valsts reālās ekonomikas attīstību un tās rezidentu ienākumiem. Ekstrēmā gadījumā valsts rezidenti var pārdot ārzemniekiem visas valstī esošās firmas un investēt pasaulē diversificētā vērtspapīru un citu aktīvu portfelī. Tādejādi viņi būs nodrošinājušies pret iekšzemes IKP svārstībām, bet tā vietā tiks pakļauti pasaules finanšu tirgu svārstībām.

Mūsdienu finanšu analīzē plaši izmanto vienkāršotos Obstfelda un Rogofa divu periodu modeļus, kas palīdz labāk izprast tekošā konta bilances veidojošās sastāvdaļas. Šie modeļi balstās uz pamatideju, ka dažādās pasaules valstīs patēriņa plūsmas ir jāapmierina ar dažādām precēm pēc dažādām cenām. Modeļa izmantošana ļauj izdarīt secinājumus, ka tekošā konta deficīts nav vēlams, bet nolūkā piesaistīt un noturēt valstī ārvalstu finansējumu, valstij ir nepieciešams uzturēt pastāvīgu un atbilstošu fiskālo un monetāro politiku, uzlabot un padarīt caurspīdīgāku tirgu stāvokli, nolūkā nodrošināt tirgus dalībniekiem labākus darbības apstākļus. Ja šie priekšnosacījumi netiek ievēroti, liels tekošā konta deficīts un lielas kapitāla plūsmas padara valsti viegli ievainojamu, mainoties aktīvu turētāju riska paredzējumiem un viņu (iespējams, arī nepareizi) vērtējumiem par situācijas iespējamo attīstību.

2.5. Nozīmīgākās tekošā konta analīzes modeļu rezultātu interpretācijas

Arguments, ka augsts tekošā konta deficīts nav pamats satraukumam, ja vien fiskālie konti ir sabalansēti, asociējas ar tā saucamo Lavsona (N.Lawson) doktrīnu. Augstākas investīciju iespējas radīs valsts tekošā konta stāvokļa pasliktināšanos. Kordens (Corden, 1994) formulē

⁵ Obstfeld M., Rogoff K. Foundation of international macroeconomics. – MIT Press, 1996. – P 804.

⁶ Edwards S. Does the Current Account Matter? // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 2001. – No. 8275.

“jauno” viedokli attiecībā uz tekošā konta deficītu: tekošā konta deficīta paaugstināšanās privātā sektora aktivitāšu, kas palielina investīcijas vai samazina uzkrājumus, rezultātā nevarētu būt satraukuma iemesls. Izejot no šī viedokļa, veidojas atziņa, ka šāda veida tekošā konta stāvokļa pasliktināšanās neizraisa nepieciešamību veikt kādas regulējošas politikas aktivitātes. Dž.Šahs (J.Sachs) pauž viedokli, ka attīstības valstu straujš ārzemju parādu pieaugums pats par sevi vēl nav iemesls valsts ievainojamības palielināšanai. Goldman-Sachs GS SCAD modelis (1997) tieši analizē nācīgas ievainojamības iespējamību saistībā ar tekošā konta deficīta pieaugumu.⁷

Tomēr notikumi pasaulē pagājušā gadsimta pēdējās desmitgadēs saistībā ar finanšu un valūtu krīzēm mudina daudzus pētniekus atteikties no Lavsona doktrīnas. Savos pētījumos viņi uzsver, ka augsts tekošā konta deficīts ļoti bieži brīdina par krīžu tuvošanos, pat ja iekšzemes uzkrājumi ir augsti un tiem ir tendence palielināties. Attiecībā uz iespējamām valūtu krīzēm Fišers (S.Fischer, 1988) norāda augsts tekošā konta deficīts ir primārais to tuvošanās indikators.⁸ Augsts esošais vai paredzamais tekošā konta deficīts valstīm, kurām ir ievērojamas ārējā parāda atmaksas problēmas, pastāvot nepietiekamam tirdzniecības pārpalikumam, var būt signāls nacionālās valūtas devalvācijai.

Gadsimtu mijā notiek vēl plašāka Lavsona doktrīnas uzskatu revidēšana. Millesi-Ferreti (Milesi-Ferreti, 1996, 2000) un Razins (Razin, 1996, 2000) uz jautājumu, kāds pastāvīgs tekošā konta deficīts ir ilgtspējīgs, pauž viedokli, ka tekošā konta deficīts virs 5% no IKP ielēdz sarkano gaismu, it īpaši ja deficīts tiek finansēts ar īstermiņa aizņēmumiem. Vēlākajos pētījumos viņi konstatē, ka augsts tekošā konta deficīts nav tieši saistāms ar ekonomiskās augsmes palēnināšanos.⁹ Tomēr ir ļoti iespējams, ka tekošā konta stāvoklis ietekmē investīcijas un caur šo kanālu atstāj ietekmi arī un IKP augsmi. Situāciju būtiski var ietekmēt portfeļinvestīciju lēmumi un augsmes tempi, tāpēc noteikt tekošā konta deficīta robežlielumu četru vai piecu procentu robežās no IKP ne vienmēr ir īsti pamatoti. Vācu banka (Deutsche Bank, 2000) ir izveidojusi tekošā konta ilgtspējības modeli, lai vienlaicīgi analizētu, pie kādiem apstākļiem konkrētas valsts tekošais konts nonāk “ārpus līnijas” un izvērtētu reālās valūtas maiņas likmes atbilstību.¹⁰

Pēc deviņdesmito gadu notikušajām valūtu un finanšu krīzēm akadēmiskās un biznesa vides ekonomisti intensīvi attīsta krīžu agrās „brīdināšanas modeļus. šajos modeļos uzmanību fokusē uz daudziem mainīgajiem, ieskaitot ārvalstu parāda līmeni un tā valūtu kompozīciju, parāda lielumu un nozīmīgumu, iekšzemes finanšu sektora vājās vietas, valsts fiskālo pozīciju, starptautisko rezervju līmeni, politisko nestabilitāti un valūtas kursa pārvērtēšanas pakāpi. Interesanti atzīmēt, ka starp daudzajiem autoriem nav vienotu uzskatu par tekošā konta deficīta lomu nesenajās finanšu krīzēs. Daļa analītiķu pārstāv uzskatu, ka liels tekošā konta deficīts rodas pirms nozīmīgākajām valūtu krīzēm, turpretī citi (L.Summers 2000) uzskata, ka tas nespēlē īpašu lomu, vai arī tā ietekme ir stipri ierobežota šinīs epizodēs.¹¹ Citi analīzes aspekti attiecas uz jautājumiem: kādā pakāpē tekošā konta deficīts ar ārvalstu investīciju ieplūdēm izspiež iekšzemes uzkrājumus un cik lielā mērā pamatota ir ideja par izmaksām saistībā ar tekošā konta liela deficīta uzturēšanu un kāda ir šo potenciālo izmaksu izpausme.

---

⁷ Edwards S. Does the Current Account Matter? // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 2001. – No. 8275

⁸ turpat

⁹ turpat

¹⁰ Deutsche Bank. Global Market Research, March 2000.

¹¹ Summers L.H. International Financial Crises: Causes, Prevention, and Cures. // American Economic Review. – 2000. No. 90(2).

Laika gaitā ir notikušas nozīmīgas izmaiņas ekonomistu uzskatos par izvirzīto tekošā konta deficīta problēmu: no deficīta kā problēmas līdz deficīts ir nebūtiskas, ja pastāv sabiedriskā sektora līdzsvars, un atpakaļ pie nostādnes, ka deficīts var radīt problēmas.

Ekonomikas teorija sniedz virkni konceptuālu instrumentu valsts tekošā konta stāvokļa analīzes procesam, kā arī dažus lietderīgus ieteikumus saistībā ar tekošā konta stāvokļa izmaiņām atsaucoties uz ekonomisko politiku stāvokļa izmaiņām vai citu autonomu šoku gadījumā. Tomēr šāda analīze nesniedz neapstrīdamus priekšrakstus visiem iespējamiem apstākļiem un neņem vērā dažādu apstākļu nenoteiktības iespējamību. Politiku veidotājiem rodas praktiska aspektu izvēle uz kuriem viņiem nepieciešams koncentrēties katrā konkrētā gadījumā.

Tālākiem pētījumiem interesanta un lietderīga šķiet Starptautiskā Valūtas fonda līdzstrādnieku izstrādātā un plaši pielietotā metodoloģija esošā stāvokļa izvērtēšanas un politiku attīstības metodoloģija. Politiku veidotāju pamatproblēma ir noteikt un izveidot ekonomisko politiku kopumu, kas ļautu sasniegt vērā ņemamu ekonomikas augsmi, cenu stabilitāti, valsts parāda pieņemamu attiecību pret IKP, stabilizētu tekošā konta stāvokli.

2.6. Uzskatu evolūcija par ekonomisko instrumentu izmantošanu tekošā konta deficīta kontekstā

Līdztekus teorētiskās domas attīstības pārskatam lietderīgi ir nedaudz pakavēties pie attīstības valstu tirdzniecības politikas vēsturiskās attīstības, uzskatu maiņas un patreizējās pasaules ekonomikas savstarpējo attiecību raksturojuma. Ekonomisko politiku veidotāji gadu gaitā izgājuši zināmu uzskatu un praktiskās darbības evolūciju starptautiskās tirdzniecības politiku veidošanā un realizācijā, sākot ar dažādiem importa un eksporta ierobežojumiem nacionālo valstu skatījumā, līdz Pasaules Tirdzniecības organizācijas un Eiropas Savienības starptautiskajiem veidojumiem.

Septiņdesmitajos gados attīstības valstīs kļuva populāra prakse ierobežot preču importu, lai veicinātu sava ražošanas sektora attīstību iekšzemes tirgus vajadzībām. Svarīgākais teorētiskais arguments šādai politikai bija rūpniecības iedīgļu attīstības veicināšana. Rūpniecības nozares, kas perspektīvā varētu būt konkurētspējīgas, to attīstības sākumstadijā var tikt zināmā mērā uz laiku aizsargātas no ārvalstu konkurences iekšzemes tirgos ar zināmiem importa ierobežojumiem, vai arī var tikt veicināta to eksporta spēja ar subsīdiu politikas palīdzību.

Šāda politika savā laikā izraisīja virkni diskusiju attiecībā uz valstu ekonomisko attīstību. Saskaņā ar šo teoriju attīstības valstīm varētu būt potenciālas salīdzinošās priekšrocības, bet sākotnēji tās nespēj būt konkurētspējīgas ar labi nostādīto attīstīto valstu ražošanu. Vēsturiski pasaules trīs lielākās tirgus ekonomikas sāka savu industrializāciju ar tirdzniecības barjerām; ASV un Vācijas deviņpadsmitajā gadsimtā, bet Japāna līdz pagājušā gadsimta septiņdesmitajiem. Daudzi ekonomisti uzskata, ka šis instruments jālieto ierobežoti un ļoti uzmanīgi, jo iespējami daudzi nevēlami blakus efekti.

Pirmkārt, ne vienmēr ir vēlams šodien attīstīt tās nozares, kurās varētu būt salīdzinošās priekšrocības nākotnē. Pieņemsim, ka valstī notiek kapitāla uzkrāšanas process, un kad tas būs sasniedzis vēlamo līmeni, valstij veidosies salīdzinošās priekšrocības kapitāla ietilpīgās ražošanas nozarēs. Tā, piemēram, Dienvidkoreja kļuva par ievērojamu auto eksportētāju pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados, bet šīs idejas realizācijas centieni divdesmit gadus iepriekš, kad valstī bija nekvalificēts darbaspēks un liels kapitāla trūkums, nebūtu vainagojušies ar panākumiem.

Otrkārt, protekcionisms pats par sevi vēl nenozīmē, ka attīstību uzsākošās nozares kļūs konkurētspējīgas un bez tā nevar iztikt. Raksturīgs piemērs ir Pakistānas un Indijas smagā rūpniecība, kura tiek ilgstoši aizsargāta no ārzemju konkurences, bet tā arī nekļūstot eksportspējīgas. Turpretī vieglā rūpniecība, īpaši tekstilrūpniecība, bez kādas būtiskas aizsardzības ir kļuvusi par eksporta konkurētspējīgām nozarēm.

Pastāv diskutabls jautājums: kāpēc privātais kapitāls bez valsts palīdzības atturas ieguldīt jaunās nozarēs nepieciešamos līdzekļus perspektīvās lietās? Skaidrojums varētu būt attīstības valstu investoru īstermiņa peļņas gūšanas mērķi, vai arī nepilnīgi kapitāla tirgi, kas attur ārvalstu investoru ienākšanu.

Šādā situācijā kā pirmais labākais risinājums būtu kapitāla tirgus attīstību veicinoši pasākumi un tikai otrs iespējamais risinājums varētu būt jauno nozaru attīstības protekcija. Cits faktors varētu būt, kad firmas jaunajās nozarēs, izvēršot ražošanu, adaptējot jaunas tehnoloģijas vai arī apgūstot jaunus tirgus, nesaņem atpakaļ uzsākšanas izmaksas.

Problemātisks arī ir ceļš attīstīt importu aizstājošu ražošanu, īpaši ja darba efektivitāte ir zema. Šinī gadījumā var notikt resursu novirze no potenciāli konkurētspējīgām eksporta nozarēm, tādējādi kavējot eksporta augsmi. Iemesli, kāpēc visai bieži valstis izvēlas importa aizstāšanu ar pašu produkciju un nevis tiek realizēti eksportu veicinoši pasākumi, biežāk ir skaidrojami nevis ar ekonomiskiem, bet gan politiskiem apsvērumiem.

Jāievēro, ka jo mazāka pēc sava apjoma ir valsts ekonomika, jo mazākas ir iespējas aizstāt importu. Tas nozīmē, ka šādos apstākļos galvenā uzmanība jāpievērš eksportu veicinošai nozaru struktūrpolitikai. Mazām ekonomikām ar mazu iekšējo tirgu pastāv ražošanas mērogu un efektivitātes problēmas. Pēdējos gadu desmitos importu aizstājoša ražošanas politika tiek stipri kritizēta un ekonomikas analītiķi un politikas veidotāji galveno uzmanību pievērš šādas politikas realizācijas seku negatīvo tendenču novēršanas analīzei. Klasisks piemērs ir Čīles ekonomika pēc Aljendes režīma gāšanas.

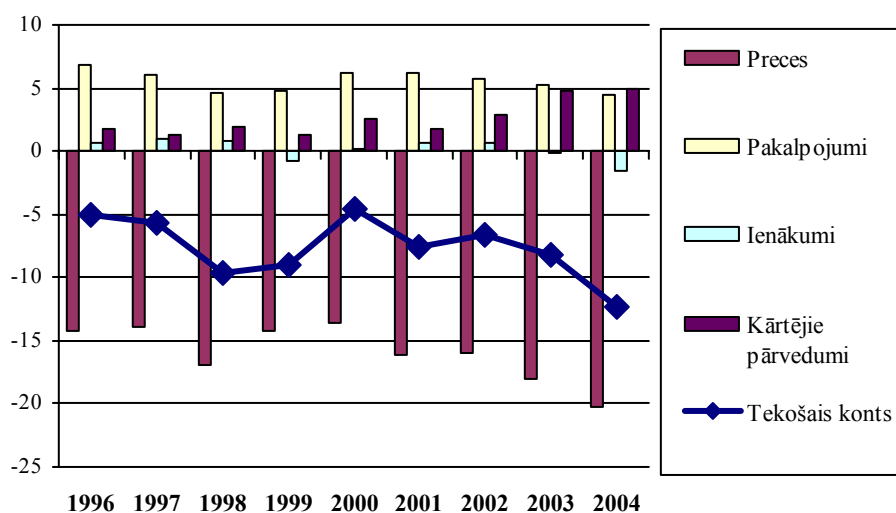
Ekonomikas, kurās vienlaicīgi pastāv atsevišķas augsti attīstītas nozares un tanī pat laikā būtiski tehnoloģiskā ziņā atpalikušas nozares, sauc par duālām ekonomikām. Ekonomiskā duālisma esamību bieži izmanto kā argumentu, lai protekcioniski aizsargātu efektīvāko ražošanas sektoru, taču nav pārliecinošu pierādījumu par šādas rīcības neapstrīdāmu lietderību.

Patreizējā starptautiskās ekonomikas attīstības stadijā, kad spilgti iezīmējas globalizācijas un vienlaicīgi arī lokalizācijas tendences, pārsvarā valda uzskats, ka perspektīvākā politika tekošā konta deficīta problēmu risināšanā ir maksimāli veicināt valsts konkurētspējas nostiprināšanu un eksporta attīstību kā priekšnoteikumu maksājumu bilances stāvokļa uzlabošanai.

3. Maksājumu bilances tendenču apraksts

3.1. Tekošais kants

Tekošā konta bilance Latvijā pētījumā apskatāmajā laika periodā ir bijusi negatīva, svārstoties no -4.6% no IKP 2000. gadā līdz -12.3% no IKP 2004. gadā (skat. 3.1. attēlu). Raugoties no tekošā konta komponentu viedokļa, tā negatīvo saldo galvenokārt ir noteikusi pastāvīgi negatīvā preču tirdzniecības bilance, kas svārstījies no -13.6% no IKP 2000. līdz -20.2% no IKP 2004. gadā. Atsevišķos gados arī ienākumu bilance ir devusi negatīvu ieguldījumu tekošā konta deficītā, taču tās mērogs nav bijis liels. Pakalpojumu un kārtējo pārvedumu bilances ir bijušas pastāvīgi pozitīvas, līdz ar to tās daļēji atsvērušas tirdzniecības bilances negatīvo saldo.

3.1. attēls. Tekošā konta dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Lai labāk izprastu tekošā konta pārmaiņu tehniskos cēloņus, sīkāk apskatīsim tā galveno komponentu – tirdzniecības un pakalpojumu bilances struktūru un dinamiku, kā arī nedaudz detalizētākā līmenī izpētīsim kārtējo pārvedumu un ienākumu bilances. Tāpat veiksīm Latvijas tekošā konta bilances komponentu salīdzinājumu ES25 valstu griezumā, lai noskaidrotu tā vājākos un stiprākos posmus no starptautiskā aspekta.

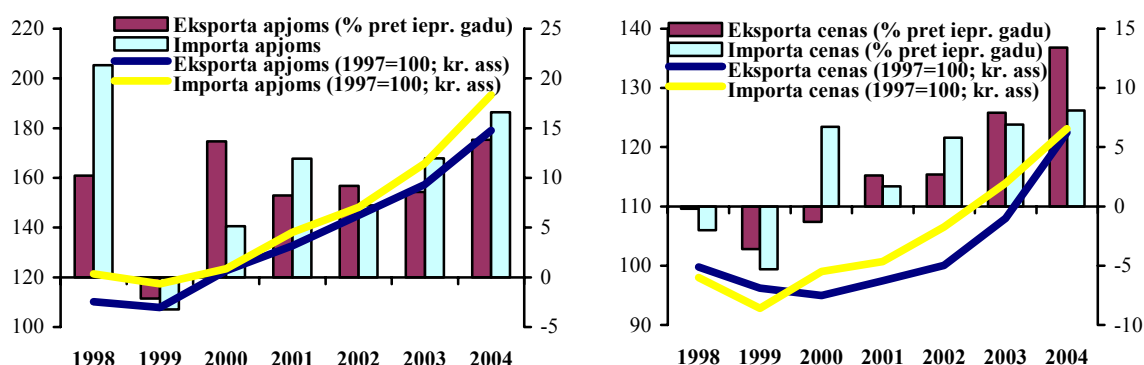
3.1.1. Preču tirdzniecības bilance

Preču tirdzniecības bilances pasliktinājumu galvenokārt ir noteicis preču importa pieaugums (no 41.0% no IKP 1996. gadā līdz 50.9% no IKP 2004. gadā), kas būtiski apsteidza preču eksporta pieaugumu – no 26.6% no IKP 1996. gadā līdz 30.7% no IKP 2004. gadā. Kopumā gan eksports, gan imports ir pieaudzis katru gadu, izņemot 1999. gadu, kad Krievijas krīzes rezultātā Latvijā bija vērojams eksporta un importa kritums.

Raugoties no ārējās tirdzniecības reālā apjoma un cenu dinamikas viedokļa, preču importa reālais apjoms kopumā laika periodā no 1998. līdz 2004. gadam¹² ir pieaudzis straujāk par eksporta apjomu (skatīt 3.2. attēlu). Tomēr atsevišķos gados (2000. un 2002. gadā) eksporta apjoma pieaugums ir bijis straujāks par importa apjoma pieaugumu. Cenu pieaugums periodā kopumā ir bijis līdzīgs, tomēr pieauguma tendences atsevišķos gados būtiski atšķīrās, ko lielā

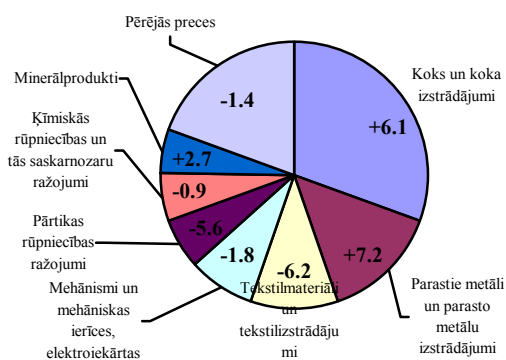
¹² Informācija par ārējās tirdzniecības cenu dinamiku ir pieejama sākot no 1998. gada.

mērā varētu būt noteicis atsevišķu produktu pasaules cenu svārstības (it īpaši 2004. gadā, kad straujo eksporta cenu pieaugumu lielā mērā noteica metālu, minerālo produktu, koksnes, u.c. produktu straujais cenu kāpums pasaules tirgos), kā arī Latvijas ārējās tirdzniecības strukturālās izmaiņas.

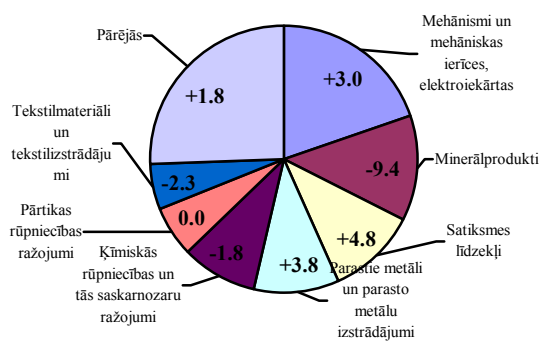

3.2. attēls. Eksporta un importa apjoma un cenu izmaiņas (datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde)

Latvijas preču eksporta un importa struktūra sadalījumā pēc preču grupām būtiski atšķiras. Eksporta struktūrā dominē tādas preču grupas kā koksne un tā izstrādājumi, metāli un to izstrādājumi, kā arī tekstilijas un to izstrādājumi, kas kopā veido vairāk kā pusi no Latvijas eksporta (skatīt 3.3. attēlu). Pie tam galveno eksportpreču grupu koncentrācijas līmenis kopumā laika periodā no 1996. līdz 2004. gadam ir pieaudzis. Koksnes un metālu īpatsvars minētajā laika periodā ir pieaudzis par attiecīgi 6.1 un 7.2 %-punktiem. Savukārt tekstiliju eksporta īpatsvars sarucis par 6.2%-punktiem, kas varētu būt saistīts ar aizvien pieaugošo konkurenci no Āzijas valstu puses šajā preču grupā. Arī tādu produktu kā mehānismi un elektroierīces, ķīmiskās rūpniecības produkcija, kas tradicionāli uzskatāmi par produktiem ar augstāku pievienoto vērtību, īpatsvars kopējā eksportā ir samazinājies.

3a. Preču eksporta struktūra

3b. Preču importa struktūra

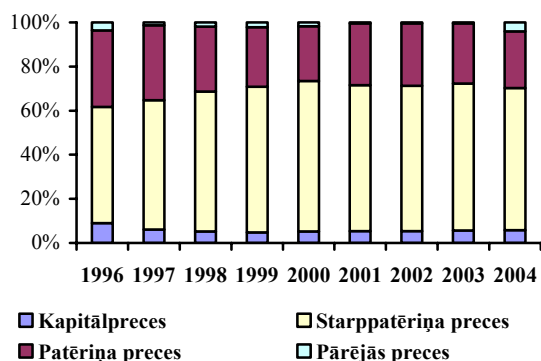
3.3. attēls. Preču eksporta un importa sadalījums pa preču grupām (2004. gadā, %; datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde)¹³

Importā dominē tādas preču grupas kā mehānismi un elektroiekārtas, minerālprodukti, satiksmes līdzekļi, metāli un to izstrādājumi, kas kopumā veido vairāk kā pusi no Latvijas

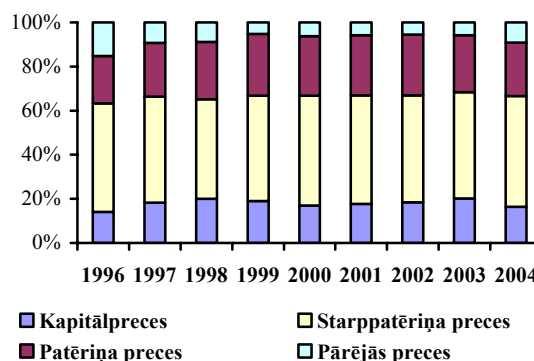
¹³ Muitas statistikas dati. Attēlā norādītie skaitļi raksturo attiecīgās preču grupas struktūras izmaiņas %-punktos 2004. gadā salīdzinājumā ar 1996. gadu.

importa. Apskatāmajā laika periodā būtiski samazinājies minerālproduktu īpatsvars importā (par 9.4%-punktiem), tomēr pēdējos gados to īpatsvars atsāk pieaugt. Tāpat šajā pašā laikā ir samazinājies tekstiliju un ķīmiskās rūpniecības produktu importa īpatsvars. Pārējo preču importa īpatsvars ir pieaudzis.

Raugoties no preču izlietojuma veida, Latvijas eksportā dominē starppatēriņa preces, un to īpatsvars laika gaitā ir pieaudzis (no 52.6% 1996. gadā līdz 64.5% 2004. gadā; skatīt 3.4. attēlu). Patēriņa un kapitālpreču īpatsvars šajā pašā laika periodā ir krities. Savukārt importa struktūrā starppatēriņa īpatsvars nav būtiski mainījies, svārstoties tuvu 50% robežai. Turpretī patēriņa un kapitālpreču īpatsvars ir nedaudz pieaudzis, 2004. gadā veidojot attiecīgi 24.4% un 16.5%.

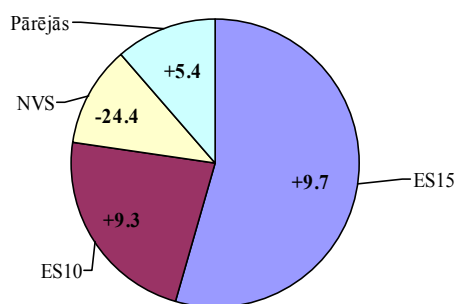
3.4a. Preču eksporta struktūra

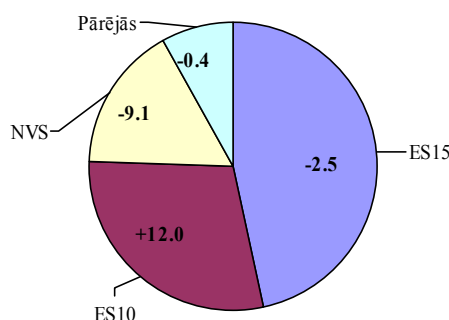
3.4b. Preču importa struktūra

3.4. attēls. Preču eksporta un importa struktūra pēc preču izlietojuma veida (datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde).

Tirdzniecības partnervalstu griezumā Latvijas ārējā tirdzniecība ir koncentrēta ES25 valstu grupā, 2004. gadā eksportam un importam ar šīs grupas valstīm veidojot attiecīgi 77.0% un 75.2% no kopējā (skatīt 3.5. attēlu). Eksporta un importa uz/no NVS valstu grupas (attiecīgi 14.8% un 16.5%) un pārējām valstīm (attiecīgi 15.0% un 8.2%) īpatsvars ir relatīvi mazāks.

3.5a. Preču eksporta struktūra

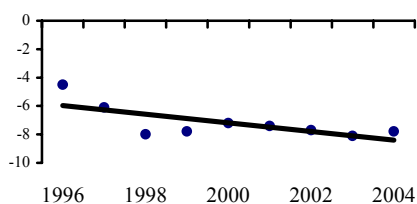
3.5b. Preču importa struktūra

3.5. attēls. Preču eksports un imports valstu grupu dalījumā (2004. gads, %; datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde)¹⁴

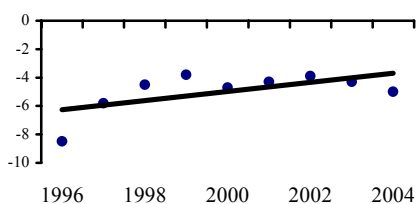
¹⁴ Muitas statistikas dati. Attēlā norādītie skaitļi raksturo attiecīgās preču grupas struktūras izmaiņas %-punktos 2004. gadā salīdzinājumā ar 1996. gadu.

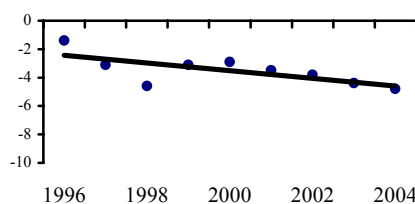
Kopumā gandrīz visu preču grupu tirdzniecības bilance Latvijā ir negatīva, izņemot koksnes un tās izstrādājumu, kā arī tekstiliju un atsevišķu citu pēc apjoma maznozīmīgu preču grupu tirdzniecības bilances (skatīt 3.6. attēlu). Lielāko ieguldījumu negatīvajā tirdzniecības bilanci dod tādu produktu tirdzniecība kā mehānismi un elektroiekārtas, minerālprodukti, satiksmes līdzekļi, ķīmiskās rūpniecības produkcija, plastmasas un to izstrādājumi, u.c. Pie tam, tirdzniecības bilance pasliktinās mehānismu un elektroiekārtu, satiksmes līdzekļu, pārtikas rūpniecības produktu, tekstiliju un atsevišķu citu preču grupās. Savukārt būtisks uzlabojums ir vērojams minerālproduktu grupā, ko nosaka gan minerālproduktu importa īpatsvara sarukums, gan eksporta īpatsvara pieaugums. Lielāko pozitīvo ieguldījumu tirdzniecības bilanci sniedz koksnes un tās izstrādājumu tirdzniecība. Tomēr šīs preču grupas pozitīvā tirdzniecības bilance laika gaitā nav būtiski mainījusies.

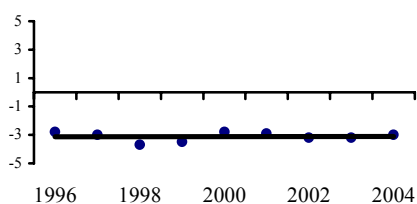
3.6.a. Mehānismi un mehāniskās ierīces, elektroiekārtas

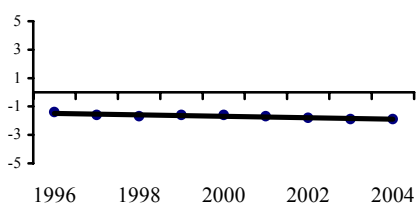
3.6.b. Minerālprodukti

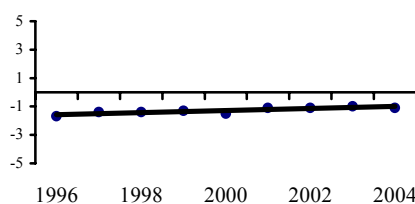
3.6.c. Satiksmes līdzekļi

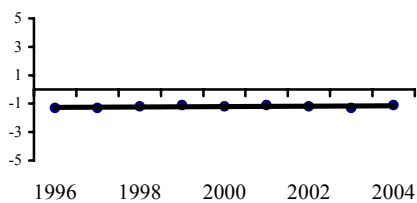
3.6.d. Ķīmiskās rūpniecības un tās saskarnozaru ražojumi

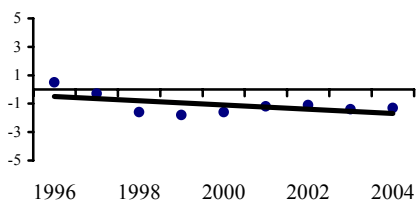
3.6.e. Plastmasas un to izstrādājumi, kaučuks un tā izstrādājumi

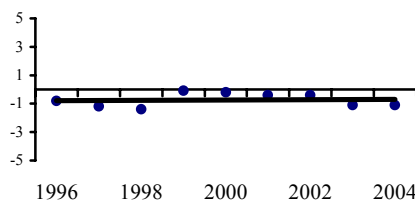
3.6.f. Augu valsts produkti

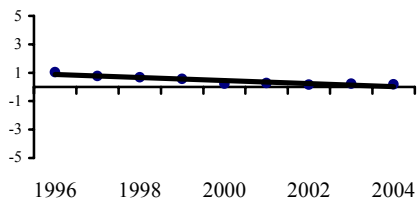
3.6.g. Papīra masa no koksnes, papīrs un kartons

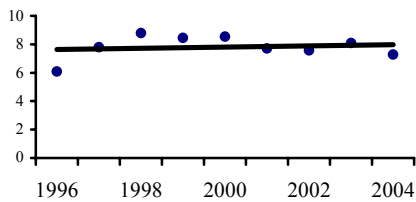
3.6.h. Pārtikas rūpniecības ražojumi

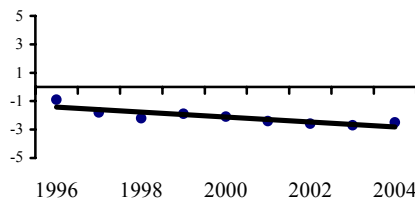
3.6.i. Parastie metāli un to izstrādājumi

3.6.n. Tekstilmateriāli un tekstilizstrādājumi

3.6.o. Koks un koka izstrādājumi

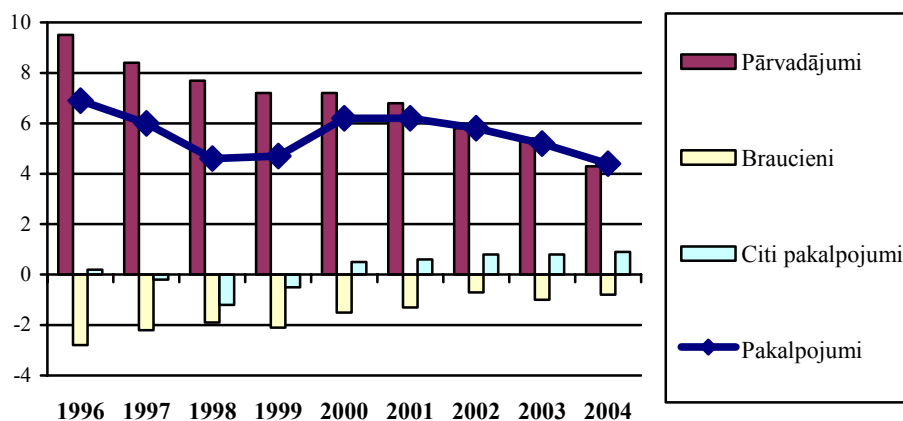
3.6.m. Pārējās preces

3.6. attēls. Preču tirdzniecības bilances dinamika un tās lineārais trends sadalījumā pa produktu grupām (% no IKP; datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde)¹⁵

¹⁵ Autoru aprēķini, izmantojot Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvaldes ārējās tirdzniecības statistiku.

3.1.2. Pakalpojumu tirdzniecības bilance

Pakalpojumu bilances pozitīvo saldo galvenokārt ir nodrošinājis būtiskais pārvadājumu eksporta pārsvars pār importu (skat. 3.7. attēlu). Tomēr pārvadājumu pozitīvajam saldo ir tendence samazināties, kas lielā mērā nosaka arī pakalpojumu bilances pozitīvā saldo pakāpenisko kritumu. Tā 1996. gadā pārvadājumu bilances pozitīvais saldo sastādīja 9.5% no IKP, bet 2004. gadā vairs tikai 4.4% no IKP. Pārvadājumu bilances samazinājuma efektu nelielā mērā kompensē braucienu negatīvā saldo pakāpenisks samazinājums (no -2.2% no IKP 1996. gadā līdz -0.8% no IKP 2004. gadā) un neliels citu pakalpojumu saldo uzlabojums (no -0.2% no IKP 1996. līdz 0.9% no IKP 2004. gadā). Līdz ar to pakalpojumu bilance kopumā ir samazinājusies no 6.9% no IKP 1996. gadā līdz 4.4% no IKP 2004. gadā.

3.7. attēls. Pakalpojumu bilances dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

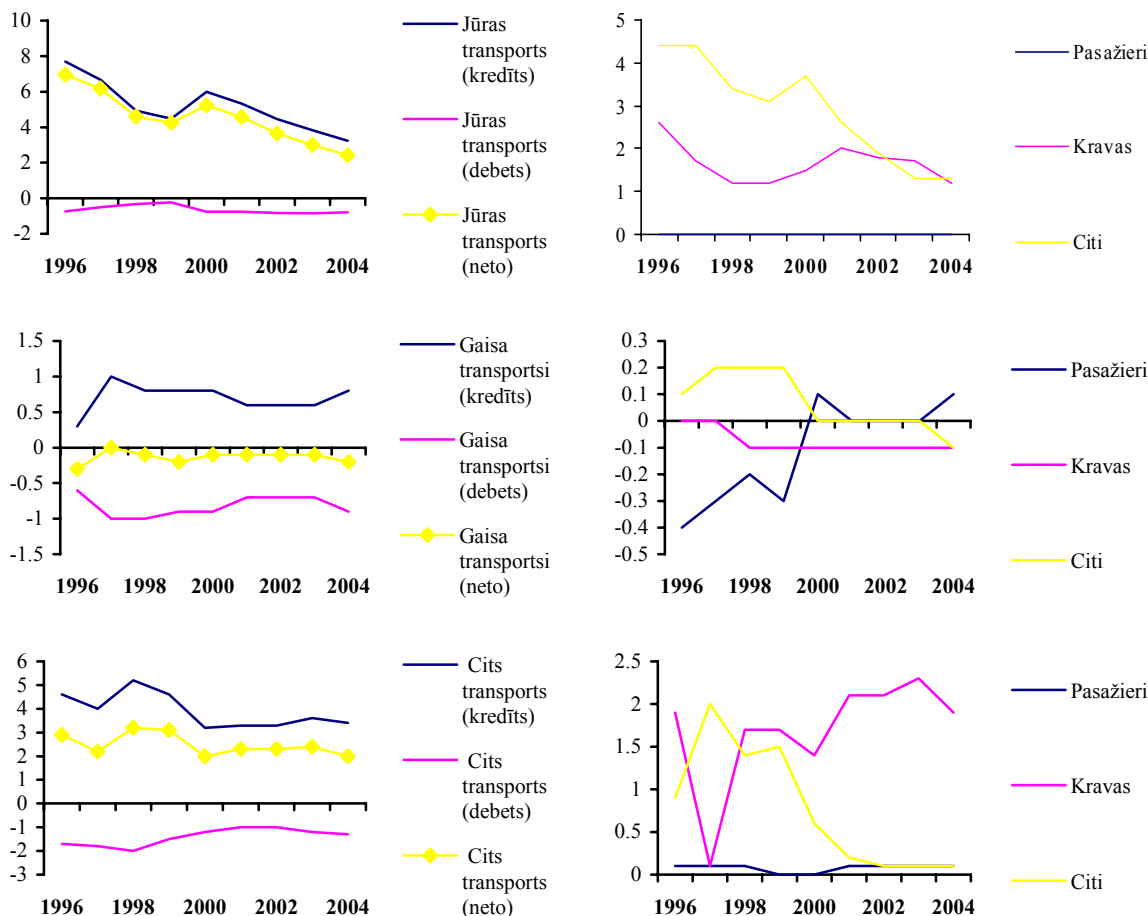
Apskatot pārvadājumu bilanci sīkākā griezumā (skat. 3.8. attēlu), redzams, ka tās samazinājumu lielā mērā ir noteicis jūras transporta pārvadājumu eksporta kritums (no 7.0% no IKP 1996. gadā līdz 2.4% no IKP 2004. gadā), ko galvenokārt noteica ar jūras pārvadājumiem saistīto pakalpojumu eksporta kritums, kā arī nelielākā mērā kravu pārvadājumu eksporta kritums. Gaisa transporta pārvadājumu bilance apskatāmajā laika periodā nav būtiski mainījusies, un tā saglabājas negatīva, tomēr tās mērogs ir salīdzinoši mazs (-0.1% no IKP līdz -0.2% no IKP apjomā pēdējo gadu laikā). Tomēr neto gaisa transporta pārvadājumu struktūrā pēdējo gadu laikā ir vērojamas pārmaiņas. Tajā pieaug neto pasažieru pārvadājumi un samazinās ar gaisa pārvadājumiem saistīto pakalpojumu bilance, kas varētu būt saistīts ar lidostas pakalpojumu cenu kritumu. Citu pārvadājumu bilances (dzelzceļš, autopārvadājumi, cauruļvadu transports) pozitīvais saldo apskatāmajā periodā ir nedaudz samazinājies (no 2.9% no IKP 1996. gadā līdz 2.0% no IKP 2004. gadā), ko noteica spējš ar šo pārvadājumu saistīto pakalpojumu eksporta kritums, līdz ar to dodot arī nelielu ieguldījumu kopējā pārvadājumu pozitīvās bilances samazinājumā. Kravas pārvadājumu bilance šajā grupā ir pieaugusi, neskatoties uz naftas transportēšanas izbeigšanu (2002.-2003. gadā) caur maģistrālo cauruļvadu no Krievijas uz Ventspils ostu¹⁶.

Braucienu bilances negatīvais saldo apskatāmajā periodā ir samazinājies (no -2.8% no IKP 1996. gadā līdz 0.8% no IKP 2004. gadā), ko galvenokārt noteica braucienu importa spējāks kritums par braucienu eksportu (skatīt 3.9. attēlu). Raugoties braucienu sadalījumā pēc braucienu nolūka, redzams, ka apskatāmajā laika periodā kopumā ir mazinājusies gan

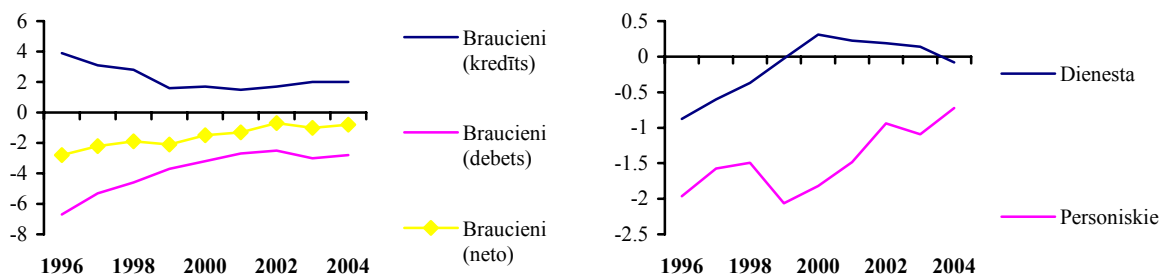
¹⁶ Diemžēl nav pieejami pietiekami detalizēti dati, lai varētu izskaidrot pretrunīgo kravas pārvadājumu un ar to saistīto pakalpojumu neto pozīciju dinamiku.

personīgo, gan dienesta braucienu negatīvā bilance (braucienu bilancei pat kļūstot pozitīvai no 2000. līdz 2003. gadam), tomēr pēdējos gados dienesta braucienu bilances saldo atkal krītas.

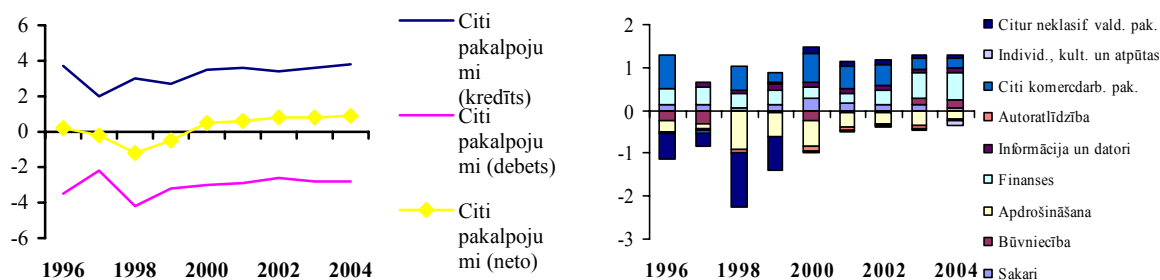
Citu pakalpojumu bilance ir nedaudz uzlabojusies apskatāmajā laika periodā (no 0.2% no IKP 1996. gadā līdz 0.9% no IKP 2004. gadā; skat. 3.10. attēlu). Šādu uzlabojumu ir veicinājis gan pakāpenisks citu pakalpojumu eksporta pieaugums pēc krituma 1997. gadā, gan arī importa samazinājums. Minētās tendences lielā mērā atspoguļojās gan valdības un apdrošināšanas pakalpojumu negatīvās bilances kritumā, gan finanšu pakalpojumu pozitīvās bilances pieaugumā. Arī būvniecības pakalpojumu bilance pēdējos gados ir kļuvusi pozitīva, taču tās mērogs joprojām ir neliels.

3.8. attēls. Pārvadājumu bilances pozīciju dinamika sadalījumā pēc transporta un kravas veida (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

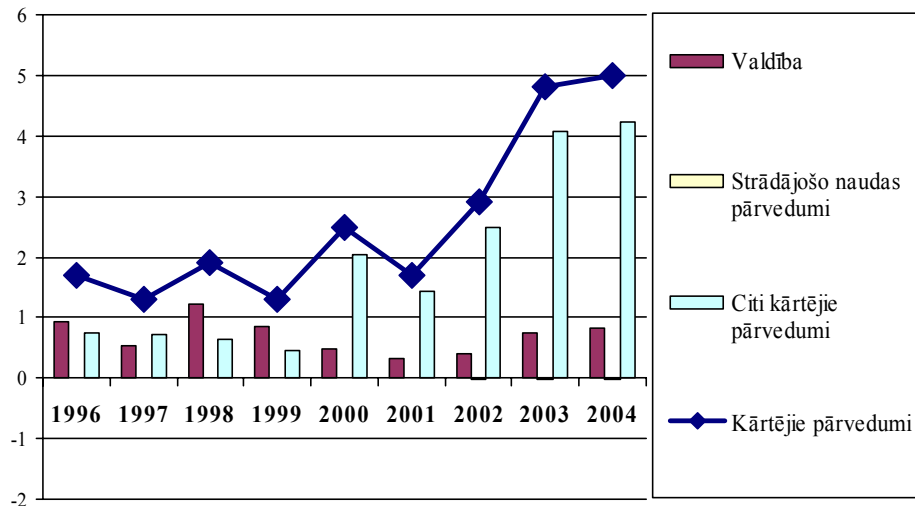
3.9. attēls. Braucienu bilances dinamika sadalījumā pēc brauciena nolūka (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

3.10. attēls. Citu pakalpojumu bilances dinamika sadalījumā pēc pakalpojumu veida (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

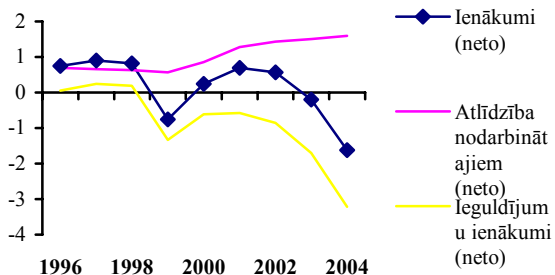
3.1.3. Kārtējo pārvedumu un ienākumu bilance

Kārtējo pārvedumu bilance apskatāmajā laika periodā ir uzlabojusies (no 1.7% no IKP 1996. gadā līdz 5.0% no IKP 2004. gadā; skat. 3.11. attēlu). To ir noteicis būtiskais privātā sektora naudas pārvedumu, kas nav strādājošo naudas pārvedumi, pieaugums (no 0.8% no IKP 1996. gadā līdz 4.2% no IKP 2004. gadā). Diemžēl minētā pozīcija detalizētākā griezumā Latvijas maksājumu bilances pārskatos netiek atspoguļota, tādēļ nav iespējams konstatēt šī finansējuma avotus. Valdības Pārvedumu pozitīvā bilance, pēc samazinājuma 1990-to gadu beigās, sākot ar 2002. gadu atkal ir atsākusi pakāpeniski pieaugt. Tomēr tās apjoms ir salīdzinoši neliels (0.8% no IKP 2004. gadā). Strādājošo naudas pārvedumi pēc sava apjoma ir nenozīmīgs kārtējo pārvedumu postenis.

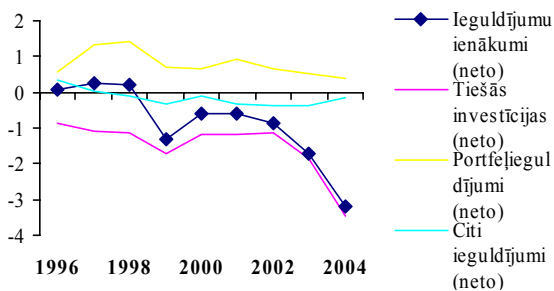

3.11. attēls. Kārtējo pārvedumu dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Ienākumu bilance kopumā ir pasliktinājusies (no 0.7% no IKP 1996. gadā līdz -1.6% no IKP 2004. gadā), ko galvenokārt noteica tiešo investīciju ienākumu negatīvā saldo palielināšanās (skatīt 3.12. attēlu). Arī potfeļieguldījumu ienākumu neto pozīcija ir pakāpeniski samazinājusies, tomēr tā joprojām saglabājas pozitīva. Neto atlīdzība nodarbinātajiem Latvijā ir pozitīva, un tās pozitīvajam saldo ir tendence pieaugt, kas varētu būt saistīts ar pieaugošajām Latvijas rezidentu darba aktivitātēm ārvalstīs.

3.12.a. Ienākumu bilances sadalījums pa komponentēm

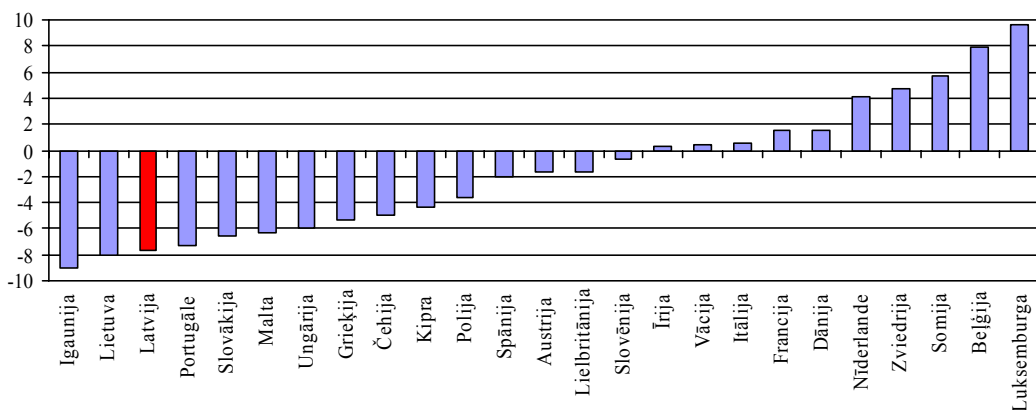

3.12.b. Ieguldījumu ienākumu sadalījums pa komponentēm

3.12. attēls. Ienākumu bilances sadalījums pa komponentēm (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

3.1.4. Tekošā konta pozīciju analīze starptautiskā griezumā

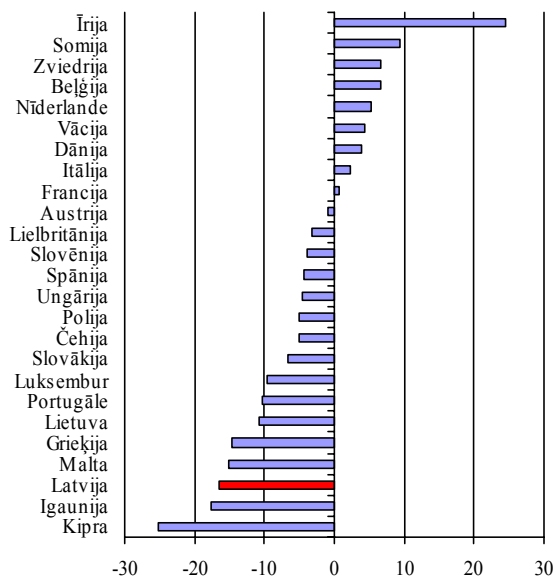
Raugoties no starptautiskā viedokļa, Latvijas tekošā konta deficīts vidēji apskatāmajā laika periodā ir bijis viens no augstākajiem ES25 valstu starpā (skat. 3.13. attēlu). Nedaudz augstāks tekošā konta deficīts bija novērojams tikai Igaunijā un Lietuvā.

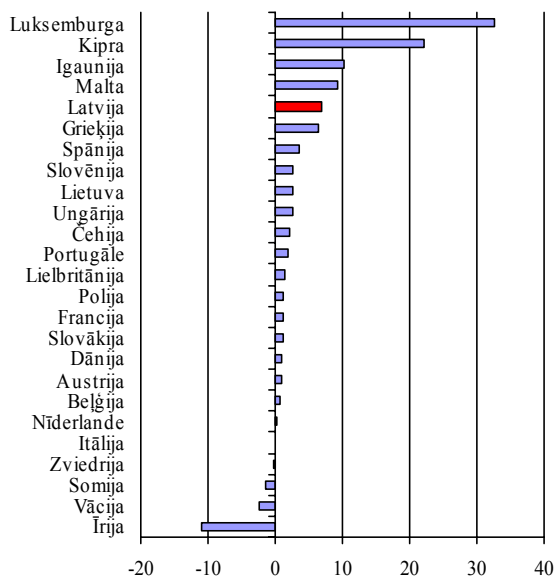
3.13. attēls. Tekošā konta bilance ES25 valstīs, vidēji 1996-2004 (% no IKP; Datu avots: Eurostat)¹⁷

Analoģiski, arī Latvijas negatīvā tirdzniecības bilance šajā pašā laika periodā vidēji ir bijusi viena no lielākajām ES25 valstu starpā, un pēc šī rādītāja vēl zemākā pozīcijā ierindojas tikai Igaunija un Kipra (skatīt 3.14. attēlu). Savukārt Latvijas pakalpojumu bilances pozitīvais saldo ir bijis viens no augstākajiem ES25 valstu grupā, un augstāks nekā Latvijā tas ir bijis Maltā, Igaunijā, Kiprā un Luksemburgā. Tāpat arī ienākumu un kārtējo pārvedumu bilances saldo Latvijā ir bijis viens no augstākajiem ES25 valstu grupā.

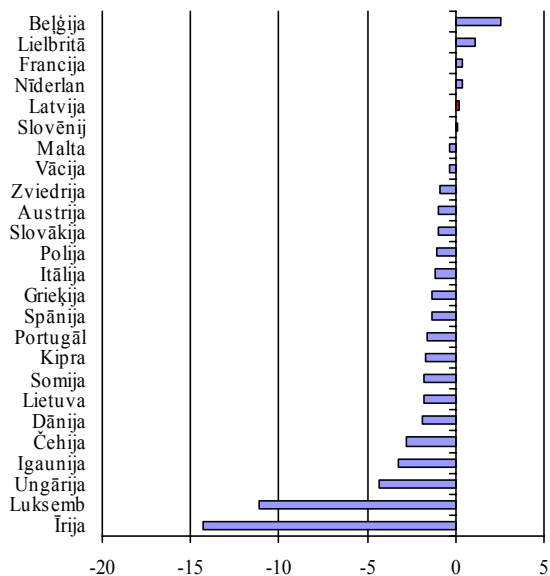
¹⁷ Beļģija un Luksemburga – vidēji 2002-2004; Malta – vidēji 1999-2004.

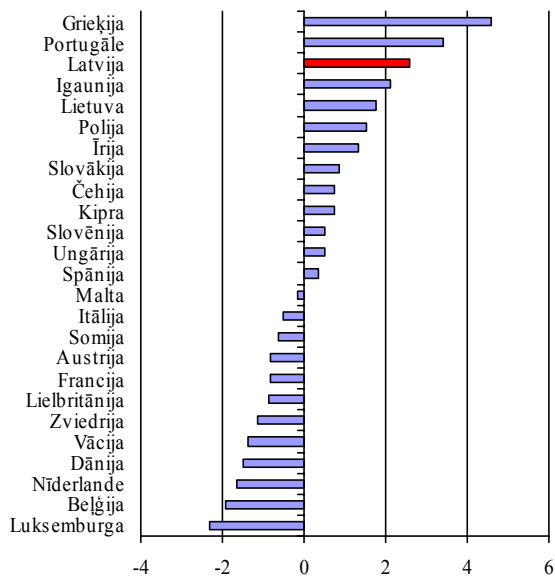
3.14.a. Preču bilance (% no IKP)

3.14.b. Pakalpojumu bilance (% no IKP)

3.14.c. Ienākumu bilance (% no IKP)

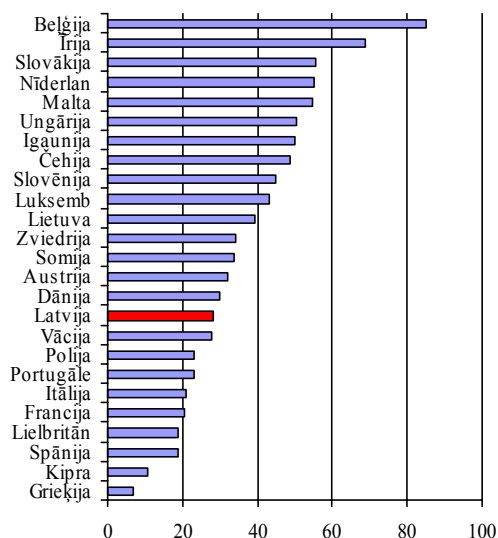
3.14.d. Kārtējo pārvedumu bilance (% no IKP)

3.14. attēls. Tekošā konta pozīciju raksturojums ES25 valstīs, vidēji 1996-2004 (% no IKP; datu avots: Eurostat)¹⁸

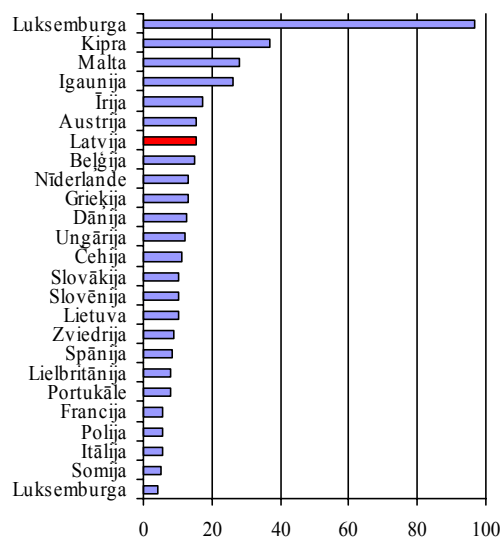
Analizējot Latvijas preču un pakalpojumu eksporta intensitāti ES25 valstu griezumā, paveras interesanta aina (skatīt 3.15. attēlu). Latvijas preču eksporta intensitāte (preču eksports pret IKP) ir salīdzinoši zema, un tā faktiski ir tuvu lielo ES25 valstu rādītājam (Vācija, Polija, Itālija, Francija, Lielbritānija). Gandrīz visu relatīvi mazāko valstu eksporta intensitāte ir augstāka kā Latvijai. Teorētiski pastāv sakarība starp valsts lielumu un tās ekonomikas atvērtības pakāpi, respektīvi, lielāko valstu ekonomikas ir relatīvi mazāk atvērtas ārējai

¹⁸ ‘Beļģija un Luksemburga – vidēji 2002-2004; Malta – vidēji 1999-2004.

tirdzniecībai. Tādējādi varam secināt, ka Latvija pilnībā neizmanto savu preču eksporta potenciālu un šajā sakarā Latvijai pastāv attīstības iespējas.

3.15.a. Preču eksports

3.15.b. Pakalpojumu eksports

3.15. attēls. Preču un pakalpojumu eksporta īpatsvars IKP ES25 valstu griezumā, vidēji 1996-2004 (% no IKP; datu avots: Eurostat)¹⁹

Pakalpojumu eksporta intensitātes ziņā Latvija ierindojas salīdzinoši augstu ES25 valstu grupā, atpaliekot tikai no Luksemburgas, Kipras, Maltas, Igaunijas, Īrija un Austrijas. Šeit gan jāmin, ka, piemēram, Kipras un Maltas salīdzinoši lielo pakalpojumu eksporta intensitāti lielā mērā nosaka tūrisma pakalpojumu eksports, kas saistīts ar šo valstu ģeogrāfisko novietojumu. Tāpat Luksemburgas pakalpojumu eksportu būtiski ietekmē tās tradicionāli spēcīgais finanšu sektors salīdzinājumā ar šīs valsts mazo izmēru. Kopumā jāsecina, ka pakalpojumu eksporta iespējas, pretstatā preču eksporta iespējām, Latvija līdz šim ir izmantojusi salīdzinoši intensīvi, un šajā ziņā attīstības iespējas varētu būt mazākas kā preču eksporta gadījumā. Tomēr jāņem vērā, ka arī Latvijas gadījumā, līdzīgi kā, piemēram, Luksemburgas, Kipras un Maltas gadījumā, pakalpojumu eksports ir koncentrēts atsevišķās nozarēs, tādēļ pārējo pakalpojuma nozaru eksporta attīstības potences varētu būt relatīvi lielas.

Analizējot preču tirdzniecības struktūru sadalījumā pa preču grupām (pēc SITC klasifikatora) ES25 valstu griezumā, Latvija uz citu valstu fona izceļas ar lielāko neapstrādāto materiālu eksporta intensitāti (saistīts ar lielo koksnes īpatsvaru Latvijas eksportā), kas tradicionāli ir produkti ar relatīvi zemu pievienoto vērtību, un vienu no mazākajām mašīnbūves produktu un transportlīdzekļu intensitāti eksportā, kas ir produkti ar relatīvi augstu pievienoto vērtību (skatīt 3.1. tabulu). Un kopumā laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam abu minēto produktu kategoriju eksporta intensitātes ziņā Latvijas pozīcija ES25 valstu grupā nav mainījies. Šāda tendence ir jāuzskata par negatīvu un tā lielā mērā nosaka arī tekošā konta preču bilances negatīvā saldo noturību. Citu produktu grupu ietvaros Latvija salīdzinājumā ar pārējām ES25 valstīm minētajā laika periodā ir būtiski palielinājusi pārtikas produktu un nedaudz arī citu neklasificēto rūpniecības produktu īpatsvaru eksportā.

¹⁹ Beļģija un Luksemburga – vidēji 2002-2004; Malta – vidēji 1999-2004.

3.1. tabula.

Latvijas preču eksporta un importa intensitātes raksturojums ES25 valstu starpā SITC klasifikatora vienzīmju produktu grupu griezumā (datu avots: Eurostat).^{20, 21}

	LV	MIN	VID	MAX	RANGS	RANGS 03-99
Eksports						
Pārtika, dzērieni un tabaka	1.9	0.6	2.7	8.3	12	-5
Neapstrādātie materiāli	7.3	0.2	1.6	7.3	1	0
Minerāleļļas, smērvielas un tamlīdzīgi materiāli	0.5	0.1	1.4	7.0	18	5
Ķīmiskās rūpniecības produkti	1.5	0.8	4.5	27.1	20	1
Mašīnbūves produkti un transportlīdzekļi	1.9	0.5	11.9	35.0	23	0
Citi rūpniecības produkti	11.3	1.3	14.7	25.4	12	-1
Imports						
Pārtika, dzērieni un tabaka	5.0	1.4	3.3	7.4	6	-1
Neapstrādātie materiāli	1.7	0.6	1.6	3.3	10	-2
Minerāleļļas, smērvielas un tamlīdzīgi materiāli	4.5	0.9	3.6	9.3	6	2
Ķīmiskās rūpniecības produkti	5.4	2.3	4.8	15.0	10	-1
Mašīnbūves produkti un transportlīdzekļi	12.9	6.9	11.8	38.1	13	0
Citi rūpniecības produkti	13.5	5.3	16.7	22.5	10	-1

Importa īpatsvara ziņā Latvija ieņem salīdzinoši augstu vai viduvēju vietu ES25 valstu starpā gandrīz visu produktu grupās, ar relatīvi viszemāko intensitāti mašīnbūves un transportlīdzekļu produktu grupā. No vienas puses šāds rezultāts šķiet dīvains, jo minētajā preču grupā lielā mērā ir koncentrētas investīciju preces, un Latvijā investīciju īpatsvars IKP ir viens no lielākajiem ES25 valstu grupā. Taču no otras puses tas varētu būt saistīts ar Latvijas investīciju struktūru, respektīvi, salīdzinoši zemo investīciju īpatsvaru rūpniecībā. Kopumā laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam Latvija uz citu ES25 valstu fona ir palielinājusi neapstrādāto materiālu, pārtikas, ķīmiskās rūpniecības un dažādu citās kategorijās neizdalītu rūpniecības produktu importa relatīvo intensitāti, savukārt samazinājusi, minerāleļļu importa relatīvo īpatsvaru.

3.2. tabula.

Latvijas pakalpojumu eksporta un importa intensitātes raksturojums ES25 valstu starpā sadalījumā pēc pakalpojumu veida (datu avots: Eurostat).^{22, 23}

	LV	MIN	VID	MAX	RANGS	SKAITS
Eksports						
Transports	9,2	0,8	3,6	12,6	2	25
Jūras transports	5,2	0,0	1,6	6,8	4	23

²⁰ LV – Latvijas atbilstošās preču tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP vidēji laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam; MIN – minimālais atbilstošās preču tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam; VID – vidējais aritmētiskais atbilstošās preču tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam; MAX – maksimālais atbilstošās preču tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 1999. līdz 2003. gadam; RANGS – Latvijas atbilstošā preču tirdzniecības rādītāja vidējās vērtības no 1999. līdz 2003. gadam rangs ES25 valstu starpā; RANGS 03-99 – Latvijas atbilstošā preču tirdzniecības rādītāja rangs 2003. gadā mīnus Latvijas atbilstošā ārējās tirdzniecības rādītāja rangs 1999. gadā.

²¹ Tabulā apkopoto izejas datu laika periods (1999. gads līdz 2003. gads) atšķiras no pētījumā apskatāmā laika perioda datu pieejamības problēmu dēļ.

²² LV – Latvijas atbilstošās pakalpojumu tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP vidēji laika periodā no 2000. līdz 2002. gadam; MIN – minimālais atbilstošās pakalpojumu tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 2000. līdz 2002. gadam; VID – vidējais aritmētiskais atbilstošās pakalpojumu tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 2000. līdz 2002. gadam; MAX – maksimālais atbilstošās pakalpojumu tirdzniecības kategorijas īpatsvars IKP ES25 valstu starpā vidēji laika periodā no 2000. līdz 2002. gadam; RANGS – Latvijas atbilstošā pakalpojumu tirdzniecības rādītāja vidējās vērtības no 2000. līdz 2002. gadam rangs ES25 valstu starpā; SKAITS – valstu skaits, kurām pieejami dati par atbilstošo pakalpojumu tirdzniecības kategoriju.

²³ Tabulā apkopoto izejas datu laika periods (2000. gads līdz 2002. gads) atšķiras no pētījumā apskatāmā laika perioda datu pieejamības problēmu dēļ.

	LV	MIN	VID	MAX	RANGS	SKAITS
Gaisa transports	0,7	0,0	0,8	3,7	10	22
Cits transports	3,3	0,1	1,5	5,4	4	21
Braucieni	1,6	0,9	4,5	20,1	21	25
Pārējie pakalpojumi	3,5	1,3	5,2	26,4	13	24
Komunikāciju pakalpojumi	0,4	0,1	0,3	1,1	5	24
Būvniecība	0,1	0,0	0,3	1,1	19	23
Apdrošināšana	0,1	0,0	0,3	2,3	9	23
Finanšu pakalpojumi	0,5	0,0	1,2	19,4	4	22
Datoru un informācijas pakalpojumi	0,3	0,0	0,6	8,0	13	24
Autoratlīdzība un licenču samaksa	0,0	0,0	0,2	0,6	18	24
Pārējie biznesa pakalpojumi	1,8	0,7	2,1	4,4	14	25
Personīgie, kultūras un atpūtas pakalpojumi	0,0	0,0	0,1	0,8	22	23
Valdības pakalpojumi	0,2	0,0	0,3	2,9	7	24
Imports						
Transports	2,6	0,9	2,7	8,5	7	25
Jūras transports	0,8	0,1	1,2	6,0	9	23
Gaisa transports	0,8	0,2	0,5	2,4	3	22
Cits transports	1,1	0,1	1,0	5,5	6	21
Braucieni	2,8	0,6	2,6	4,7	11	25
Pārējie pakalpojumi	2,8	2,0	5,3	28,8	16	24
Komunikāciju pakalpojumi	0,2	0,1	0,2	0,4	13	24
Būvniecība	0,2	0,0	0,2	0,7	10	23
Apdrošināšana	0,5	0,0	0,4	2,2	6	23
Finanšu pakalpojumi	0,2	0,1	0,8	11,2	11	22
Datoru un informācijas pakalpojumi	0,2	0,1	0,2	0,7	14	24
Autoratlīdzība un licenču samaksa	0,1	0,1	0,6	9,0	23	24
Pārējie biznesa pakalpojumi	1,2	0,7	2,6	15,3	21	25
Personīgie, kultūras un atpūtas pakalpojumi	0,1	0,0	0,2	0,7	18	23
Valdības pakalpojumi	0,1	0,0	0,2	1,1	12	24

Analizējot pakalpojumu eksportu ES25 valstu griezumā salīdzinājumā pēc pakalpojumu veida varam secināt, ka Latvijā ir relatīvi labi attīstīts transporta pakalpojumu eksports, kas kopumā sasaucas ar iepriekš aprakstītajām pakalpojumu eksporta tendencēm (skatīt 3.2. tabulu). Transporta pakalpojumu intensitātes ziņā laika periodā no 2000. līdz 2002. gadam Latvija ieņēma 2. vietu ES25 valstu starpā, un to lielā mērā nodrošināja jūras un citu (dzelzceļš, autopārvadājumi, cauruļvadu transports) transporta pakalpojumu eksporta intensitāte. Gaisa transporta pakalpojumu eksporta intensitāte Latvijā ir relatīvi zemāka. Braucienų eksporta intensitātes ziņā Latvija ieņem vienu no pēdējām vietām ES25 valstu starpā, un līdz ar to varam secināt, ka šajā pakalpojumu grupā eksporta iespējas tiek izmantotas tikai daļēji, kas varētu būt saistīts ar tūrisma nozares attīstības līmeni Latvijā. Pārējo pakalpojumu grupā salīdzinoši augsta eksporta intensitāte ir komunikāciju un finanšu pakalpojumu, apdrošināšanas grupās. Salīdzinoši zema intensitāte un līdz ar to arī relatīvi lielas attīstības iespējas ir tādu pakalpojumu eksportam kā būvniecībai, personīgajiem, kultūras un atpūtas pakalpojumiem, u.c.

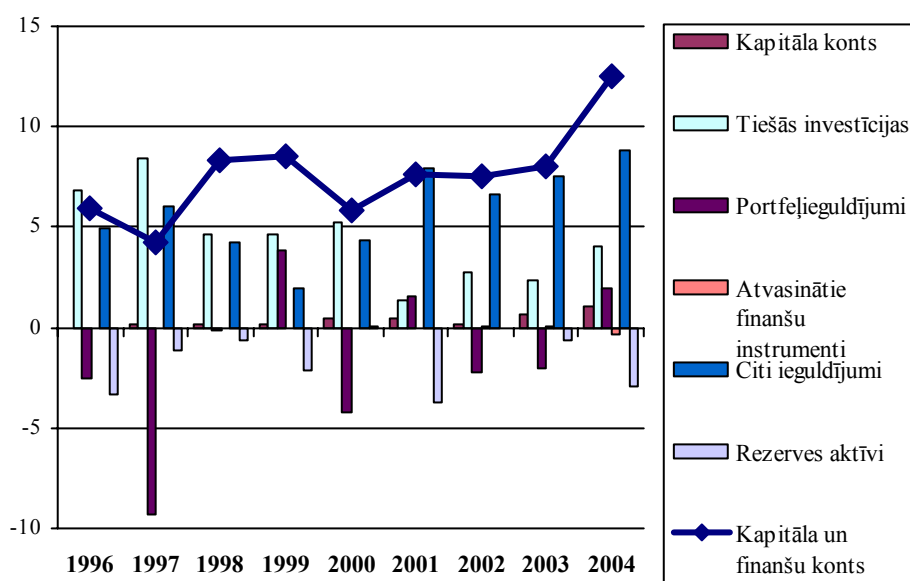
Arī transporta pakalpojumu importa intensitātes ziņā, it īpaši gaisa transporta jomā, Latvija ieņem salīdzinoši augstu vietu ES25 valstu grupā. Braucienų importa intensitāte ir tuvu ES25 valstu vidējai, bet pārējo pakalpojumu grupas kopumā – par aptuveni trešo daļu zemāka kā ES25 vidējā. Vismazākā pakalpojumu importa intensitāte ir tādā pakalpojumu grupā kā autoratlīdzība un licenču samaksa. Tas varētu vismaz daļēji liecināt par to, ka Latvijas uzņēmēji relatīvi mazākā mērā izmanto ārvalstīs radītā intelektuālā īpašuma un zināšanu (tehnoloģiju) lietošanas tiesības, kas no otras puses vismaz daļēji atspoguļojas arī salīdzinoši zemajā augsto tehnoloģiju eksporta intensitātē (saskaņā ar EUROSTAT augsto tehnoloģiju produkcijas definīciju, 2003. gadā Latvijā bija zemākais augsto tehnoloģiju eksporta īpatsvars kopējā eksportā, sasniedzot tikai 2.7%).

3.2. Kapitāla un finanšu kots

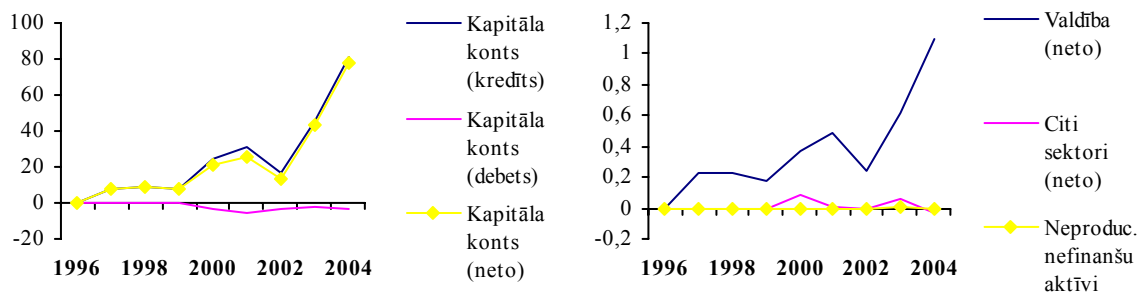
Kapitāla kots Latvijā laika periodā no 1996. līdz 2004. gadam ir pārsvarā bijis pozitīvs, svārstoties no 0% līdz 1.1% no IKP (skatīt 3.16. attēlu).

Tomēr tā mērogs ir bijis neliels un pēdējo gadu pieaugums galvenokārt ir saistīts ar ES fondu ieplūdi Latvijā, par ko netieši liecina valdības sektora būtiskais īpatsvars kapitāla kontā (skatīt 3.17. attēlu). Privātā sektorā īpatsvars nav nozīmīgs. Turpinoties ar ES saistītā finansējuma neto ieplūdēm, arī turpmāk varam paredzēt pozitīvu kapitāla kots bilanci Latvijā.

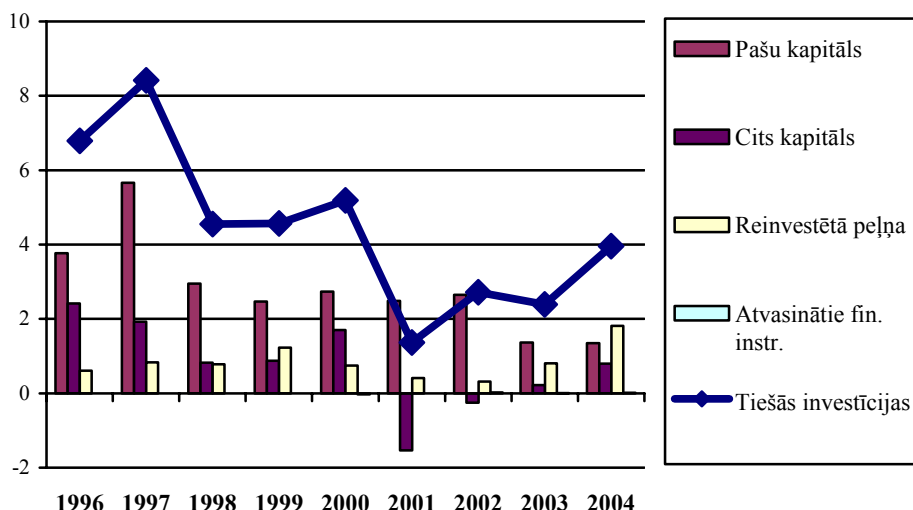
Finanšu kots ietvaros lielākās neto finansējuma ieplūdes ir bijušas tiešo investīciju un citu ieguldījumu veidā, pie tam kopumā tiešo investīciju ieplūžu īpatsvars ir samazinājies, un citu ieguldījumu, kas ir parādu radošās plūsmas un līdz ar to palielina valsts ārējo parādu – pieaudzis. Portfeļieguldījumu neto ieplūdes ir bijušas daudz svārstīgākas, atsevišķos gados svārstoties no -9.3% līdz 3.8% no IKP. Finanšu plūsmas atvasināto finanšu instrumentu veidā Latvijā nav bijušas nozīmīgas.

3.16. attēls. Kapitāla un finanšu kots dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

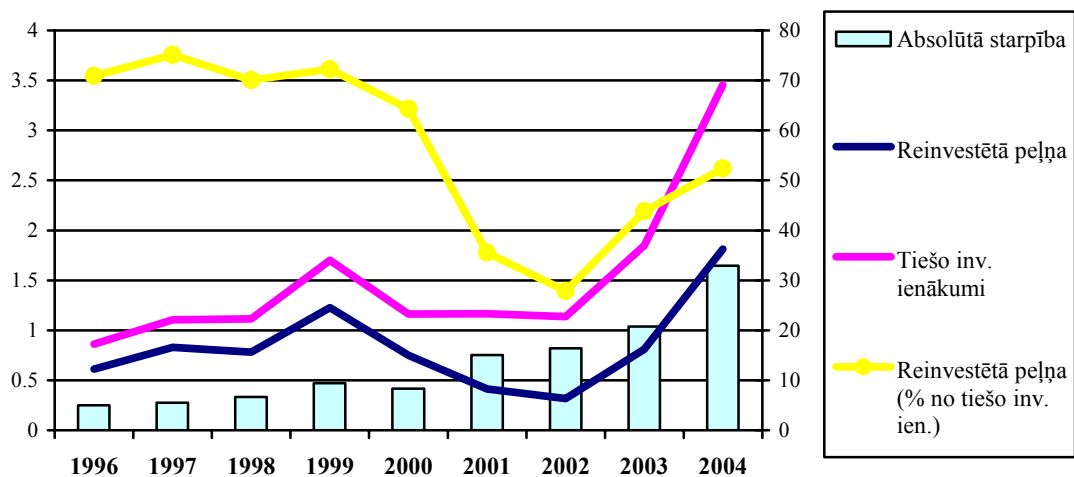
3.17. attēls. Kapitāla kots dinamika sadalījumā pa komponentēm (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

3.18. attēls. Tiešo investīciju dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

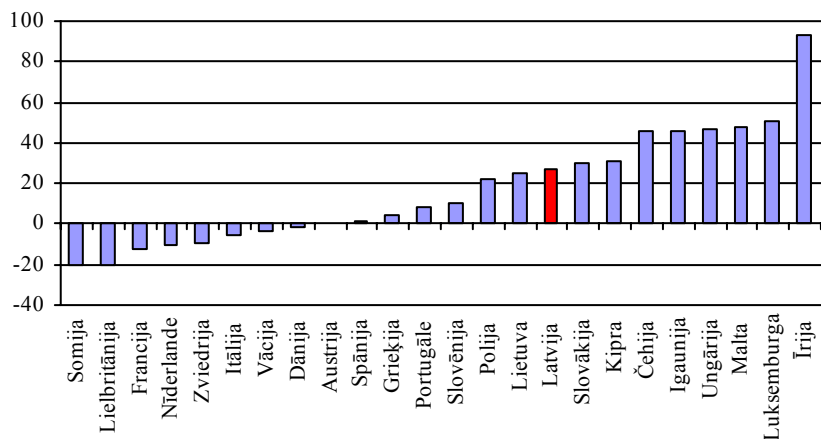
Tiešo investīciju dinamika rāda, ka Latvijā laika gaitā ir būtiski mazinājusies tiešo investīciju ieplūžu intensitāte, pie tam, būtiski ir sarucis ar tiešo investoru pašu kapitālu un zināmā mērā arī ar aizņēmumiem finansēto tiešo investīciju ieplūžu intensitāte (skatīt 3.18. attēlu). Reinvestētajai peļņai pēdējos gados ir tendence pieaugt un 2004. gadā tā bija nozīmīgākais tiešo investīciju avots. Šāda tendence lielā mērā ir skaidrojama ar aktīvā privatizācijas procesa beigām Latvijā.

3.19. attēlā redzams, ka reinvestētās peļņas dinamika tiešo investīciju pozīcijā lielā mērā korelē ar tiešo investīciju ienākumiem tekošā konta ienākumu bilances pusē. Tas ir, daļu no tiešo investoru īpašumā esošo uzņēmumu peļņas tie iegulda atpakaļ Latvijā tiešo investīciju veidā. Tomēr peļņas proporcija, kas paliek Latvijā, pēdējos gados ir mazinājusies. Laika posmā no 1996. līdz 1999. gadam reinvestētās peļņas daļa svārstījās ap 70% līmeni no tiešo investoru ienākumiem, turpmākajos trijos gados līdz ar tiešo investoru ienākumu proporcijas pret IKP samazinājumu nokrītoties līdz 28% līmenim, un tikai nedaudz pieaugot (līdz 52%) 2004. gadā, neskatoties uz būtisko tiešo investoru ienākumu attiecības pret IKP pieaugumu. Šāda dinamika varētu būt saistīta ar to, ka aktīvā privatizācijas procesa laikā ārvalstu investoru īpašumā nonākušo uzņēmumu restrukturizācija varētu aizvien vairāk tuvoties beigu posmam, un šie uzņēmumi varētu būt nostabilizējušies tirgū, tādējādi paverot iespēju gūt peļņu no iepriekš veiktajiem ieguldījumiem. Saglabājoties šādai tendencei, tas rezultēsies augšupvērstā spiedienā uz tekošā konta ienākumu bilanci un lejupvērstā spiedienā uz finanšu konta tiešo investīciju bilanci, radot riskus tekošā konta negatīvā saldo palielināšanās un parādu radošo plūsmu ieplūdes pieauguma virzienā.

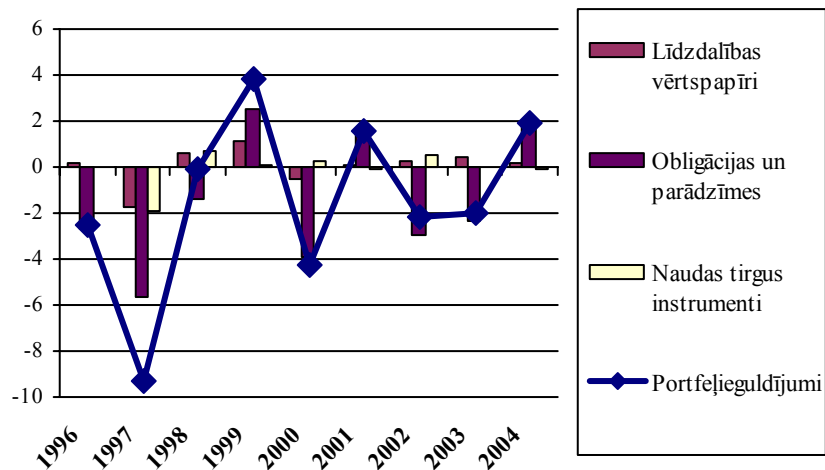
3.19. attēls. Tiešo investīciju ienākumi un reinvestētā peļņa (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Ja salīdzinām uzkrāto neto ārvalstu tiešo investīciju apjomu, kas izteikts kā % no IKP, tad redzams, ka Latvijā ārvalstu investīciju apjoms līdz šim, neskatoties uz zemo uzņēmumu ienākumu nodokļa likmi un relatīvi labo uzņēmējdarbības vides novērtējumu, ir bijis relatīvi zemāks kā vairumā pārējo ES10 valstu, un 2002. gada beigās tas veidoja aptuveni 27% no IKP. Turpretī tādās valstīs kā Ungārija, Čehija, Igaunija tas šajā pašā laikā pārsniedza 40% no IKP. Līdz ar to varam secināt, ka Latvija, kuras tekošā konta deficīts ir viens no lielākajiem ES25 valstu starpā ir relatīvi sliktākā pozīcijā, raugoties no tekošā konta deficīta finansēšanas viedokļa, nekā vairākums ES10 valstu.

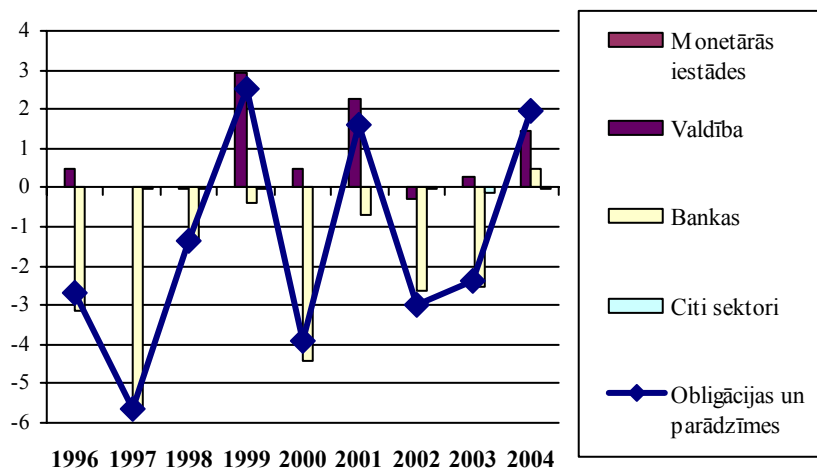

3.20. attēls. Neto uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas ES25 valstīs 2002. gada beigās (% no IKP; datu avots: Eurostat)

Portfeļinvestīciju dinamika Latvijā ir bijusi diezgan svārstīga (svārstījusies robežās no -9.3% 1997. gadā līdz 3.8% 1999. gadā; skatīt 3.21. attēlu), un kopumā portfeļinvestīcijas ir vairāk izplūdušas no Latvijas, nekā ieplūdušas. Šo procesu galvenokārt nosaka divi faktori. No vienas puses augšupvērstu spiedienu uz portfeļieguldījumu bilanci rada Latvijas valdības aizņemšanās ārvalstīs, emitējot obligācijas (skatīt 3.22. attēlu). No otras puses lejupvērstu spiedienu uz portfeļieguldījumu bilanci rada atsevišķu Latvijas komercbanku biznesa īpatnības, kas ieplūšina no ārvalstīm līdzekļus nerezidentu depozītu veidā un daļu šo līdzekļu investē likvīdos ārvalstu vērtspapīros.

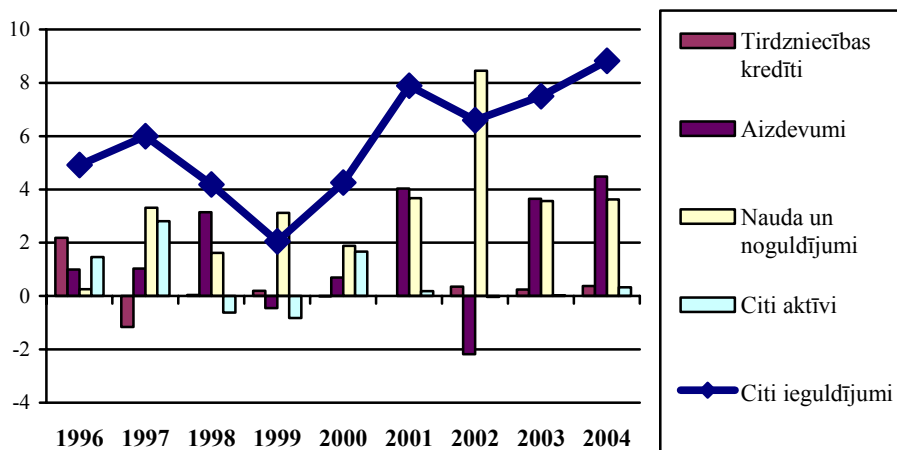

3.21. attēls. Portfeļinvestīciju dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

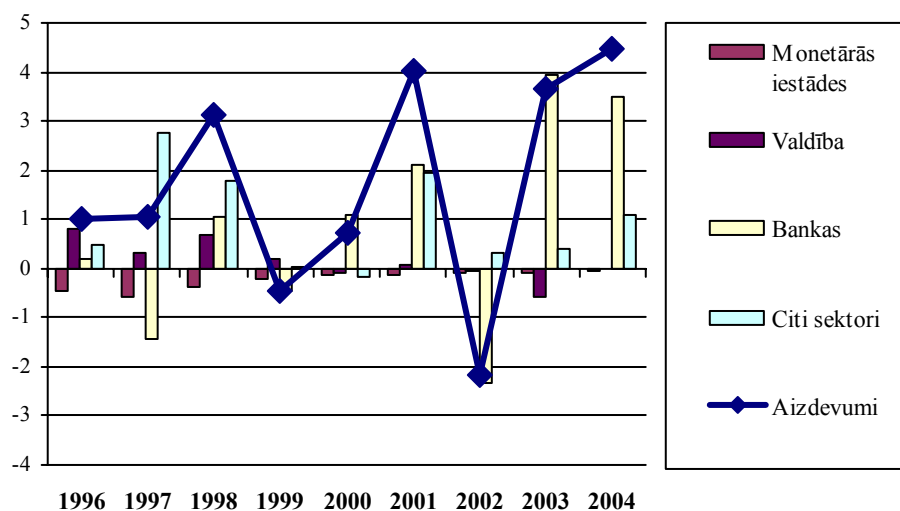
3.22. attēls. Neto parāda vērtspapīru plūsmas pa sektoriem (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Citu ieguldījumu dinamiku galvenokārt nosaka naudas un noguldījumu, kā arī aizdevumu ieplūde Latvijā (skatīt 3.23. attēlu).

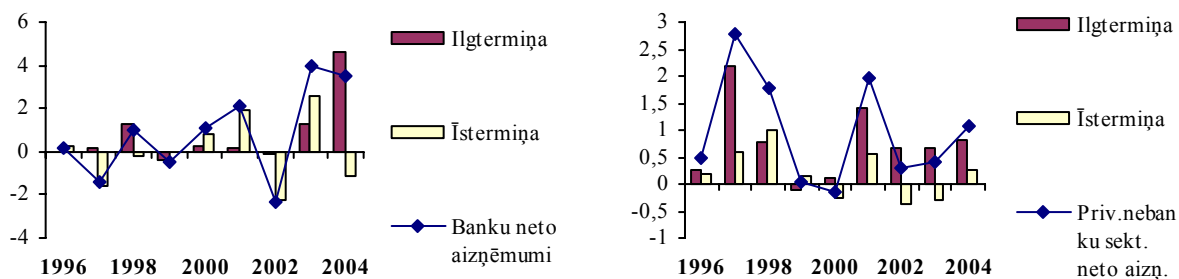
3.23. attēls. Citu ieguldījumu dinamika (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Nauda un noguldījumi ir uzskatāmi par īstermiņa kapitālu, un to neto ieplūdes ir diezgan nozīmīgas – tuvu 4% no IKP pēdējo gadu laikā. Tomēr kā jau iepriekš minēts, liela daļa no šī finansējuma izplūst no Latvijas portfeļieguldījumu veidā. Aizdevumu neto ieplūžu nozīmīgums pēdējos gados ir pieaudzis, un pēdējā laikā pēc apjoma tas ir tuvs neto naudas un noguldījumu ieplūdēm. Aizdevumu ieplūdes lielā mērā ir saistītas ar pēdējo gadu straujo kreditēšanas pieaugumu Latvijā, un šo ieguldījumu lielāko daļu veido Latvijas komercbanku piesaistītais finansējums no mātes bankām ārvalstīs. Līdz ar to pēdējā laikā citu ieguldījumu bilancē aizvien lielāku īpatsvaru ieņem komercbanku piesaistītais finansējums (skatīt 3.24. attēlu).

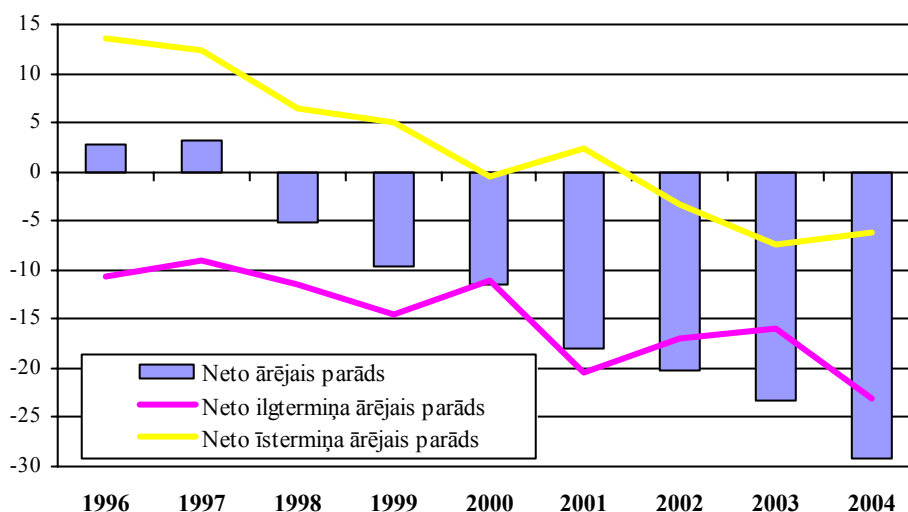

3.24. attēls. Neto aizdevumu plūsmas pa sektoriem (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

Komercbanku piesaistīto aizņēmumu termiņstruktūra pēdējā laikā ir būtiski izmainījusies (skatīt 3.25. attēlu), 2004. gadā būtiski pieaugot ilgtermiņa, un samazinoties īstermiņa aizņēmumiem. Tas ir skaidrojams ar Latvijas Bankas pieņemto lēmumu paplašināt komercbanku obligāto rezervju bāzi, ietverot tajā banku saistības pret ārvalstu bankām un ārvalstu centrālajām bankām ar noteikto termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem. Līdz ar to, lai minimizētu izmaksas, kas saistītas ar obligāto rezervju veidošanu, komercbankas līdz minētā lēmuma stāšanās brīdim pārstrukturēja savas ārējās saistības uz ilgāka termiņa aizņēmumiem. Privātā nebanku sektora aizņēmumu termiņstruktūrā dominē ilgtermiņa aizņēmumi, un kopumā to īpatsvars pēdējos gados ir mazinājies, un saglabājas mazāks par banku sektora aizņēmumiem. Tas lielā mērā ir skaidrojams ar Latvijas banku sektora attīstību, kredītresursu pieejamības pieaugumu un procentu likmju kritumu iekšējā tirgū.

3.25. attēls. Banku un privātā nebanku sektora neto aizņēmumi (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

3.26. attēls. Latvijas neto ārējais parāds (% no IKP; datu avots: Latvijas Banka)

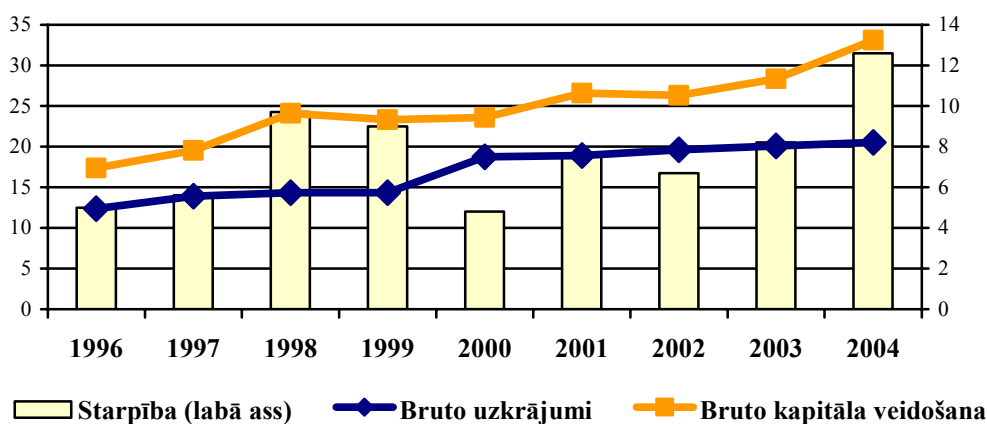
Kopumā ārējā finansējuma neto ieplūžu struktūrā ir mazinājies parādu neradošā finansējuma īpatsvars un pieaudzis parādu radošā finansējuma īpatsvars, kā rezultātā pēdējos gados ir strauji pieaudzis Latvijas neto ārējā parāda apjoms līdz tuvu 30% no IKP līmenim (skatīt 3.26. attēlu). Tas lielā mērā ir skaidrojams ar aizvien lielāku banku sektora piesaistīto līdzekļu iepludināšanu iekšzemes ekonomikā un ārvalstu tiešo investīciju intensitātes mazināšanos, kas daļēji skaidrojams ar aktīva privatizācijas procesa beigšanos Latvijā. Strauji peaugošais ārējais parāds rada riskus Latvijas tekošā konta ilgspējai, un šie riski lielā mērā ir atkarīgi no piesaistītā finansējuma izvietošanas efektivitātes iekšzemē.

3.3. Tekošā konta deficīta makroekonomiskie cēloņi un nodaļas secinājumi

No makroekonomiskā viedokļa tekošā konta deficītu nosaka iekšzemes investīciju un iekšzemes uzkrājumu starpība, un tekošā konta deficīta palielināšanos var noteikt gan uzkrājumu līmeņa samazināšanās, gan investīciju līmeņa pieaugums, vai abi faktori vienlaicīgi. Pie tam, bīstamāka situācija ir uzkrājumu līmeņa samazināšanās, jo šādā gadījumā tekošā konta pieaugumu noteiks patēriņa līmeņa pieaugums, kas var radīt problēmas tekošā konta ilgspējai nākotnē. Investīciju līmeņa pieauguma izraisītais tekošā konta deficīta palielinājums ir mazāk bīstams, jo investīciju intensitātes pieaugums vienlaicīgi palielina tautsaimniecības produktīvo kapacitāti, tādējādi radot priekšnosacījumus ārējās nesabalansētības korekcijai nākotnē.

Apskatot Latvijas uzkrājumu un investīciju līmeņu dinamiku, redzams, ka uzkrājumu līmenis gadu no gada ir pakāpeniski pieaudzis no 12.3% no IKP 1996. gadā līdz 20.5% 2004. gadā (skatīt 3.27. attēlu). Savukārt investīciju līmeņa pieaugums šajā pašā laikā ir bijis daudz straujāks, no 17.4% no IKP 1996. gadā līdz 33.1% no IKP 2004. gadā. Straujais investīciju pieaugums ir lielā mērā skaidrojams ar salīdzinoši zemu uzkrātā kapitāla līmeni Latvijā, tautsaimniecības pārstrukturizācijas nepieciešamību un ražošanas kapacitātes paplašināšanu.

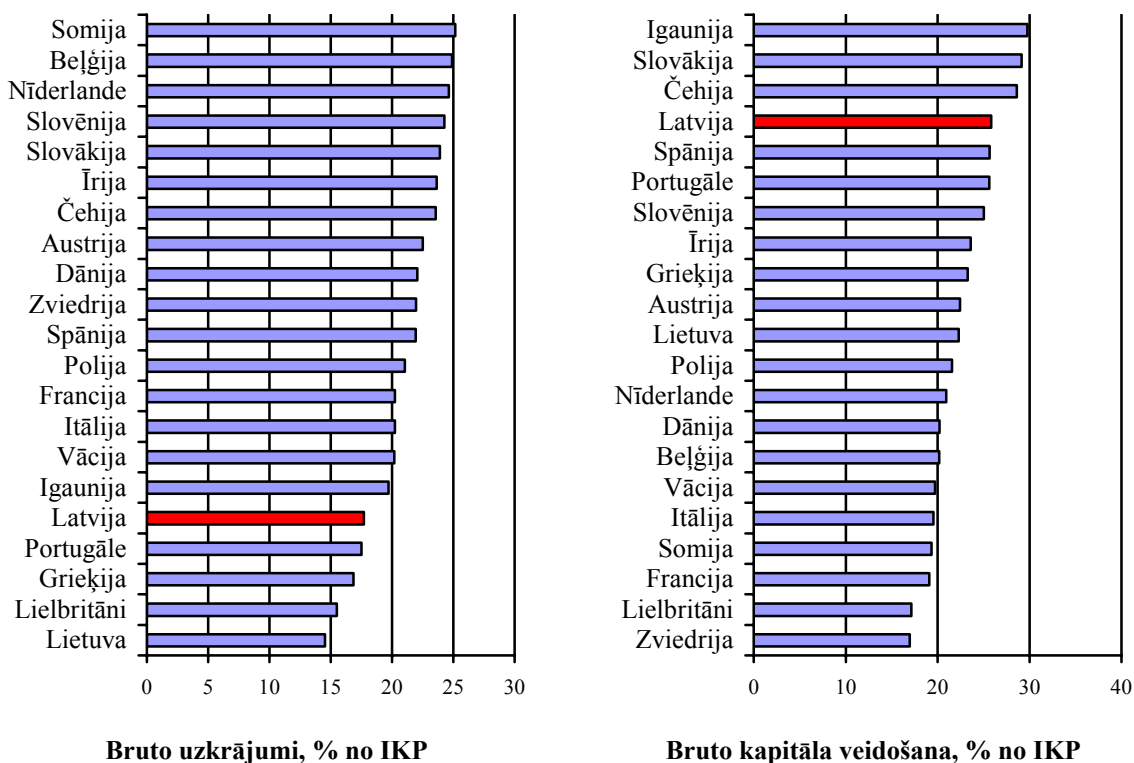
Salīdzinot ES25 valstu griezumā, redzams, ka Latvijas uzkrājumu līmenis ir viens no zemākajiem, bet investīciju līmenis – viens no augstākajiem valstu grupā (skatīt 3.28. attēlu), un šo rādītāju dinamika parāda, ka abu rādītāju līmeņi Latvijā ir pieauguši visstraujāk kopš 1996. gada. Tas lielā mērā atspoguļo Latvijas tekošā konta deficīta strukturālo dabu. No vienas puses ienākumu līmenis Latvijā, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, ir viszemākais ES25 valstu grupā, bet to pieaugums ir viens no straujākajiem. No otras puses, uzkrātā kapitāla līmenis ir zems, un līdz ar to paredzamā kapitāla atdeve ir augsta. Tādējādi augstais tekošā konta deficīts drīzāk atspoguļo racionālus ekonomisko aģentu lēmumus saskaņot esošo patēriņa un investīciju līmeņi ar nākotnes paredzējumiem.²⁴

3.27. attēls. Latvijas bruto uzkrājumi un bruto kapitāla veidošana, % no IKP (datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde)

²⁴ Teorētisko pamatojumu skatīt, piemēram, Obstfeld, M., Rogoff, K. The Intertemporal Approach to the Current Account. // NBER Working paper series, Working paper No. 4893 – 1994 – P 75.

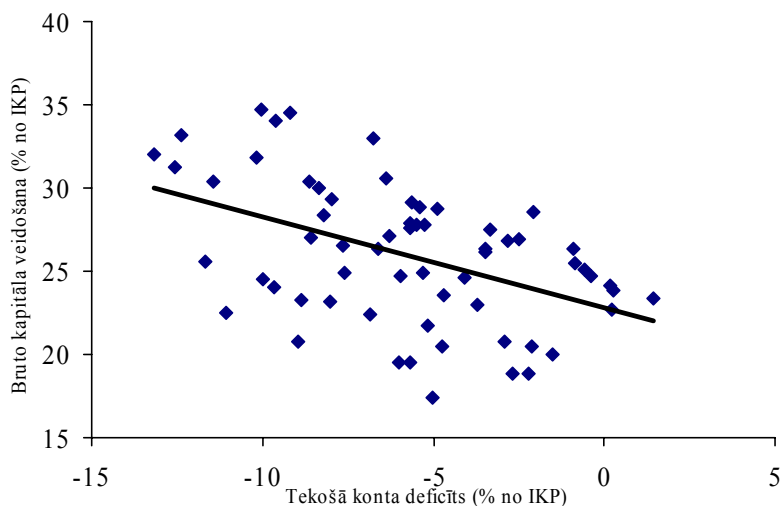
3.28. attēls. Bruto uzkrājumi un bruto kapitāla veidošana ES25 valstīs, vidēji 1996-2004, % no IKP (datu avots: Eurostat)²⁵

Kopumā jaunajās ES Centrālās un Austrumeiropas reģiona dalībvalstīs, kas pēc būtības atrodas līdzīgā ekonomiskās attīstības fāzē, investīciju līmenis uzrāda negatīvu korelāciju ar tekošā konta deficītu (skatīt 3.29. attēlu), kas ir saskaņā ar iepriekš aprakstītajiem teorētiskajiem apsvērumiem. Tomēr analizējot investīciju līmeņu dinamiku minētajā valstu grupā, ir novērojamas vairākas pazīmes, kas norāda uz nelielām atšķirībām šo valstu attīstības fāzē. Piemēram, Slovākijā un Čehijā, investīciju līmenis bija salīdzinoši augsts 1990-to gadu vidū, un šajā periodā intensīvi notika šo valstu konverģence uz augstākiem kapitāla līmeņiem, modernizējot un attīstot tautsaimniecības produktīvo kapacitāti. Šajā periodā bija vērojami arī salīdzinoši augsti tekošā konta deficīta līmeņi minētajās valstīs. Pieaugot kapitāla līmenim un mazinoties investīciju robežatdevei, pakāpeniski mazinājās arī investīciju pieaugums, kas atspoguļojās investīciju līmeņu un atbilstoši arī tekošā konta deficīta samazinājumā. Turpretī Latvijā investīciju aktivitātes pastiprinājās tikai 90-to gadu beigās un šīs desmitgades sākumā, īpaši pēdējos gados, tādējādi konverģence uz augstāku kapitāla līmeni faktiski norit tikai šobrīd, kas atspoguļojas arī tekošā konta deficīta pieaugumā.

Tādējādi no vienas puses varam teikt, ka ir zināmas pazīmes, kas norāda, ka Latvijas tekošā konta deficīta pamatā no makroekonomiskā viedokļa ir fundamentāli faktori, un to lielā mērā nosaka valsts tautsaimniecības konverģence uz augstāku attīstības līmeni. Tomēr, no otras puses, ir vesela virkne faktoru, kas norāda uz vairākiem problemātiskiem aspektiem saistībā ar augsto tekošā konta deficīta līmeni Latvijā. Pirmkārt, no maksājumu bilances tendenču apraksta un starptautiskajiem salīdzinājumiem izriet, ka Latvija ir lielā mērā specializējusies uz preču ar zemu pievienoto vērtību piedāvājumu ārējos tirgos, un preču ar augstāku pievienoto vērtību eksporta intensitāte Latvijā ir viena no zemākajām reģionā, turklāt pēdējos gados Latvija nav būtiski uzlabojusi savas pozīcijas šajā ziņā. Latvijas preču eksports lielā

²⁵ Kipras, Luksemburgas, Ungārijas un Maltas dati nav pieejami.

mērā ir atkarīgs no starppatēriņa preču importa, un starppatēriņa preču īpatsvars importā laika gaitā nav mazinājies, kas netieši norāda uz to, ka Latvijas ekonomikas piedāvājuma pusē nav notikusi vērtīga pārorientācija uz augstākas pievienotās vērtības preču ražošanu. Arī preču grupās, kuras tradicionāli tiek uzskatītas par precēm ar augstu pievienoto vērtību, piemēram, mehānismi un elektroiekārtas, satiksmes līdzekļi, tirdzniecības bilancei ir tendence pakāpeniski pasliktināties. No vienas puses tas, protams, ir skaidrojams ar pieaugošo investīciju līmeni, tomēr zināmā mērā tas var atspoguļot arī gauso piedāvājuma puses attīstību šajos sektoros. Turklāt, Latvijas preču sektora eksporta intensitāte ir salīdzinoši zema starptautiskā mērogā, kas liecina par to, ka Latvija relatīvi mazākā mērā izmanto eksporta iespējas kā citas Latvijai līdzīgās reģiona valstis.

3.29. attēls. Investīciju līmeņa un tekošā konta bilances sakarība jauno ES Centrālās un Austrumeiropas reģiona dalībvalstu grupā (datu avots: Eurostat).²⁶

Otrkārt, lai gan Latvijā nav vērojama nozīmīga tekošā konta finansēšana ar portfeļinvestīciju ieplūdēm, kas pēc savas būtības ir spekulatīvs kapitāls un līdz ar to pakļauts būtiskām svārstībām, tomēr bažas rada lielā parādu radošā kapitāla daļa tekošā konta deficīta finansējuma struktūrā un straujais ārējā parāda pieaugums. Tāpat ārvalstu tiešo investīciju piesaistes ziņā Latvija ir uzrādījusi visai viduvējus rezultātus, ja salīdzinām ar citām reģiona valstīm, un nav gaidāma nozīmīga situācijas uzlabošanās turpmākajos gados.

Minētie riski pamato nepieciešamību sīkāk izpētīt tekošā konta deficīta struktūru un tā cēloņus mikroekonomiskā līmenī. Ņemot vērā apskatīto faktu, ka Latvijas tekošā konta deficītu pamatā nosaka preču tirdzniecības deficīts, kas ir viens no lielākajiem ES25 valstu grupā, turpmāk pētījumā fokusēsimies uz preču tirdzniecības mikroekonomisko analīzi, pētot Latvijas eksporta uz un importa no ES īpašības. Šāda reģionālā ierobežojuma noteikšanu lielā mērā ietekmē statistikas datu pieejamība un salīdzināmība. Tomēr tas būtiski nesamazina iegūto rezultātu reprezentativitāti, jo Latvijas preču ārējā tirdzniecība ir pamatā koncentrēta Eiropas Savienības ietvaros, un kopumā trešo valstu īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā 2004. gadā nepārsniedza 25%.

²⁶ Dati par laika periodu no 1996. līdz 2004. gadam Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, Polijā, Slovākijā, Slovēnijā un Čehijā. Ungārijas dati nav pieejami.

4. Tekošā konta ilgspēja

Kaut gan līdz šim laikam tekošā konta deficīts nav radījis problēmas tautsaimniecības attīstībai, vairāki ekonomisti uzsver, ka tas ir viens no lielākajiem riska faktoriem Latvijas ekonomikā.

Lai definētu, kādā gadījumā tekošā konta negatīvais saldo var būt par krīzes cēloni, tika izstrādāta tekošā konta deficīta "ilgspējas" definīcija. Ja tekošā konta deficīts nav ilgspējīgs vai var prognozēt, ka tas nebūs ilgspējīgs nākotnē, tad agrāk vai vēlāk tas novedīs pie finanšu krīzes.

L. Sammers savā rakstā "The Economist" žurnālā brīdināja, ka īpašai uzmanībai jābūt pievērsta jebkuram tekošā konta deficītam, kas pārsniedz 5% no IKP, ja tas finansējums var ātri pārvērsties par kapitāla aizplūdumu. Ja šāds apgalvojums ir patiess, tad tas ir nopietns draudu signāls Latvijas ekonomikai, jo tekošā konta deficīts tajā pārsniedz 5% no IKP kopš 1996. gada.²⁷

Pēdējos gados Baltijas valstu tekošo kontu ilgspējīguma problēma ir tikusi apskatīta vairākos pētījumos, kuru secinājumi ne vienmēr ir līdzīgi. Starptautiskais Valūtas fonds atzīmē, ka Baltijas valstu attīstības perspektīvas ir visai labas, kaut gan pastāv arī riski – pašlaik tekošā konta deficīti Igaunijā un Latvijā ir nepārprotami neilgspējīgi vidējā un ilgtermiņa laika posmā.²⁸ Turklāt augstie tekošā konta deficīti padara ekonomiku vairāk ievainojamu no ārējiem šokiem.²⁹ Savukārt F. Gutners izmanto Argentīnas pieredzi pirms 2001. gada krīzes tagadējās Igaunijas situācijas analīzē. Pētnieks secina, ka situācija Igaunijā (kura ir ļoti līdzīga Latvijas situācijai) ir labvēlīgāka nekā Argentīnā, ko nosaka vairākas strukturālas atšķirības: atšķirības atvērtības līmenī, darba tirgus elastībā un ārvalstu tiešo investīciju ieplūdes līmenī.³⁰

Lielākā ekonomistu daļa atzīst, ka tekošā konta ilgspējīguma līmenis ir atkarīgs no vairākiem faktoriem un katrai valstij tas ir savādāks, kaut gan tā praktiskā aprēķināšana ir visai grūts uzdevums. Turpmāk pētījumā, lai konstatētu, vai Latvijas tekošā konta deficīts ir ilgspējīgs, un līdz ar to, cik neatliekami ir veikt pasākumu kompleksu tā mazināšanai, izmantosim divas pieejas: Milesi-Ferretti ilgtermiņa maksāspējas modeli³¹ un Goldman Sachs ilgspējīguma modeli.³²

4.1. Ilgtermiņa maksāspējas modelis

Pirmajā apskatītajā ilgspējas modelī uzsvars tiek likts uz maksāspējas jēdzienu. Valsts ekonomika ir maksāspējīga, ja nākotnes tekošā konta pārpalikumu diskontētā vērtība ir vienāda ar pašreizējo ārējo parādu. Ekonomiskā politika (un līdz ar to arī tekošā konta deficīta līmenis) valstī ir ilgspējīgi, ja tās turpināšana nākotnē nesamazinās ekonomikas maksāspēju.

Modeļa galvenā ideja ir tāda, ka tekošā konta līmenis ir ilgspējīgs tikai tad, ja valsts ārējais parāds pret IKP samazinās vai paliek nemainīgs.

²⁷ Hansen J.D., Hansen M. Are the Current Account Deficits in the Baltic States Sustainable? // *Baltic Journal of Economics*. – 2004. – Vol. 4, No 2. – P 5-6.

²⁸ Competitiveness in the Baltics in the Run-Up to EU accession. // *IMF Country Report*. – 2003. – No 114.

²⁹ Republic of Estonia: Selected Issues and Statistical Appendix. // *IMF Country Report*. – 2003. – No 331.

³⁰ Gutner, F.J. Currency Board and Debt Traps: Evidence from Argentina and Relevance for Estonia. // *The World economy*. – 2003. – No 26.

³¹ Milesi-Ferretti G.M., Razin A. Sustainability of Persistent Current Account Deficits. // *NBER Working Paper Series*. – 1996. – No 5467.

³² Edwards S. Does the Current Account Matter? // *NBER Working Paper Series*. – 2001. – No 8275.

Saskaņā ar Milesi-Feretti un Razin izstrādāto modeli, ja ekonomika atrodas stabilā stāvoklī (privātais un valdības patēriņš, investīcijas un neto ārējie aktīvi ir konstanta IKP daļa), tad vienādojums (4.1) parāda ilgtermiņa tirdzniecības bilanci, pie kuras valsts neto ārējie aktīvi pret IKP paliks nemainīgi:

$$tb = -b(r^* - \varepsilon - \gamma), \quad (4.1)$$

- kur b – neto ārējie aktīvi attiecībā pret IKP;
 tb – preču un pakalpojumu bilance (izņemot ienākumu bilanci) pret IKP;
 r^* – reālā pasaules procentu likme;
 ε – nacionālās valūtās reālā kursa izmaiņas;
 γ – nacionālā iekšzemes kopprodukta reālais pieauguma temps.

Tekošā konta (jeb, precīzāk runājot, tekošā konta mīnus procentu ienākuma saldo) ilgspējīguma līmenis ir atkarīgs no: neto ārējo aktīvu attiecības pret IKP, pasaules procentu likmes, ekonomikas pieauguma tempa un nacionālās valūtas reālā kursa izmaiņas.³³

Neto ārējie aktīvi dalās divās daļās: parāda saistībās un tiešajās investīcijās. Tiešās investīcijas ir ilgtermiņa un tās nerada parāda saistības. Tādēļ var pieņemt, ka valstij ir nepieciešams stabilizēt neto ārējo parādu pret IKP, savukārt tiešo investīciju lielums pret IKP var augt.

Tagad mēs pārveidosim iepriekš apskatīto Milesi-Feretti un Razina modeli, lai analizētu arī tiešo investīciju ietekmi uz tekošā konta ilgspējīgumu. Tas padarīs modeli vairāk piemērotu Latvijas situācijas analīzei, jo tiešās investīcijas ir viens no svarīgākajiem Latvijas tekošā konta deficīta finansējuma veidiem. Nākošais vienādojums izveidots, ņemot vērā neto ārējo aktīvu struktūru. Ilgtermiņa tirdzniecības bilance, pie kuras valsts neto ārējais parāds pret IKP paliks nemainīgs ir sekojoša:

$$tb = -b(r^* - \varepsilon - \gamma) + \Delta f - f(\eta - \gamma), \quad (4.2)$$

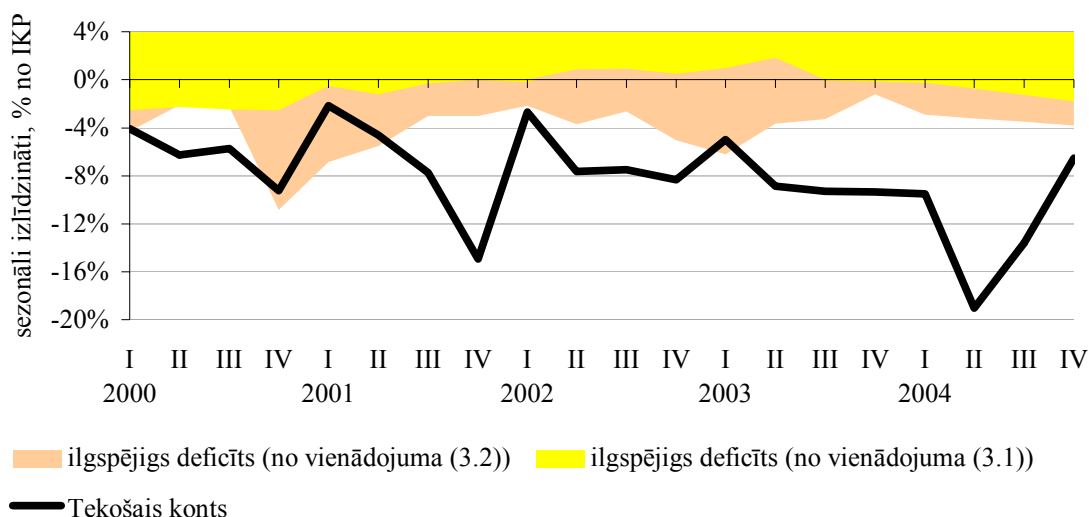
- kur f – neto tiešās investīcijas pret IKP;
 η – tiešo investīciju reālais ienesīgums.

Ieplūstošās tiešās investīcijas palielina tekošā konta deficīta ilgspējīgo līmeni (tekošā konta ilgspējīgums pieaug, ja to finansē ar tiešām investīcijām). No otras puses ilgspējīguma līmeni negatīvi ietekmē nerezidentu ienākumi no tiešajām investīcijām.

Tagad, izmantojot modeļus (4.1) un (4.2) mēs varam aprēķināt Latvijas tekošā konta ilgspējīgo līmeni.

Saskaņā ar ilgtermiņa maksātspējas modeli, lai Latvijas tekošā konta deficīts (izņemot ienākumu bilanci) būtu ilgspējīgs, tam jāsasniedz 2% no IKP, ja neņem vērā tiešo investīciju ieplūdes, vai 4% no IKP, ja tiešo investīciju ieplūdes tiek iekļauti modeļa aprēķinos. Pie šiem tekošā konta deficīta līmeņiem Latvijas neto ārvalstu aktīvu attiecība pret IKP stabilizēsies un tiks sasniegts ilgtermiņa maksātspējas stāvoklis. Jāatzīmē, ka ar modeli aprēķinātie ilgspējīguma līmeņi ir pat striktāki nekā plaši lietotais 5% kritērijs.

³³ Milesi-Ferretti G.M., Razin A. Sustainability of Persistent Current Account Deficits. // NBER Working Paper Series. – 1996. – No 5467. – P 5-6.

4.1. attēls. Latvijas tekošā konta prognozes un tekošā konta ilgspējīgs līmenis novērtēts ar maksāspējas modeļi (no 2000. līdz 2004. gadam; datu avots: Latvijas Banka, autoru aprēķini)

Ilgtermiņa maksāspējas modelis viennozīmīgi parāda, ka laika periodā no 2000. līdz 2004. gadam Latvijas tekošā konta deficīts nav bijis ilgspējīgs (saskaņā ar modeļa definīciju), turklāt šis secinājums nav atkarīgs no tā, vai ārvalstu tiešās investīcijas ir ņemtas vērā veicot ilgspējīguma analīzi.

Jāatzīmē ilgtermiņa maksāspējas modeļa trūkumus. Modeļa galvenais pieņēmums ir tas, ka tekošā konta līmenis ir ilgspējīgs tikai tad, ja valsts ārējais parāds pret IKP samazinās vai paliek nemainīgi, kas ir būtisks realitātes vienkāršojums. Pasaules valstis atšķiras ar neto ārējo parāda lielumu, un ir acīmredzams, ka parāda palielināšana valstij ar zemu parāda līmeni (piemēram, Latvijai) būs mazāks riska faktors, nekā neto aktīvu samazinājums valstij ar relatīvi lielākiem parādiem.

Turklāt, modelī nav ņemts vērā, ka pasaulē pastāv atšķirīgs pieprasījums pēc dažādu valstu aktīviem, un ja ārvalstu investori augsti novērtē valsts potenciālu, tas palielina tekošā konta deficīta ilgspējīgo līmeni. Šis fakts ir izmantots Goldman Sachs modelī, kurš tiek izmantots nākamajā nodaļā.

4.2. Goldman Sachs tekošā konta ilgspējīguma modelis

Tekošā konta ilgspējīguma analīze kļuva ļoti populāra investīciju banku starpā. Piemēram, Goldman Sachs GS-SCAD modelis, izstrādāts 1997. gadā, kļuva populārs starp analītiķiem, kuri analizē attīstības valstu ekonomiku. Galvenā ideja šī modeļa ilgspējīguma analīzē ir sekojoša. Ilgspējīga tekošā konta deficīta līmenis atkarīgs no neto starptautiskā pieprasījuma pēc konkrētās valsts saistībām. Izmantojot standarta portfeļa teoriju, starptautiskais neto pieprasījums uz valsts *j* saistībām var tikt definēts kā:

$$\delta_j = \alpha_j (W - W_j) - (1 - \alpha_{jj}) W_j, \tag{4.3}$$

- kur δ_j – starptautiskais neto pieprasījums pēc valsts *j* saistībām;
- α_j – pasaules bagātības daļa, kuru starptautiskie investori grib turēt valsts *j* aktīvos;

- W – pasaules bagātība;
 W_j – valsts j bagātība;
 α_{jj} – valsts j investīcijas iekšzemes aktīvos.

Aktīvu izvietojuma daļas α_j un α_{jj} ir atkarīgas no gaidāmā ienesīguma un riska. Pieņemot, ka valsts j bagātība ir valsts IKP, kas pareizināts ar multiplikatoru λ , bet valsts j bagātība ir daļa β_j no pasaules bagātības W , iespējams uzrakstīt starptautisko neto pieprasījumu valsts j aktīviem kā:

$$\delta_j = (\alpha_j \theta_j - (1 - \alpha_{jj})) \lambda_{jj} Y_j, \quad (4.4)$$

$$\theta_j = \frac{(1 - \beta_j)}{\beta_j}, \quad (4.5)$$

kur Y_j – valsts j potenciālais IKP;

Tātad:

$$\delta_j = \gamma_j^* Y_j, \quad (4.6)$$

$$\gamma_j^* = (\alpha_j \theta_j - (1 - \alpha_{jj})) \lambda_{jj}, \quad (4.7)$$

kur γ_j^* – proporcijas koeficients, kurš parāda starptautisko neto pieprasījumu pēc valsts j aktīviem (salīdzinājumā ar valsts potenciālo IKP).

Vienādojums (4.6) pasaka, ka ilgtermiņa periodā starptautiskais neto pieprasījums uz valsts j aktīviem var tikt izteikts kā potenciālā IKP proporcija γ_j^* . Proporciju noteicošie faktori ir gaidāmie ienesīgumi un risks j valstī un pārējās valstīs.

Šajā gadījumā, un pie pieņēmuma, ka rezerves aktīvi nemainās, ilgspējīgs tekošā konta līmenis ir sekojošs:

$$\frac{CA_j}{Y_j} = (g_j + \pi_j^*) \gamma_j^*, \quad (4.8)$$

kur CA_j – valsts j tekošais konts

g_j – valsts j ilgspējīgs pieauguma temps;

π_j^* – pasaules inflācija.

Galvenais secinājums no vienādojuma (4.8) ir tas, ka ilgspējīgs tekošā konta līmenis ir atšķirīgs dažādām valstīm un ir atkarīgs no jebkuriem faktoriem, kuri nosaka investīciju lēmumus un ekonomikas potenciālo izaugsmi.³⁴

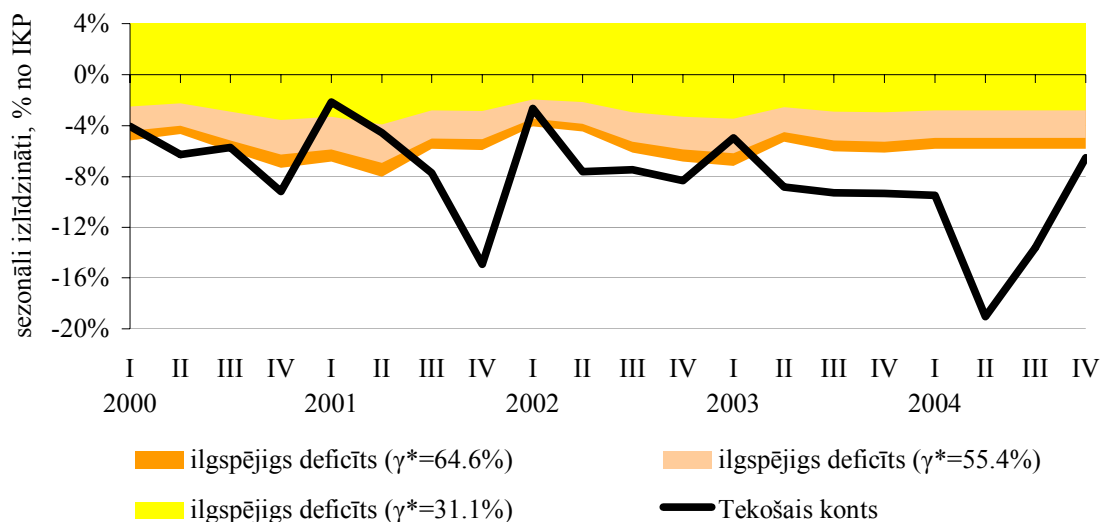
Goldman Sachs tekošā konta ilgspējīguma modeļa pielietojums Latvijā ir nopietni apgrūtināts, jo Latvijas tautsaimniecības struktūra joprojām nesasniedza līdzsvara līmeni un tādējādi nav stabila. Līdz ar to ir ļoti grūti iegūt pēdējā mainīgā (γ^*) ticamu vērtību analizējot tikai Latvijas situāciju. Analīzē var lietot (γ^*) mainīgā vērtības, kas iegūtas citos pētījumos par līdzīgām valstīm, gadījumā ja šās valstīs transformācijas process notiek jau ilgāku laiku nekā Latvijā.

Pētījums, ko veikusi investīciju banka Goldman Sachs un izmantojis Edvards, vedina domāt, ka γ^* vērtības attīstības valstu tautsaimniecībām Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā ir robežās no 31.1% (Čehijā, Ungārijā) līdz 55.4% (Polijā). Tāpēc aprēķini tika veikti pieņemot,

³⁴ Edwards S. Does the Current Account Matter? // NBER Working Paper Series. – 2001. – No 8275. – P 15-16.

ka starptautiskais pieprasījums pēc Latvijas ārējām saistībām atrodas šajā intervālā. Bija aprēķināts arī potenciālais pieļaujama tekošā konta deficīts, ja γ^* Latvijā ir gandrīz 65%, kas ir aptuvens līmenis Taizemē, kur šis rādītājs ir visaugstākais no visām pētījumā ietvertajām valstīm, izņemot Ķīnu.³⁵ Mūsu aprēķinos tiek pieņemts, ka pasaules inflācija ir 2%.

Tekošā konta ilgspējīgie līmeņi pie dažādiem IKP pieauguma tempiem γ^* līmeņiem ir atspoguļoti 4.2. attēlā.

4.2. attēls. Latvijas tekošā konta prognozes un tekošā konta ilgspējīgs līmenis novērtēts ar Goldman Sachs modeļi (no 2000. līdz 2004. gadam; datu avots: Latvijas Banka, autoru aprēķini)

Goldman Sachs ilgspējīguma analīze dod rezultātus, kas ir līdzīgi iepriekšējās nodaļas rezultātiem. Laika posmā no 2000. līdz 2004. gadam Latvijas tekošā konta deficīts vai nu bija neilgspējīgs (pēc modeļa definīcijas), vai nu bija uz ilgspējīguma robežas. Iegūtie rezultāti kopumā sasaucas ar pirmajā nodaļā noskaidrotajiem faktiem, respektīvi, ka Latvijas tekošā konta deficīts ir viens no augstākajiem ES valstu starpā, ko nosaka pastāvīgi negatīvā preču tirdzniecības bilance. Līdz ar to varam secināt, ka šībrīža augstais tekošā konta deficīta līmenis var radīt problēmas tautsaimniecības attīstībai nākotnē, un tādējādi pasākumu veikšanai tekošā konta deficīta mazināšanai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu veiksmīgu turpmāko Latvijas ekonomikas attīstību.

³⁵ Bitāns M. Reālais valūtas kurss Latvijā (1994-2001). – Rīga: Latvijas Banka, 2002. – 22-23.lpp.

5. Latvijas iekšnozaru un starpnozaru ārējā tirdzniecība

Pētot eksportu tradicionāli liek uzsvāru uz eksporta atkarību no ārēja pieprasījuma un reālā valūtas kursa. Kaut gan eksporta elastības pret šiem diviem faktoriem dod svarīgu makroekonomisko informāciju un ļauj analizēt un prognozēt kopējā eksporta dinamiku, šī pieeja ir mazāk noderīga, ja nepieciešams pētīt ārējo tirdzniecību mikro- līmenī.

Nākamajās trijās nodaļās mēs apskatīsim Latvijas eksportu nozaru dalījumā pētot tirdzniecības cēloņus (5. nodaļā), novērtējot preču un partnervalstu struktūru, kā arī vietējo ražotāju konkurētspējas izmaiņas (6. nodaļā), un novērtējot eksporta un importa mijiedarbību (7. nodaļā).

Tagad analizēsim Latvijas ārējas tirdzniecības dzinēj spēkus, izdalot tajā **iekšnozaru tirdzniecību un starpnozaru tirdzniecību**.

5.1. Iekšnozaru un starpnozaru tirdzniecība

Ekonomiskā literatūra ārējo tirdzniecību sadala divās daļās. **Iekšnozaru tirdzniecība** (*Intraindustry trade*) nozīmē vienlaicīgu līdzīgo preču eksportu un importu starp divām valstīm vai reģioniem. Atlikušā tirdzniecības daļa ir apmaiņa ar atšķirīgām precēm, saukta par **starpnozaru tirdzniecību** (*Interindustry trade*).

Starpnozaru tirdzniecība ir kādas valsts salīdzinošās priekšrocības (*comparative advantage*) rezultāts. Gadījumā, ja vienā valstī kādā nozarē izmanto labāku tehnoloģiju, vai ir zemāka darba alga, vai ir kāds specifisks ražošanas resurss, tas nozīmē, ka šai valstij ir salīdzinošā priekšrocība šajā nozarē un šīs nozares preces tiks eksportētas uz citām valstīm. Tātad, atšķirība starp valstīm ir cēlonis starpnozaru ārējai tirdzniecībai.

Iekšnozaru tirdzniecībai nav nepieciešamas salīdzinošās priekšrocības. Pat ja divās valstīs ir identiskas tehnoloģijas, darbaspēka daudzums un tā kvalitāte, kā arī tās ir līdzīgas citu resursu ziņā, tomēr ir vēl viens cēlonis ārējai tirdzniecībai – tas ir skala efekts. Iekšnozaru tirdzniecība ir saistīta ar iekšējā tirgus paplašināšanu un ražošanas efektivitātes palielināšanu ar ārējo tirdzniecību.³⁶

Iekšnozaru un starpnozaru ārējās tirdzniecības relatīvais svarīgums ir atkarīgs no valstu līdzības. Ja divas valsts ir līdzīgas un nevienai valstij nav nozīmīgas salīdzinošās priekšrocības, tad starp tām praktiski nebūs starpnozaru tirdzniecības un ārējā tirdzniecībā dominēs iekšnozaru tirdzniecība, noteikta ar skalas efektu. Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars parasti ir augsts tirdzniecībā starp divām attīstītām valstīm, un ir zems tirdzniecībā starp valstīm, kuras atrodas dažādos attīstības līmeņos.

Iekšnozares tirdzniecības īpatsvaru kopējā ārējā tirdzniecībā var aprēķināt izmantojot Grubela-Llojda indeksu. Tas aprēķina absolūto starpību starp preces k eksportu (x) un importu (m) starp valstīm i un j . Tālāk šī starpība tiek summēta visām precēm un dalīta ar eksporta un importa kopsummu. Ja indekss ir vienāds ar 100, tas nozīmē, ka arī iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars ir vienāds ar 100.^{37,38}

³⁶ Krugman P.R., Obstfeld M. International Economics: theory and policy. – Harper Collins College Publishers, 1994. – P 130.

³⁷ Sodersten B., Reed G. International Economics. – London: Macmillan, 1994. – P 175.

³⁸ Grubel H., Lloyd P. The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade. // Economic Record. – 1971. – No. 47. – P 494-517.

$$GL_{ij} = \left(1 - \frac{\sum_k |x_{ij}^k - m_{ij}^k|}{\sum_k (x_{ij}^k + m_{ij}^k)} \right) * 100 \quad (5.1)$$

kur:

x_{ij}^k – preces k eksports no valsts i uz valsti j ;

m_{ij}^k – preces k imports no valsts i uz valsti j ;

$\sum_k |x_{ij}^k - m_{ij}^k|$ –starpnozaru tirdzniecība starp valsti i un valsti j ;

$\sum_k (x_{ij}^k + m_{ij}^k)$ –kopējā ārējā tirdzniecība starp valsti i un valsti j .

Jo lielāks ir Grubela-Llojda indekss (GL), jo vairāk ārējā tirdzniecība starp valstīm i un j ir noteikta ar savstarpēju integrāciju un līdzību. Jo mazāks ir Grubela-Llojda indekss, jo vairāk ārējā tirdzniecība ir noteikta ar savstarpējām atšķirībām un salīdzinošām priekšrocībām.

Savukārt, lai uzzinātu salīdzinošās priekšrocībās produkta k nozarē, šajā pētījumā mēs aprēķināsim salīdzinošās priekšrocības indeksu (AD), attiecinot preces k tirdzniecības bilanci pret ārējās tirdzniecības apgrozījumu, kas ir noteikta ar starpnozaru tirdzniecību:

$$AD_{ij} = \left(\frac{\sum_k (x_{ij}^k - m_{ij}^k)}{\sum_k |x_{ij}^k - m_{ij}^k|} \right) * 100 \quad (5.2)$$

kur:

$\sum_k (x_{ij}^k - m_{ij}^k)$ – ārējās tirdzniecības bilance starp valsti i un valsti j .

5.2. Izmantojamo datu apraksts

Šajā apakšnodaļā mēs aprakstīsim datus, kuri tiks izmantoti tālākajā analīzē, kā arī noteiksim dažus svarīgus analīzes ierobežojumus. Galvenais ierobežojums ir tas, ka tālākajā analīzē mēs pētīsim tikai Latvijas eksportu uz Eiropas Savienības valstīm (ES25). Tas ir saistīts ar vairākiem iemesliem.

Pirmkārt, Latvijas ekonomika ir integrēta Eiropas Savienībā un līdz ar to lielākās tirdzniecības plūsmas virzas uz un no ES25. Tā, 2004. gadā 76.2% no kopēja importa tika piegādāti no Eiropas Savienības valstīm, bet ES īpatsvars eksportā bija vēl lielāks – 77.9%. Tātad, abstrahējoties no valstīm ārpus ES mēs nezaudēsim analīzes reprezentativitāti.

Otrkārt, Eiropas Savienības iekšienē notiek brīva preču kustība, netiek pielietoti importa nodokļi un nodevas. Tas nozīmīgi atvieglos tālāko analīzi, jo nevajadzēs ņemt vērā nodokļu barjeru un administratīvo šķēršļu ietekmi uz tirdzniecības plūsmām.

Treškārt, ierobežojums ir saistīts ar datu trūkumu. Pētījuma tālākajā analīzē (skat. 5. nodaļu) būs nepieciešami dati ne tikai par Latvijas eksporta preču un valstu struktūru, bet arī detalizēti dati par ārvalstu importa preču struktūru. Diemžēl daudzām valstīm dati par ārējās tirdzniecības struktūru nav pieejami vai to klasifikācija nesakrīt ar Latvijā izmantojamo (no Latvijai nozīmīgām partnervalstīm tas ir īpaši tipisks NVS valstīm). Savukārt Eiropas Savienības valstu tirdzniecības statistika ir apkopota EUROSTAT un visām valstīm pielietota vienāda uzskaites metodoloģija, kas palielina analīzes precizitāti.

Šajā sadaļā mēs izmantojam EUROSTAT datus par Latvijas eksportu sadalījumā pa ES25 valstīm un preču grupām. Tika apskatīts periods no 1999. līdz 2004. gadam (agrākie dati par Latvijas eksportu nebija pieejami).³⁹

Visi sākotnējie tirdzniecības plūsmu dati tika sadalīti pēc Harmonizētas Sistēmas (HS) klasifikācijas (99 produktu grupas). Tomēr, pētījuma gaitā preču plūsmas tika pārklasificētas atbilstoši vispārējai ekonomiskās darbības klasifikācijai NACE, lai iegūtie rezultāti būtu interpretējami un salīdzināmi nozaru griezumā. NACE apakšsekciju atbilstība HS grupām ir atspoguļota 5.1. tabulā.

5.1. tabula.

NACE apakšsekciju atbilstība HS grupām^{40,41}

NACE kods	Darbības apraksts	HS kodi
A01	Lauksaimniecība, medniecība un ar to saistītie pakalpojumi	01, 05, 06, 07, 08, 09, 10, 12
B05	Zvejniecība	03
DA	Pārtikas produktu, dzērienu un tabakas ražošana	02, 04, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24
DB	Tekstilizstrādājumu ražošana	43, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65
DC	Ādas un ādas izstrādājumu ražošana	41, 42, 64
DD A02	Koka izstrādājumu ražošana Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana un ar to saistīties pakalpojumi	44, 45, 46
DE	Celulozes, papīra un papīra izstrādājumu ražošana; izdevējdarbība un iespiešana	47, 48, 49
DG	Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38
DH	Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana	39, 40
DI	Pārējo nemetālisko minerālu izstrādājumu	68, 69, 70
DJ	Metālu un metāla izstrādājumu ražošana	72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83
DK	Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana	84, 93
DL	Elektrisko un optisko iekārtu ražošana	85, 90, 91
DM	Transportlīdzekļu ražošana	86, 87, 88, 89
DN	Citur neklasificēta ražošana	66, 67, 71, 92, 94, 95, 96, 97, 99

Apakšgrupa DF – minerālo produktu ražošana tika izslēgta no tālākās analīzes, jo šajā apakšgrupā Latvijas eksporta statistikā ir nozīmīgs reeksporta daudzums. Grupa DD (koka

³⁹ Eurostat, External Trade Database (COMEXT). – <http://epp.eurostat.ec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

⁴⁰ Vispārējā ekonomiskās darbības klasifikācijas NACE 1.red. III sējums: Ekonomiskās darbības alfabētiskais rādītājs. – Rīga: Latvijas Republikas centrālā statistikas pārvalde, 1999. – 156. lpp.

⁴¹ External trade statistics. Eurostat Metadata in SDDS format: Summary Methodology. – http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/extrade/extrade_sm.htm [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

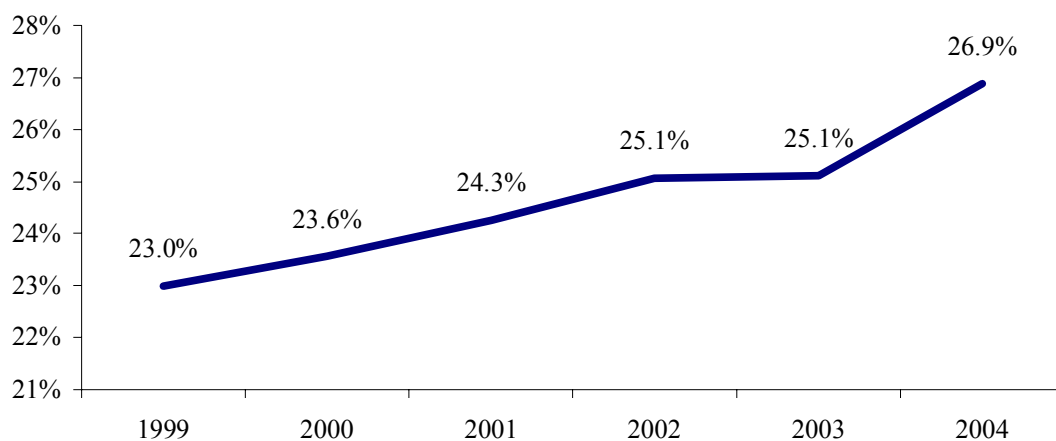
izstrādājumu ražošana) tika apvienota ar grupu A02 (mežsaimniecība), jo to nebija iespējams sadalīt izmantojot divciparu HS klasifikāciju.

5.3. Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā

Iekšnozaru tirdzniecības cēlonis ir nevis valsts salīdzinošā priekšrocība, bet skalas efekts. Jo divas valsts ir līdzīgākas savā ekonomiskajā attīstībā un jo vairāk tās ir integrētas, jo lielāku daļu no kopējās tirdzniecības noteiks apmaiņa ar līdzīgiem produktiem, tātad iekšnozaru tirdzniecība.

Līdz šim veiktie pētījumi norādīja, ka iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars ārējā tirdzniecībā starp jaunajām un vecajām ES dalībvalstīm ir zemāka nekā ārējā tirdzniecībā starp vecajām ES dalībvalstīm. Tomēr, sākot no 1993. gada iekšnozaru tirdzniecības svarīgums nemitīgi palielinājās, norādot uz jauno dalībvalstu integrāciju Eiropā.⁴²

Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvara dinamika Latvijas ārējā tirdzniecībā ar ES25 valstīm periodā no 1999. līdz 2004. gadam nepārprotami norāda, ka Latvija pakāpeniski integrējās Eiropas Savienībā (skat. 5.1. attēlu). Ja 1999. gadā savstarpējā apmaiņa ar līdzīgiem produktiem noteica tikai 23.0% no kopējās ārējās tirdzniecības, tad 2004. gadā šis īpatsvars palielinājās līdz 26.9%. Vislielākais iekšnozaru tirdzniecības īpatsvara kāpums tika novērots 2004. gadā. Acīmredzams, ka Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā un sekojošā tirdzniecības barjeru noņemšana deva stiprāku impulsu tieši ārējai tirdzniecībai, kuras pamatā bija skalas efekts, nevis salīdzinošās priekšrocības. Varētu sagaidīt, ka iestāšanās pozitīvais efekts nebeigsies 2004. gadā, un iekšnozaru tirdzniecības īpatsvara kāpums, kā arī Latvijas integrācija ES turpināsies arī nākamajos gados.

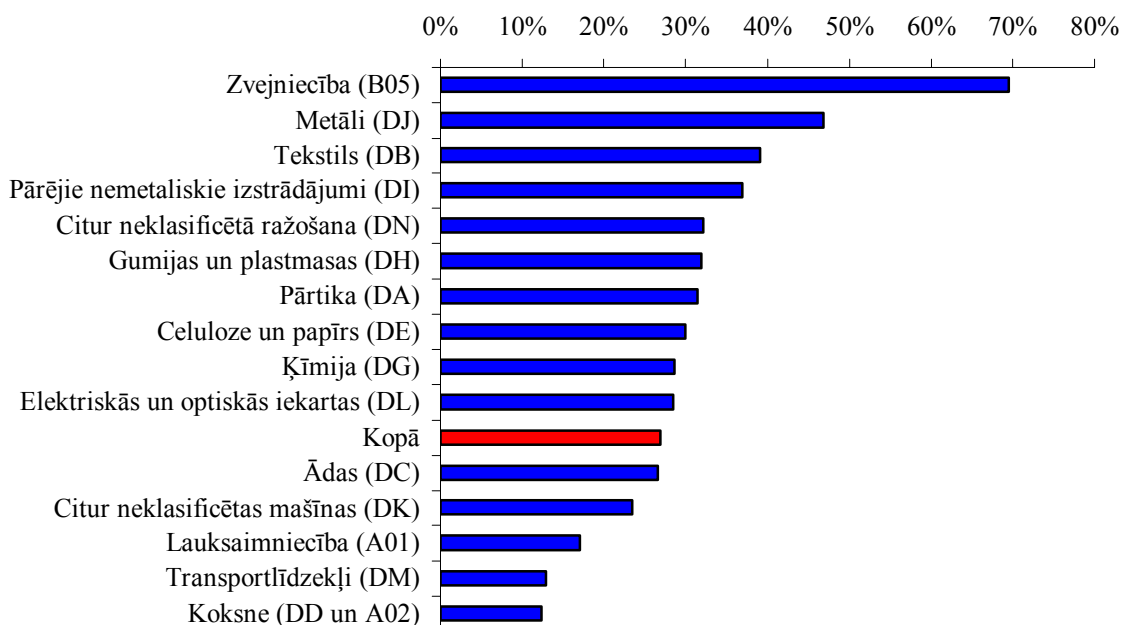

5.1. attēls. Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā ar ES25 no 1999. līdz 2004. gadam (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Apskatot iekšnozaru tirdzniecības īpatsvaru sadalījumā par eksporta produktiem (skat. 5.2. attēlu), var noteikt, kurā Latvijas nozarē ārējā tirdzniecība ir visvairāk noteikta ar skalas efektu.

⁴² Kaitila V. Accession Countries' Comparative Advantage in the Internal Market: A Trade and Factor Analysis. // Bank of Finland Institute for Economies in Transition (BOFIT) Discussion Papers. – 2001. – No 3. – P 9.

Saskaņā ar mūsu aprēķiniem, 2004. gadā vislielākais iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars tika novērots zvejniecības nozarē – abpusējā apmaiņa ar līdzīgiem zvejniecības produktiem noteica gandrīz 70% no kopējās ārējās tirdzniecības šajā nozarē. Tai seko metālu un to izstrādājumu ražošana – skalas efekts nosaka nedaudz mazāk nekā pusi no ārējās tirdzniecības plūsmām. Salīdzinoši augsta integrācija ES25 tirgū ir arī tekstila un pārējo nemetālisko izstrādājumu ražošanai (iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars pārsniedza 35%).

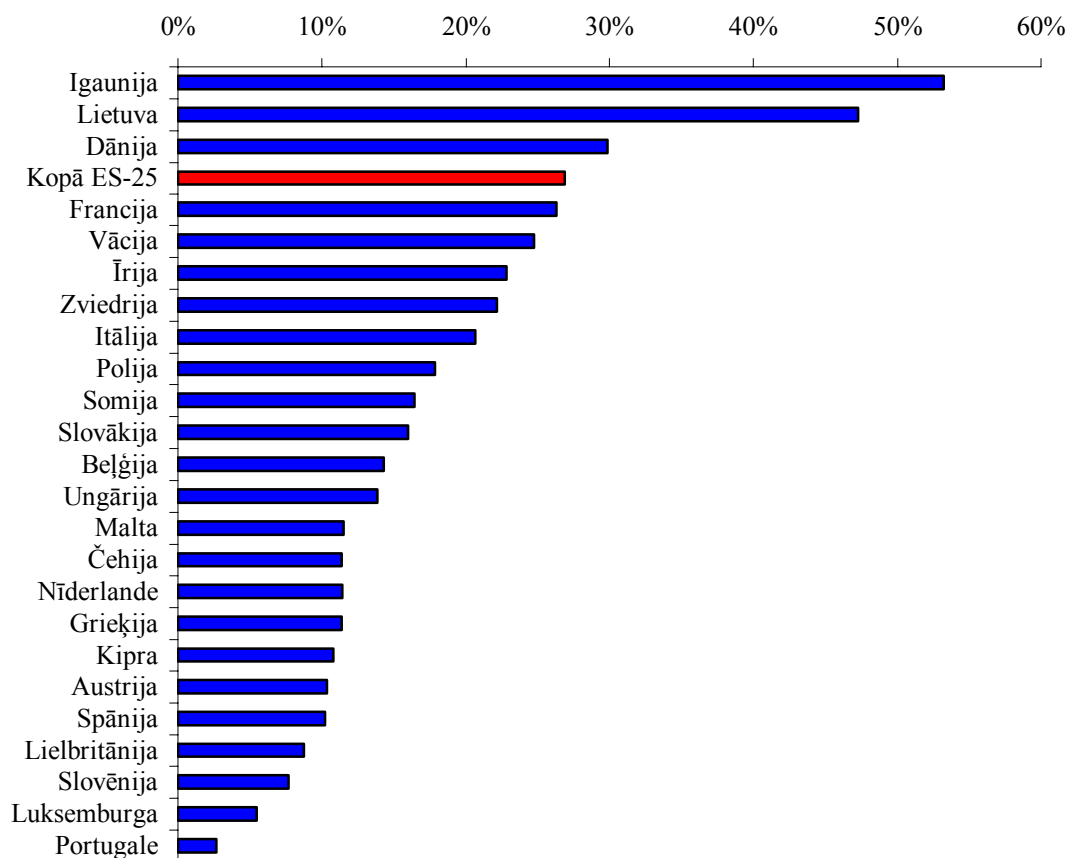

5.2. attēls. Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā ar ES-25 sadalījuma pa NACE nozarēm 2004. gadā (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Starp nozarēm, kuru eksporta un importa attīstību starpvalstu integrācija nosaka vismazāk, atrodas mežsaimniecība un koka izstrādājumu ražošana, transportlīdzekļu ražošana, kā arī lauksaimniecība. Visās iepriekšminētajās nozarēs iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars nepārsniedz 20%, tātad lielāko daļu no eksporta un importa plūsmām nosaka Latvijas salīdzinošās priekšrocības vai salīdzinošais trūkums (*comparative disadvantage*). Preču starptautiskajām plūsmām šajās nozarēs galvenokārt ir vienvirziena raksturs, tātad Latvija vai nu tikai eksportē, vai nu tikai importē šīs produktu kategorijas.

Iekšnozaru tirdzniecību var analizēt ne tikai produktu, bet arī valstu griezumā (skat. 5.3. attēlu). Liels iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars norādīs uz lielo savstarpējo integrāciju, kuru var stimulēt attīstības līmeņu līdzība, ģeogrāfiskais tuvums, ārvalstu tiešās investīcijas u.c.

Saskaņā ar mūsu aprēķiniem, vislielākā savstarpējā integrācija pastāv starp Latviju, Igauniju un Lietuvu – iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars kopējā tirdzniecībā ar šīm valstīm 2004. gadā ir tuvu 50%. Šis rezultāts nav negaidīts, jo Igaunija un Lietuva atrodas līdzīgā attīstības līmenī, turklāt tie ir mūsu tuvākie kaimiņi.

5.3. attēls. Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā ar ES25 sadalījumā pa valstīm 2004. gadā (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

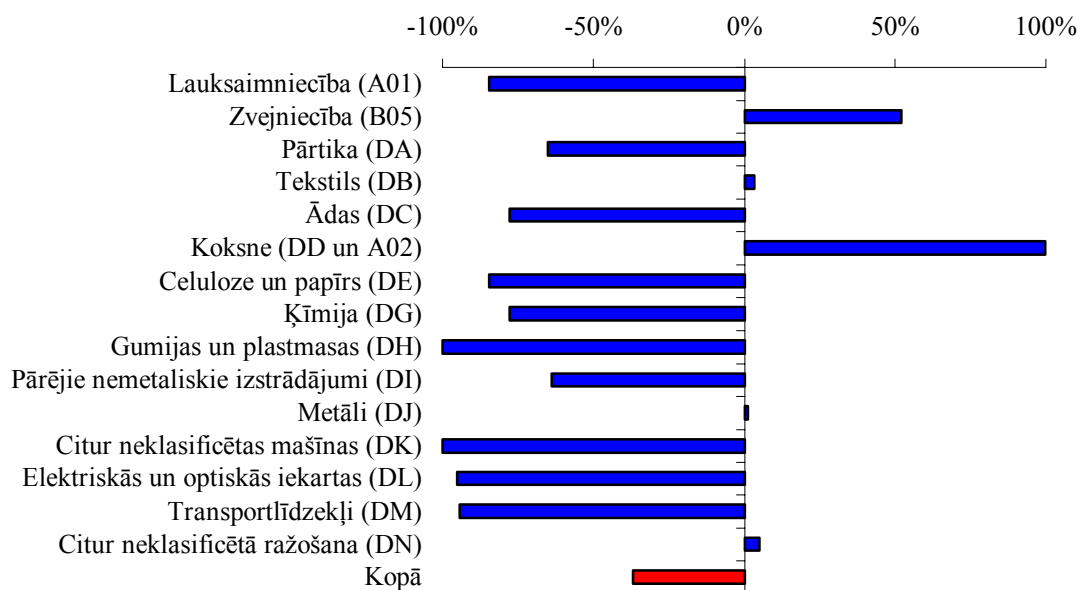
Daudz mazāka savstarpēja integrācija Latvijai pastāv ar tādām svarīgām partnervalstīm kā Dānija, Vācija un Zviedrija – savstarpējā apmaiņa ar līdzīgiem produktiem veido tikai 20-30% no kopējā tirdzniecības apgrozījuma. Neskatoties uz ģeogrāfisko tuvumu, tirdzniecību vairāk nosaka salīdzinošās priekšrocības, jo starp Latviju un šīm valstīm pastāv nozīmīgas atšķirības ekonomiskā attīstības līmenī.

Visbeidzot, iekšnozaru tirdzniecības īpatsvars tirdzniecībā ar Lielbritāniju un Nīderlandi ir visai mazs un nepārsniedz 12%, ko nosaka gan lielākie attālumi, gan atšķirība ekonomiskajā attīstībā.

5.4. Latvijas starpnozaru tirdzniecība un salīdzinošās priekšrocības

Iekšnozaru tirdzniecības īpatsvari norāda, cik lielā mērā ārējo tirdzniecību nosaka skalas efekts, un cik lielā mērā – salīdzinošā priekšrocība. Tomēr, tie nedod atbildi uz jautājumu, vai Latvijai attiecīgajā nozarē ir salīdzinošās priekšrocības vai salīdzinošais trūkums? Lai analizētu Latvijas salīdzinošās priekšrocības, jāizmanto vienādojums (5.2).

Salīdzinošo priekšrocību aprēķinu rezultāti ir atspoguļoti 5.4. attēlā. Gadījumā, ja rādītājs ir pozitīvs, tas nozīmē, ka Latvijai ir salīdzinošās priekšrocības. Savukārt, ja rādītājs ir negatīvs – tad šajā nozarē Latvijai ir salīdzinošais trūkums.

5.4. attēls. Latvijas salīdzinošās priekšrocības starpnozaru tirdzniecībā ar ES25 sadalījumā pa NACE nozarēm 2004. gadā (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Analīzes rezultāti uzrāda satraucošu ainu – 2004. gadā Latvijai bija nozīmīgas salīdzinošās priekšrocības tikai divās nozarēs. Mežsaimniecībā un koka izstrādājumu ražošanā rādītājs ir tuvs 100%, kas nozīmē, ka šajā nozarē Latvijai ir salīdzinošās priekšrocības pret visām ES25 valstīm. Zvejniecības nozarē salīdzinošās priekšrocības rādītājs ir tikai 50%, tomēr joprojām pozitīvs, norādot, ka Latvijai ir salīdzinošās priekšrocības vairākumā no ES-25 zvejniecības tirgiem.

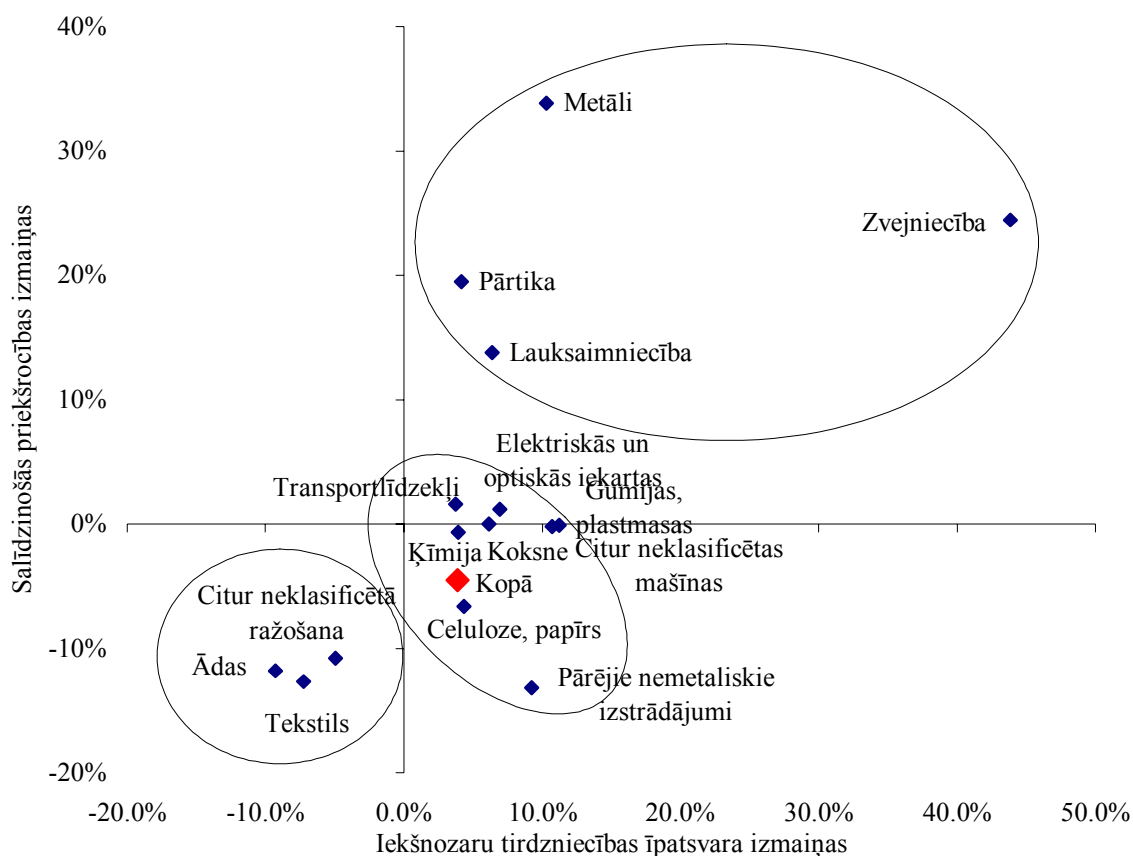
Tekstila, metālu un metāla izstrādājumu ražošanā, kā arī citur neklasificētā ražošanā Latvijai nav ne salīdzinošās priekšrocības ne salīdzinošā trūkumā – salīdzinošās priekšrocības vienos ES25 tirgos tiek kompensēta ar salīdzinošo trūkumu citos.

Visās pārējās nozarēs Latvijai ir izteikts salīdzinošais trūkums. Aprēķinātais rādītājs ir negatīvs un absolūtā vērtībā pārsniedz 50%, tātad Latvijai ir salīdzinošais trūkums vairumā no ES25 tirgiem. It īpaši slikta situācija ir novērojama vidējas un augstas tehnoloģiskās intensitātes nozarēs – gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošanā, citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā, elektrisko un optisko iekārtu ražošanā, kā arī transportlīdzekļu ražošanā.

5.5. Latvijas iekšnozaru tirdzniecības un salīdzinošo priekšrocību izmaiņas

Līdz šim, analizējot iekšnozaru tirdzniecību un salīdzinošās priekšrocības dažādās Latvijas nozarēs, mēs aprobežojāmies tikai ar 2004. gada datiem, rādot statistiku ainu. Tomēr, pētot tik strauji mainīgo ekonomisko sistēmu kā Latvijas tautsaimniecība, nepieciešams apskatīt arī rādītāju dinamiku. Ja kādā nozarē ir mazs iekšnozares tirdzniecības īpatsvars un salīdzinošais trūkums, bet tajā pat laikā nozares integrācija ES-25 tirgū pieaug un salīdzinošo priekšrocību rādītājs pakāpeniski palielinās, tad nozares attīstību var raksturot pozitīvi.

Nozares attīstību var analizēt divās dimensijās. Pirmā dimensija atspoguļos nozares salīdzinošo priekšrocību izmaiņas, bet otrā – nozares integrācijas ES25 tirgū izmaiņas. Lai aprakstītu pēc iespējas ilgāku laika periodu mēs salīdzināsim 2004. gadu ar 1999. gada situāciju (skat. 5.5. attēlu).

5.5. attēls. Latvijas salīdzinošās priekšrocības un iekšņozaru tirdzniecības ar ES-25 izmaiņas (periodā no 1999. līdz 2004. gadam; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Optimāla attīstība notiek, kad nozare atrodas grafika augšējā labajā stūrī – tai uzlabojas gan salīdzinošās priekšrocības, gan iekšņozaru tirdzniecības īpatsvars. Savukārt, ja nozare atrodas apakšējā kreisajā stūrī, tad tas ir nopietns trauksmes signāls – nozarei samazinās integrācijas ES25 tirgū pakāpē, turklāt arī samazinās salīdzinošās priekšrocības.

Apskatot 5.5. attēlā norādītos rezultātus var secināt, ka laba attīstība tiek novērota pārtikas produktu, zvejniecības produktu, metālu un metāla izstrādājumu, kā arī lauksaimniecības produktu ārējā tirdzniecībā. Šīs nozares uzlabo savu konkurētspēju ārvalstu tirgos, vienlaicīgi izmantojot tirdzniecības attīstībai arī skalas efektu.

Starp neveiksmīgajām nozarēm atrodas tekstila, ādas un ādas izstrādājumu, kā arī citur neklasificētā ražošana – salīdzinošo priekšrocību samazinājums periodā no 1999. līdz 2004. gadam notiek vienlaicīgi ar integrācijas pakāpes sarukumu.

Pēdējais nozaru klasteris ir raksturojams ar pretrunīgām tendencēm. Tajā ietilpst mežsaimniecība un koka izstrādājumu ražošana, ķīmisko vielu ražošana, transportlīdzekļu ražošana, celulozes un papīra izstrādājumu ražošana. No vienas puses šajās nozarēs palielinājās iekšņozaru tirdzniecības īpatsvars, tātad attīstībā tiek izmantots integrācijas process un skalas efekts. No otras puses, nozarēm nepieaug, vai pat samazinās salīdzinošās priekšrocības un līdz ar to arī konkurētspēja.

6. Latvijas eksporta pastāvīgās tirgus daļas analīze

Šajā nodaļā, lai izpētītu Latvijas eksportu no mikroekonomiskās puses, ņemot vērā tā preču un partnervalstu struktūru, kā arī vietējo ražotāju konkurētspējas izmaiņas, mēs izmantosim tā saukto **pastāvīgās tirgus daļas analīzi** (*Constant Market Share Analysis*).

6.1. Pastāvīgās tirgus daļas analīzes pamatprincipi

Galvenā pastāvīgās tirgus daļas analīzes ideja ir tas, ka valsts eksporta preču un ģeogrāfiskā struktūra var ietekmēt kopējā eksporta pieaugumu. Piemēram, ja Latvijas uzņēmumi specializējas uz ārvalstu tirgiem, pieprasījums kuros aug lēnāk nekā pārējos, tas bremzēs eksporta attīstību.

Izmantojot pastāvīgās tirgus daļas analīzi, Latvijas eksporta pieaugumu var sadalīt trīs daļās: ārējā pieprasījuma efekts, pieprasījuma struktūras efekts, eksportētāju tirgus daļas efekts.⁴³

- **Ārējā pieprasījuma efekts** atspoguļo, cik daudz no Latvijas eksporta pieauguma tika noteikts ar kopējā ārvalstu pieprasījuma pieaugumu. Tas parāda cik liels varēja būt eksporta pieaugums ja eksporta struktūra būtu pilnīgi identiska ārvalstu importam, bet vietējo eksportētāju daļas ārvalstu tirgos saglabātos nemainīgas.
- **Pieprasījuma struktūras efekts** parāda, kā Latvijas eksporta struktūra ietekmē eksporta pieaugumu. Ja vietējie ražotāji specializējas ārvalstu tirgos, kuri attīstās relatīvi straujāk, tad tas pozitīvi iespaido eksporta pieaugumu. Savukārt, ja eksportētāji vairāk strādā tirgos, kuri attīstās relatīvi lēnāk – ietekme uz eksporta pieaugumu ir mazāka. Pieprasījuma struktūras efektu aprēķina pieņemot, ka eksportētāju daļa attiecīgajā tirgū nemainās. Pieprasījuma struktūras efektu var sadalīt trijās apakškomponentēs:
  - **Produkta efekts** – ārvalstu pieprasījuma struktūras izmaiņas, kas saistītas ar importa preču struktūras izmaiņām. Piemēram, ja pasaules koksnes pieprasījums pieaug lēnāk nekā kopējais pasaules pieprasījums, produkta efekts uz Latvijas eksportu būs negatīvs.
  - **Valsts efekts** – ārvalstu pieprasījuma struktūras izmaiņas saistītas ar importa valstu struktūras izmaiņām. Ja kādas pasaules valsts imports pieaug straujāk nekā vidēji, bet Latvijas ražotāji eksportē savas preces uz šo valsti, tad valsts efekts uz eksporta pieaugumu būs pozitīvs.
  - Atlikušo daļu izskaidro **jauktais struktūras efekts**. Tas parādās, ja kāda konkrēta tirgus attīstība nevar tikt izskaidrota ar produkta un valsts efektu – piemēram, ja Somijas imports aug lēnāk nekā vidēji Eiropas Savienībā un koksnes daļa ES kopējā importa struktūrā samazinās, bet Somijas koksnes imports no Latvijas attīstās straujāk nekā vidēji, jauktais struktūras efekts ir pozitīvs.
- Eksporta pieauguma atlikušo daļu izskaidro **tirgus daļas efekts**, kas ir pozitīvs, ja vietējo ražotāju īpatsvars konkrētā ārvalstu tirgū pieaug, un tas nozīmē, ka Latvijas eksporta pieaugums apsteidz ārējā pieprasījuma pieaugumu. Eksportētāju tirgus daļas izmaiņas var interpretēt arī kā vietējo uzņēmēju konkurētspējas izmaiņas ārvalstu tirgos – ja tirgus daļa pieaug, tas nozīmē, ka Latvijas uzņēmumi izkonkurē citu valstu ražotājus, tātad konkurētspēja pieauga.

⁴³ Competitiveness and the Export Performance of the Euro Area. // European Central Bank (ECB) Occasional Paper Series. – 2005. – No 30. – P. 26.

Tātad, eksporta pieaugumu veido ārējā pieprasījuma efekts, pieprasījuma struktūras efekts un eksportētāju tirgus daļas efekts:

$$g = g^* + \left[\sum_i \sum_j (\theta_{ij} - \theta_{ij}^*) g_{ij}^* \right] + \left[\sum_i \sum_j \theta_{ij} (g_{ij} - g_{ij}^*) \right] \quad (6.1)$$

kur:

$$g = \frac{X_t - X_{t-1}}{X_{t-1}} - \text{Latvijas kopējā eksporta pieauguma temps};$$

$$g_{ij} = \frac{X_{ij_t} - X_{ij_{t-1}}}{X_{ij_{t-1}}} - \text{preču } i \text{ Latvijas eksporta valstī } j \text{ pieauguma temps};$$

$$g^* = \frac{M_t^* - M_{t-1}^*}{M_{t-1}^*} - \text{Pasaules importa pieauguma temps, jeb } \mathbf{\text{ārējā pieprasījuma efekts}};$$

$$g_{ij}^* = \frac{M_{ij_t}^* - M_{ij_{t-1}}^*}{M_{ij_{t-1}}^*} - \text{preču } i \text{ pasaules importa valstī } j \text{ pieauguma temps};$$

$$\theta_{ij} = \frac{X_{ij_{t-1}}}{X_{t-1}} - \text{preču } i \text{ Latvijas eksporta valstī } j \text{ īpatsvars kopējā Latvijas eksportā};$$

$$\theta_{ij}^* = \frac{M_{ij_{t-1}}^*}{M_{t-1}^*} - \text{preču } i \text{ importa valstī } j \text{ īpatsvars pasaules importā}.$$

Ņemot vērā, ka kopējā eksporta pieauguma temps ir vienāds ar visu eksporta apakšgrupu pieauguma tempu svērto summu, iegūstam:

$$g = \sum_i \sum_j \theta_{ij} g_{ij} \quad (6.2)$$

Analoģiski, pasaules importa pieauguma temps, jeb **ārējā pieprasījuma efekts** ir vienāds ar:

$$g^* = \sum_i \sum_j \theta_{ij}^* g_{ij}^* \quad (6.3)$$

Vienādojumā (5.1) labajā pusē pirmais loceklis ir vienāds ar **ārējā pieprasījuma efektu**, otrais loceklis iekavās ir vienāds ar **pieprasījuma struktūras efektu** (starpība starp Latvijas eksporta un pasaules importa struktūru, svērta ar importa pieauguma tempiem), bet trešais loceklis iekavās ir vienāds ar **tirgus daļas efektu** (starpība starp Latvijas eksporta un pasaules importa pieauguma tempiem, svērta ar Latvijas eksporta struktūru).

Pieprasījuma struktūras efektu var sadalīt uz trijām komponentēm.

Produkta efekts ir vienāds ar:

$$\sum_i (\theta_i - \theta_i^*) g_i^* \quad (6.4)$$

kur:

$$\theta_i = \sum_j \theta_{ij} - \text{preču } i \text{ īpatsvars Latvijas eksportā};$$

$\theta_i^* = \sum_j \theta_{ij}^*$ – preču i īpatsvars pasaules importā;

$g_i^* = \frac{\sum_j \theta_{ij}^* g_{ij}^*}{\theta_i^*}$ – preču i pasaules importa pieaugums.

Produkta efekts ir vienāds ar starpību starp Latvijas eksporta un pasaules importa preču struktūru, svērtu ar preču pasaules importa pieaugumu.

Valsts efekts ir vienāds ar:

$$\sum_j (\theta_j - \theta_j^*) g_j^* \quad (6.5)$$

kur:

$\theta_j = \sum_i \theta_{ij}$ – valsts j īpatsvars Latvijas eksportā;

$\theta_j^* = \sum_i \theta_{ij}^*$ – valsts j īpatsvars pasaules importā;

$g_j^* = \frac{\sum_i \theta_{ij}^* g_{ij}^*}{\theta_j^*}$ – valsts i importa pieaugums.

Valsts efekts ir vienāds ar starpību starp Latvijas eksporta un pasaules importa valsts struktūru, svērtu ar valsts importa pieaugumu.

Jauktais struktūras efekts ir tā **pieprasījuma struktūras efekta** daļa, kura nav izskaidrota ne ar **produkta efektu** ne ar **valsts efektu**:

$$\sum_i \sum_j \left[(\theta_{ij} - \theta_{ij}^*) - (\theta_i - \theta_i^*) \frac{\theta_{ij}^*}{\theta_i^*} - (\theta_j - \theta_j^*) \frac{\theta_{ij}^*}{\theta_j^*} \right] g_{ij}^* \quad (6.6)$$

Jauktais struktūras efekts ir novirze un tāpēc tā interpretācija ir apgrūtināta. Dēļ tā, ka nav iespējams pilnīgi atdalīt **produkta efektu** un **valsts efektu** vienu no otra, **jauktais struktūras efekts** atspoguļo to mijiedarbību. Otrkārt, jāņem vērā, ka divas struktūras nav sadalītas neatkarīgi, proti, specifiskai valstij produktu sadalījums var atšķirties no kopējā produktu sadalījuma.^{44,45}

6.2. Izmantojamo datu apraksts

Šeit, tāpat kā iepriekšējā sadaļā mēs pētīsim tikai Latvijas eksportu uz Eiropas Savienības valstīm (ES25). Arī analizējot Eiropas Savienības importa struktūru mēs norobežosimies tikai ar tirdzniecības plūsmām no ES25 valstīm. Tātad mēs pētīsim ES25 iekšējo tirdzniecību un Latvijas konkurētspēju tajā salīdzinājumā ar pārējām ES valstīm.

No vienas puses tas ir būtisks ierobežojums, jo dažās ES valstīs tirdzniecības plūsmām ārpus ES ir nozīmīga loma eksportā un importā. Tomēr, šim ierobežojumam ir arī pozitīvas sekas.

⁴⁴ Competitiveness and the Export Performance of the Euro Area. // European Central Bank (ECB) Occasional Paper Series. – 2005. – No 30. – P. 85.

⁴⁵ Richardson J. Constant Market Share Analysis of Export Growth // Journal of International Economics. – 1971. – No.1. – P 227-239.

Nevajadzēs ņemt vērā administratīvo barjeru efektu uz ES ārējo tirdzniecību. Pie tam analīze nebūs apgrūtināta ar valūtas kursa ietekmi uz valstu savstarpējo konkurētspēju, jo liela daļa no ES valstīm lieto kopējo valūtu – eiro, bet pārējo valstu valūtu svārstības pret eiro ir visai ierobežotas.

Šajā sadaļā mēs izmantojam EUROSTAT datus par Latvijas eksportu sadalījumā pa ES25 valstīm un preču grupām, kā arī katru ES25 valstu importu no pārējām ES25 valstīm sadalījumā pa preču grupām. Visas preču plūsmas ir nominālas un novērtētas eiro. Tika apskatīts periods no 1999. līdz 2004. gadam.⁴⁶

Visi sākotnējie tirdzniecības plūsmu dati tika sadalīti pēc Harmonizētas Sistēmas (HS) klasifikācijas (99 produktu grupas). Tomēr, pētījuma gaitā preču plūsmas tika pārklasificētas atbilstoši vispārējai ekonomiskās darbības klasifikācijai NACE, lai iegūtie rezultāti būtu interpretējami nozaru griezumā (skat. 5. nodaļu 5.1. tabulu).

Tālākajā analīzē grupēsīm eksporta apakšgrupas arī atkarībā no tehnoloģiskās intensitātes līmeņa – zema, vidēja vai augsta (skat. 6.1. tabulu). Līdzīgi kā iepriekšējā daļā apakšgrupa DF – minerālo produktu ražošana tika izslēgta no tālākās analīzes, jo šajā apakšgrupā Latvijas eksporta statistikā ir nozīmīgs reeksporta daudzums.

6.1. tabula.

Apakšgrupu sadalījums pa tehnoloģiskās intensitātes līmeņiem⁴⁷

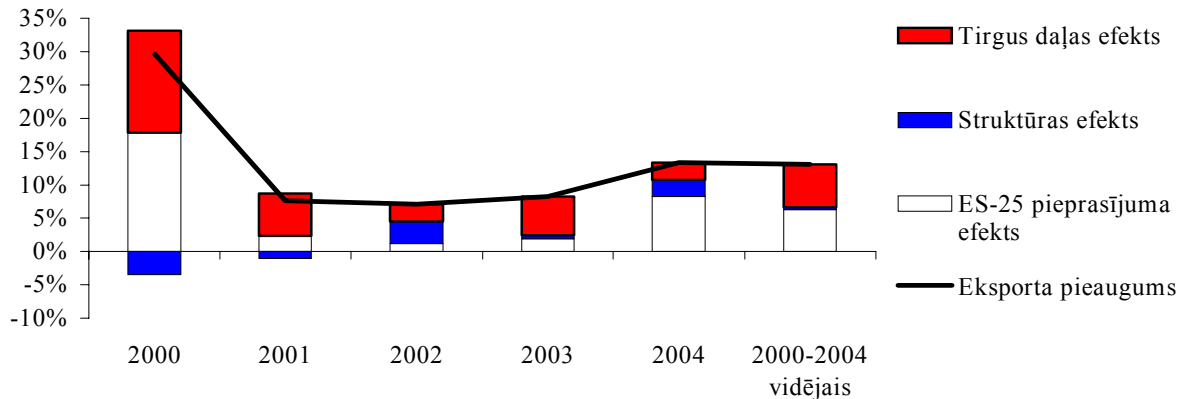
Tehnoloģiskā intensitāte	NACE kods	Darbības apraksts
Zema	A01	Lauksaimniecība, medniecība un ar to saistītie pakalpojumi
	B05	Zvejniecība
	DA	Pārtikas produktu, dzērienu un tabakas ražošana
	DB	Tekstilizstrādājumu ražošana
	DC	Ādas un ādas izstrādājumu ražošana
	DD A02	Koka izstrādājumu ražošana Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana un ar to saistītie pakalpojumi
	DE	Celulozes, papīra un papīra izstrādājumu ražošana; izdevējdarbība un iespiešana
	DI	Pārējo nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana
	DJ	Metālu un metāla izstrādājumu ražošana
Vidēja	DG	Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana
	DH	Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana
	DK	Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana
	DM	Transportlīdzekļu ražošana
	DN	Citur neklasificēta ražošana
Augsta	DL	Elektrisko un optisko iekārtu ražošana

⁴⁶ Eurostat, External Trade Database (COMEXT). – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

⁴⁷ Competitiveness and the Export Performance of the Euro Area. // European Central Bank (ECB) Occasional Paper Series. – 2005. – No 30. – P. 87.

6.3. Pastāvīgās tirgus daļas analīzes rezultāti

Pastāvīgās tirgus daļas analīzes rezultāti Latvijas eksportam uz ES25 valstīm atspoguļoti 6.1. attēlā. Kopējā eksporta pieaugumā tika izdalīts ES25 pieprasījuma efekts, struktūras efekts un tirgus daļas efekts periodā no 2000. līdz 2004. gadam. Eksports tika izteikts eiro, līdz ar to lata kursa pret eiro ietekme uz nominālo eksportu tika izslēgta no analīzes.

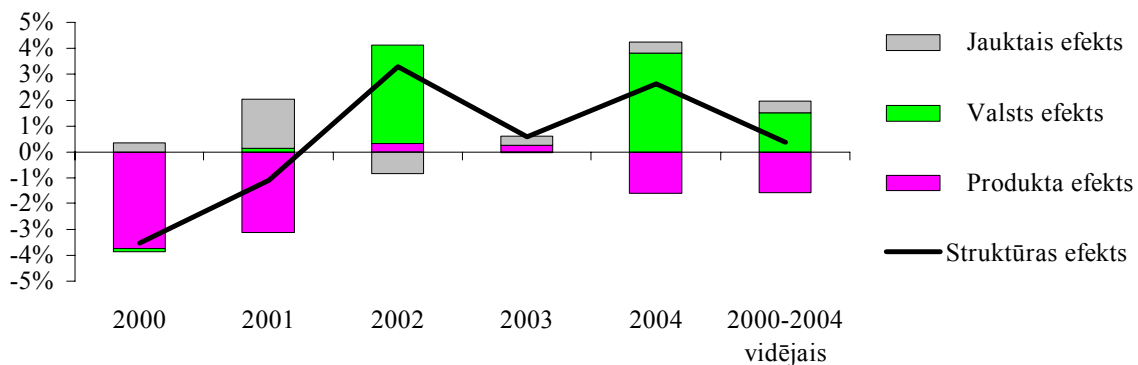

6.1. attēls. Latvijas kopējā eksporta uz ES25 valstīm pastāvīgās tirgus daļas analīze (gada pieaugumi, % un % punktos, eksports izteikts eiro; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Kopumā apskatītajā periodā Latvijas eksports uz ES25 valstīm attīstījās labi. Eksporta pieaugums 2000. gadā sasniedza gandrīz 30%. Turpmākajos gados kāpums nebija tik straujš, bet tomēr saglabājās pietiekami dinamisks: 2001.-2003. gados par 7-8%, bet 2004. gadā par 13.4% (jāatceras, ka eksporta pieaugumi norādīti eiro izteiksmē, un no tiem ir izslēgta minerālo produktu ražošana).

Izmantojot veikto dekompozīciju varam noteikt, kas nobremzēja eksporta attīstību pēc 2000. gada. Saskaņā ar analīzes rezultātiem to noteica ES25 valstu pieprasījuma samazinājums līdz ar Eiropas ekonomikas stagnāciju: ES25 pieprasījuma efekta devums samazinājās no 17.9%-punktiem 2000. gadā līdz 2.3%-punktiem 2001. gadā.

Pozitīvi vērtējams fakts, ka visos gados tirgus daļas efekta devums eksporta pieaugumā bija pozitīvs. Tas nozīmē, ka Latvijas produktu īpatsvars Eiropas Savienības tirgos stabili pieauga un var tikt interpretēts kā eksporta konkurētspējas pieaugums.

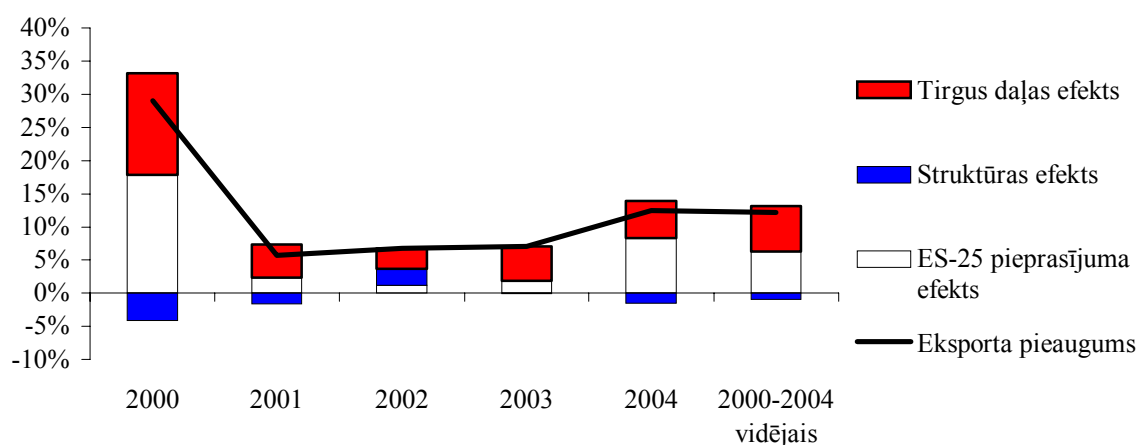

6.2. attēls. Latvijas kopējā eksporta uz ES25 valstīm pieprasījuma struktūras efekts (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Struktūras efekta devums ir svārstīgs, negatīvi ietekmējot eksporta pieaugumu 2000.-2001. gados, bet pozitīvi – turpmāk, un vidēji apskatītajā periodā ir tuvs nullei. Lai izanalizētu pieprasījuma struktūras efektu detalizētākā veidā, mēs veicam tā tālāko dekompozīciju (skat. 6.2. attēlu). Pieprasījuma struktūras efektā dominē divas komponentes: valsts efekts, kura devums ir pozitīvs (proti, Latvijas uzņēmēji vairāk eksportē uz valstīm, kuru imports pieaug straujāk nekā vidēji ES) un produkta efekts, kura devums ir negatīvs (Latvijas specializējās nozarēs, kuru īpatsvars Eiropas tirdzniecībā samazinājās).

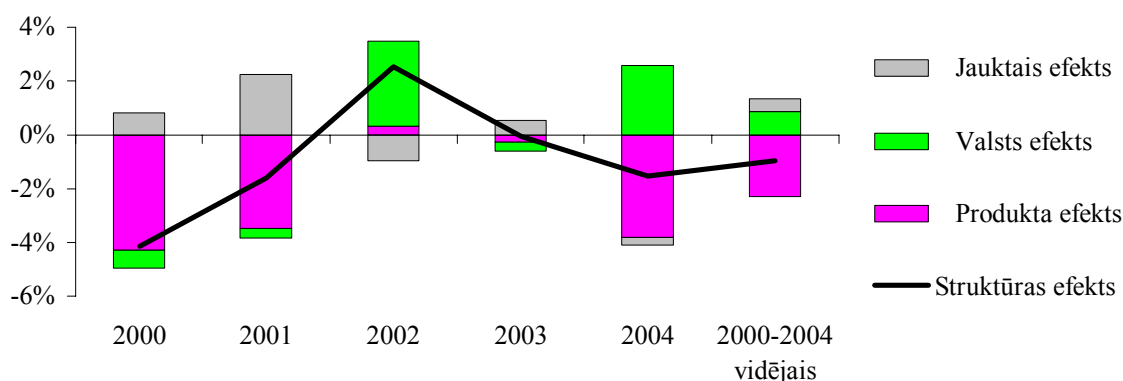
Lai padziļinātu veikto analīzi un detalizēti izpētītu Latvijas eksportu, mēs veicām tirgus daļas analīzi ne tikai kopējam eksportam, bet arī trijām eksporta grupām: zemas tehnoloģiskās intensitātes eksportam, vidējas tehnoloģiskās intensitātes eksportam un augstas tehnoloģiskas intensitātes eksportam.

Dēļ tā, ka zemas tehnoloģiskās intensitātes produkti dominē Latvijas eksportā uz ES25 valstīm, eksporta pieaugumu dekompozīcijas rezultāti ir ļoti līdzīgi kopējā eksporta analīzes rezultātiem (skat. 6.3. un 6.4. attēlus).

6.3. attēls. Latvijas zemas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pastāvīgās tirgus daļas analīze (gada pieaugumi, % un %-punktos, eksports izteikts eiro; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

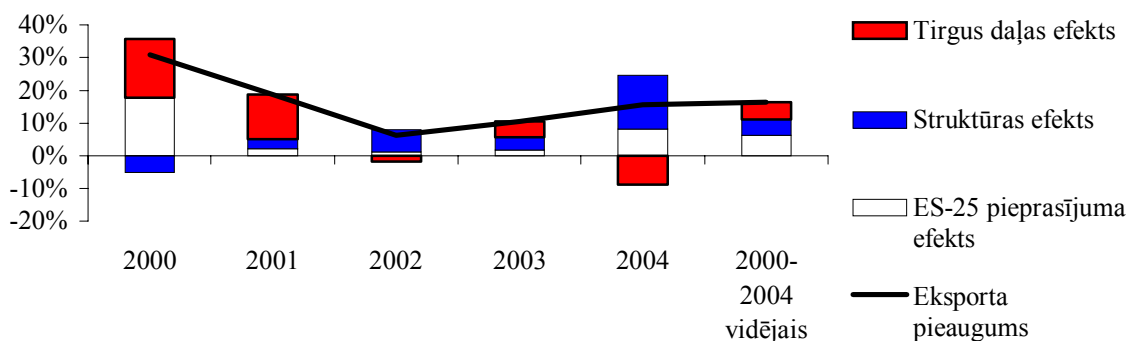
Tāpat kā kopējā eksporta pieaugums, zemas tehnoloģiskās intensitātes produktu eksporta pieaugumu nosaka ES25 valstu kopējais pieprasījums, kā arī tirgus daļas pozitīvais efekts (jo Latvijas daļa zemas tehnoloģiskās intensitātes produktu tirgos stabili pieaug).

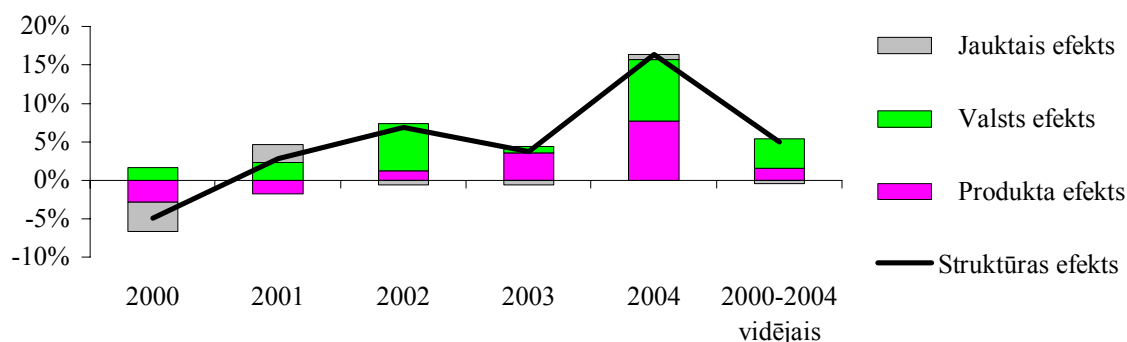
6.4. attēls. Latvijas zemas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pieprasījuma struktūras efekts (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Savukārt struktūras efekta kopējais devums ir neitrāls, kas ir noteikts ar diviem savstarpēji pretējiem efektiem: eksporta pieaugumu negatīvi ietekmē zemas tehnoloģiskās intensitātes produktu īpatsvara samazinājums Eiropas tirdzniecībā, ko daļēji kompensē tas, ka Latvija salīdzinoši vairāk eksportē uz valstīm, kuru attīstības temps apsteidz ES25 vidējo.

Situācija ar vidējas tehnoloģiskās intensitātes eksportu ir savādāka (skat. 6.5. un 6.6. attēlus). Apskatītajā periodā šīs produktu grupas eksportu noteica visi trīs efekti, pie tā efektu devums bija aptuveni vienāds. Eksporta pieaugumu sekmēja gan kopējā ES25 valstu pieprasījuma pieaugums, gan pozitīvs struktūras efekts, gan tirgus daļas pieaugums.

6.5. attēls. Latvijas vidējas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pastāvīgās tirgus daļas analīze (gada pieaugumi, % un %-punktos, eksports izteikts eiro; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

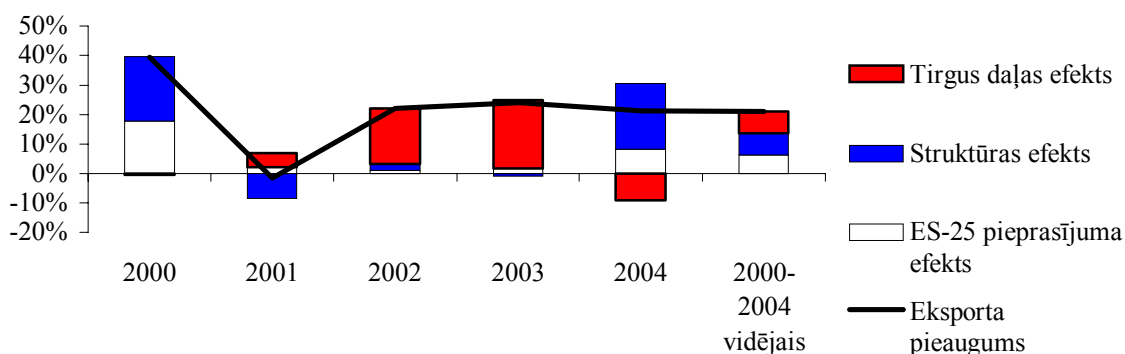
6.6. attēls. Latvijas vidējas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pieprasījuma struktūras efekts (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Tomēr, runājot par tirgus daļas pieaugumu jāatzīmē, ka atšķirībā no iepriekšējiem gadījumiem konkurētspējas pieaugums nebija stabils. Saskaņā ar iegūtajiem rezultātiem šajā tirgus segmentā tika novērots neliels Latvijas konkurētspējas kritums 2002. gadā un, kas ir satraucošs fakts, arī nozīmīgs kritums 2004. gadā (ko noteica konkurētspējas kritums nozarē DN – citur neklasificētā ražošanā).

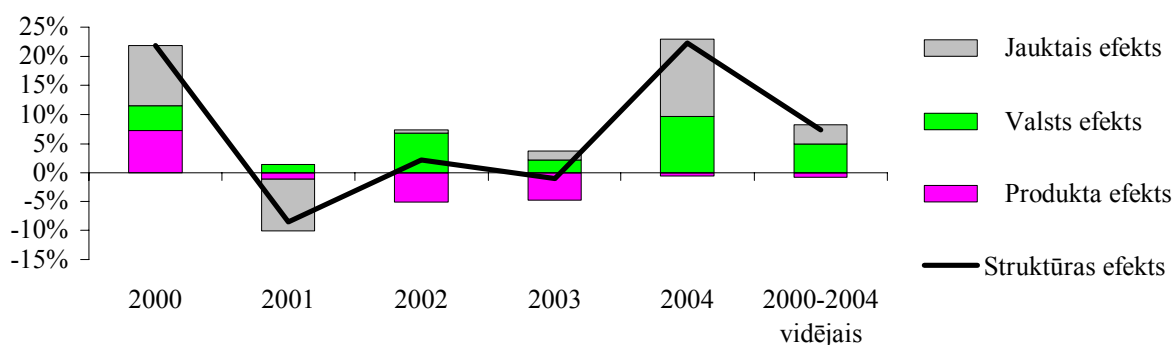
Pozitīvo struktūras efektu noteica gan pozitīvs valsts efekts, gan pozitīvs produktu efekts (tātad vidējas tehnoloģiskās intensitātes preču nozīme ES tirdzniecībā pieaug).

Augstas tehnoloģiskās intensitātes eksporta analīzes rezultāti ir līdzīgi vidējas tehnoloģijas intensitātes analīzes rezultātiem (skat. 6.7. un 6.8. attēlus). Kopējo eksporta pieaugumu

nodrošināja visi trīs efekti. Vienīgi satraucošs fakts ir tas, ka Latvijas uzņēmēju konkurētspēja šajā segmentā nozīmīgi kritās 2004. gadā. (ko noteica konkurētspējas kritums nozarē DL – Elektrisko un optisko iekārtu ražošanā)

6.7. attēls. Latvijas augstas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pastāvīgās tirgus daļas analīze (gada pieaugumi, % un %-punktos, eksports izteikts eiro; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

6.8. attēls. Latvijas augstas tehnoloģiskās intensitātes eksporta uz ES25 valstīm pieprasījuma struktūras efekts (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Atšķirībā no vidējās tehnoloģiskās intensitātes produktiem, augsto tehnoloģisko intensitātes produktu īpatsvars kopējā ES-25 tirdzniecībā pēdējos gados samazinājās, tātad produktu efekts uz eksporta pieaugumu bija negatīvs.

6.4. Konkurētspējas pieaugums un tirgus pievilcīgums

Kā jau tika teikts, Latvijas eksporta pieaugumu var izskaidrot ar trim efektiem: kopējā ārējā pieprasījuma pieaugumu, pieprasījuma struktūras efektu un tirgus daļas pieaugumu. Acīmredzams, ka pirmais efekts ir tīri eksogēns, jo vietējie uzņēmumi nevar ietekmēt Eiropas Savienības kopējā importa pieaugumu.

Kaut gan Latvijas uzņēmēji nevar ietekmēt arī Eiropas Savienības importa preču un valstu struktūru, tomēr šis efekts nav eksogēns, jo tas ir atkarīgs arī no Latvijas eksporta struktūras. Mainot Latvijas eksporta preču un valstu struktūru var mainīt arī pieprasījuma struktūras efektu – ja eksportētāji pārorientējas no nozarēm, kuru īpatsvars ES importā sarūk uz nozarēm, kuru īpatsvars ES importā pieaug, pieprasījuma struktūras efekts pozitīvi iespaidos kopējo eksporta pieaugumu.

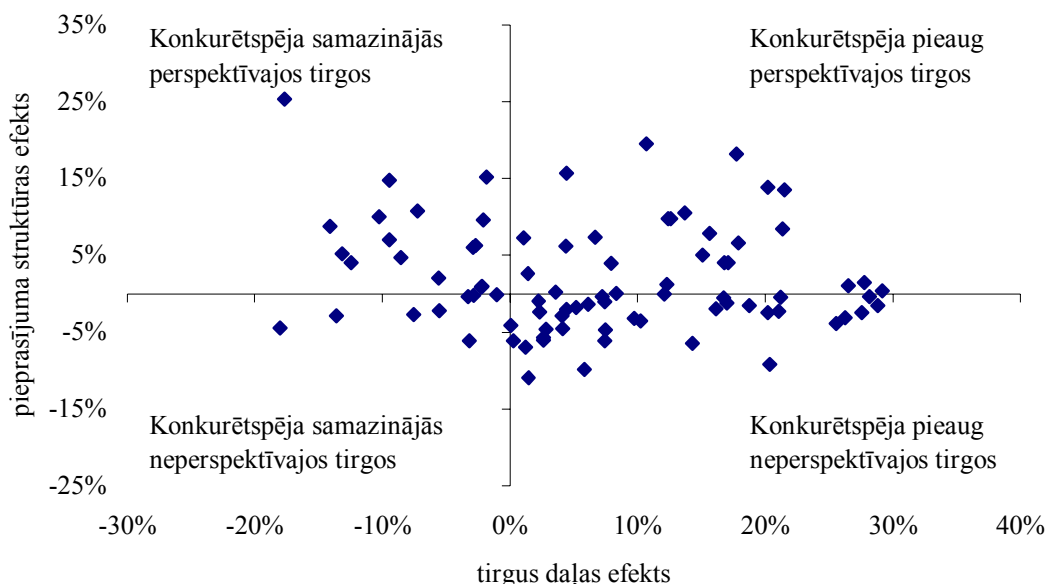
Arī pēdējais, tirgus daļas efekts ir atkarīgs mainīgais – tirgus daļu var palielināt izkonkurējot citu ES valstu ražotājus. Šis efekts ir atkarīgs no vairākiem iekšējiem un ārējiem mainīgajiem. Starp ārējiem faktoriem visbiežāk piemin reālā valūtas kursa izmaiņas. Iekšējie faktori, kuri varētu veicināt konkurētspēju ir iekšējās investīcijas, ārvalstu tiešās investīcijas, izglītība u.c.

Tagad mēs analizēsim šo divu endogēno faktoru mijiedarbību Latvijas eksportam (skat. 6.9. attēlu). Uz abscisu ass atspoguļots tirgus daļas efekts – ja tas ir pozitīvs, tas nozīmē, ka Latvijas daļa ārvalstu tirgos pieaug un to var interpretēt kā vietējo uzņēmumu konkurētspējas pieaugumu. Savukārt, ja tirgus daļas efekts ir negatīvs – Latvijas uzņēmumi zaudē konkurētspēju. Uz ordinātu ass ir atspoguļots pieprasījuma struktūras efekts – tas ir pozitīvs, ja šis konkrētais tirgus aug straujāk nekā vidēji Eiropas Savienībā. Tātad pozitīvo pieprasījuma struktūras efektu var interpretēt kā indikatoru, ka šis tirgus ir perspektīvs. Savukārt negatīvs pieprasījuma struktūras efekts var norādīt uz to, ka tirgus nav perspektīvs.

Attēlā ir atspoguļoti 85 ES25 tirgu pieprasījuma struktūras un tirgus daļas efekti (tika izvēlēti tirgi, kuros Latvijas uzņēmēji eksportē vismaz 1 milj. eiro gadā). Grafikā laukums ir sadalīts četrās daļās.

Ja tirgus punkts atrodas grafika augšējā labējā daļā, tas nozīmē, ka Latvijas uzņēmēju daļa šajā tirgū pieaug, bet šis tirgus attīstās straujāk nekā vidēji Eiropas Savienībā. Citādi runājot, eksportētāju konkurētspēja pieaug perspektīvajos tirgos – šis ir vislabvēlīgākais scenārijs Latvijas eksporta attīstībai.

Gadījumā ja punkts atrodas apakšējā labajā stūrī, tas nozīmē, ka mūsu konkurētspēja šajā tirgū pieaug, bet tirgus attīstās lēnāk nekā vidēji Eiropas Savienībā un varētu tikt kvalificēts kā neperspektīvs. Šis scenārijs nav īpaši labvēlīgs Latvijas eksporta attīstībai, jo augstus eksporta tempus ilgtermiņa periodā šajos tirgos varētu sasniegt tikai pastāvīgi palielinot savu tirgus daļu.

6.9. attēls. Pieprasījuma struktūras efekts un tirgus daļas efekts lielajiem Latvijas eksporta tirgiem (vairāk nekā 1 milj. eiro gadā; datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

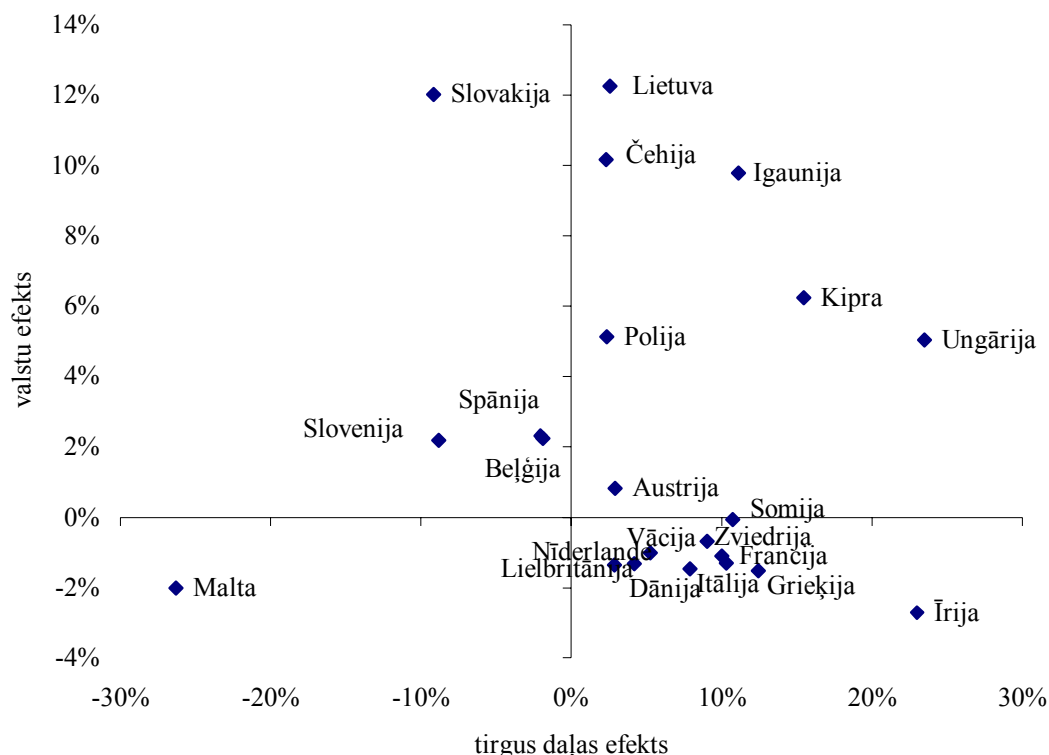
Ja tirgus atrodas augšējā kreisajā stūrī, tas nozīmē, ka vietējie uzņēmumi zaudē pozīcijas perspektīvajos tirgos, kas arī nav labvēlīgi ilgtermiņa attīstībai. Acīmredzams, ka stabili

eksporta pieaugumu var sasniegt tikai ienākot perspektīvajos tirgos, kuri tuvākajā laikā attīstīsies straujāk nekā pārējie.

Pēdējais scenārijs ir konkurētspējas samazinājums tirgos, kuri nav perspektīvi (apakšējais kreisais stūris).⁴⁸

No 6.9. attēla var redzēt, ka Latvijas eksportam neviens no četriem scenārijiem nav dominējošs. Neliels pārsvars ir pirmajam un otrajam scenārijam: Latvijas uzņēmēju konkurētspēja pieaug gan perspektīvajos, gan neperspektīvajos tirgos. Pie tam, no attēla nav skaidrs, cik daudz pieprasījuma struktūras efekts ir ticis noteikts ar valsts un cik daudz ar produkta efektu. Precīzāku ainu var iegūt analizējot valsts efektu un produkta efektu atsevišķi.

6.10. attēls. Valsts efekts un tirgus daļas efekts Latvijas eksportam (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

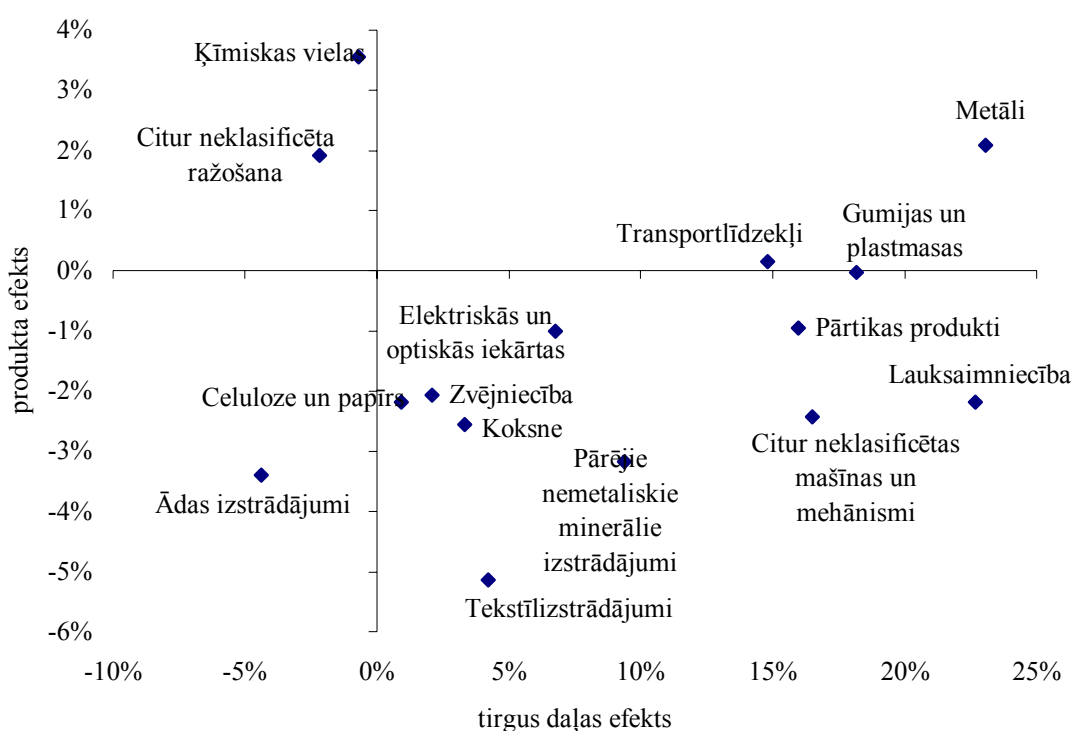
No 6.10. attēla var redzēt, ka pozitīvs pieprasījuma struktūras efekts Latvijas eksportam lielā mērā ir ticis noteikts ar pozitīvo valsts efektu. Pēdējos gados pieauga mūsu tirgus daļa tādās valstīs ar strauji pieaugošo importu kā Lietuva, Igaunija, Polija. Strauji pieaug imports arī pārējās jaunajās dalībvalstīs: Čehijā, Kiprā, Slovākijā, Slovēnijā un Ungārijā (kaut gan to īpatsvars Latvijas eksportā ir mazs). Savukārt "vecu" dalībvalstu eksports pārsvarā pieaug lēnāk nekā vidēji – negatīvs pieprasījuma struktūras efekts ir Latvijas eksportam uz tādiem svarīgiem tirgiem kā Vācija, Zviedrija, Lielbritānija un Dānija.

⁴⁸ de la Guardia C.D., Molero, J. Compared Analysis of the International Competitiveness of the Services Sector in Some OECD's Countries. – SETI Project, 2003. – P 24-25, 41. <http://www.seti.coleurop.be/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

No attēla mēs varam izdarīt vairākus secinājumus. Latvijas konkurētspēja pieaug tādos perspektīvajos un strauji attīstošajos tirgos kā Lietuva, Igaunija un Polija – mums ģeogrāfiski tuvākajos tirgos. Mūsu konkurētspēja pieaug arī tirgos, kuru attīstības tempi atpaliek no vidējiem: Latvijas tirgus daļa pieauga Vācijā, Zviedrijā, Lielbritānijā un Dānijā.

Tagad ir laiks apskatīt produkta efekta un tirgus daļas efekta mijiedarbību (skat. 6.11. attēlu).

Diemžēl šeit jāsecina, ka Latvijas eksporta attīstība produktu griezumā nevar tikt uzskatīta par labvēlīgu. Lielākā daļa no eksporta nozarēm (turklāt – svarīgākā daļa) atrodas grafika apakšējā labajā daļā. Tas nozīmē, ka Latvijā attīstās nozares, kuras nav perspektīvas starptautiskajā tirdzniecībā. Neskatoties uz to, ka Latvijas konkurētspēja pieaug koksnes, tekstilizstrādājumu, pārtikas produktu nozarē, šis pozitīvais efekts ir samazināts ar faktu, ka visu šo produktu nozīme Eiropas tirdzniecībā samazinās. Vienīgais izņēmums ir metālu eksports, bet visticamāk tas lielā mērā ir saistīts ar cenu izmaiņām (pēdējo gadu laikā metālu cenas nozīmīgi pieauga) un šis efekts varētu būt īslaicīgs. Zemas tehnoloģiskās intensitātes produktu tirgi, kuros specializējas Latvijas eksportētāji, nav perspektīvi ilgtermiņa eksporta attīstībai.

6.11. attēls. Produkta efekts un tirgus daļas efekts Latvijas eksportam (datu avots: Eurostat, autoru aprēķini)

Pašlaik Eiropas Savienības importā pieaug vidējas tehnoloģiskās intensitātes produktu (ķīmisko vielu, transportlīdzekļu, gumijas un plastmasas) īpatsvars. Diemžēl divās perspektīvajās nozarēs (ķīmiskās vielas un citur neklasificēta ražošana) Latvijai novērojams konkurētspējas kritums.

7. Importa komponente Latvijas eksportā

Iepriekšējā daļā mēs apskatījām tikai Latvijas eksportu, neanalizējot Latvijas importu. Tomēr acīmredzams, ka starp eksportu un importu pastāv sakarība. Lai saražotu eksporta preces ir nepieciešami vairāki resursi – darbaspēks, kapitāls un starppatēriņa preces, salīdzinoši liela daļa, no kurām tiek importēta, kā redzams no Latvijas maksājumu bilances tendenču apraksta. Tādējādi, eksporta pieaugums obligāti palielinās arī importu un tirdzniecības bilances uzlabošanās nebūs vienāda ar eksporta pieaugumu.

Importa pieauguma atkarība no eksporta pieauguma atšķiras dažādās nozarēs un to raksturo **importa komponente eksportā** (*import component of exports*).

7.1. Izlietojuma-izlaides tabulas statistika

Lai aprēķinātu importa komponenti eksportā, ir nepieciešams izmantot **izlietojuma-izlaides** (*input-output*) statistiku. Gadījumā, ja šāda statistika ir pieejama, ir iespējams uzzināt, cik lieli ir darbaspēka izdevumi, kapitāla patēriņš, importēto starppatēriņa preču izlietojums, iekšzemes starppatēriņa preču izlietojums, nodokļi un subsīdijas, kā arī peļņa katrā nozarē. Dalot importēto starppatēriņa preču izlietojumu uz nozares izlaidi mēs varam uzzināt importa komponenti šīs nozares eksportā (pieņemot, ka preces iekšzemes tirgum un eksportam tiek saražotas līdzīgā veidā).

7.1. tabula.

Izlietojuma-izlaides tabulas piemērs

	Viendabīgas nozares (NACE)		
	Lauksaimniecība, medniecība	Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana	...
NACE kods	A01	A02	
(1) Iekšzemes starppatēriņa preču izlietojums			
A01			
A02			
...			
(2) Importēto starppatēriņa preču izlietojums			
A01			
A02			
...			
(3) Bruto pievienotā vērtība			
Darbinieku atalgojums			
Ražošanas nodokļi mīnus ražošanas subsīdijas			
Pamatkapitāla patēriņš			
Ienesa, neto			
Jauktais ienākums, neto			
Izlaide bāzes cenās (1+2+3)			

Diemžēl Latvijas gadījumā importa komponentes aprēķināšana ir nozīmīgi apgrūtināta ar faktu, ka pēdējais gads, par kuru ir pieejama izlietojuma-izlaides statistika, ir 1998. gads.⁴⁹ Acīmredzams, ka Latvijas tautsaimniecība 2004. gadā stipri atšķiras no Latvijas

⁴⁹ Latvijas izmaksu-izlaides tabulas 1998. – Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2003. – 210 lpp.

tautsaimniecības 1998. gadā un tas attiecas arī uz importa komponenti. Tomēr, vienīgais veids, lai aprēķinātu importa komponenti Latvijas eksportā, ir 1998. gada izlietojuma-izlaides tabulas izmantošana.

Analīze tika veikta sekojošā veidā:

- Tika pieņemts, ka ražošanas process visās Latvijas tautsaimniecības nozarēs nemainījās kopš 1998. gada. Proti, reālajā izteiksmē, 2004. gadā darbaspēka izdevumu, kapitāla patēriņa, importēto starppatēriņa preču izlietojuma u.c. komponentu īpatsvars preču izlaidē palika 1998. gada līmenī.
- Izejot no iepriekšējā pieņēmuma tika aprēķināta 2004. gada izlaides-izlietojuma tabula faktiskajās cenās. Aprēķinos tika izmantoti sekojoši cenu indeksi:
  - Importētā starppatēriņa preču izlietojumam – ES25 ražotāju cenu indeksi attiecīgajām preču vai pakalpojumu nozarēm par 1998. un 2004. gadu. Gadījumā, ja par kādu nozari dati nebija pieejami, tika izmantots vidējais ražotāju cenu indekss. Lai ņemtu vērā arī valūtas kursa ietekmi, ES25 RCI tika reizināti ar efektīvo valūtas kursa indeksu.⁵⁰
  - Iekšzemes starppatēriņa preču izlietojumam – Latvijas ražotāju cenu indeksi attiecīgajai preču vai pakalpojumu nozarei par 1998. un 2004. gadu. Gadījumā, ja par kādu nozari dati nebija pieejami, tika izmantots vidējais ražotāju cenu indekss.⁵¹
  - Izlaides apjomam – Latvijas ražotāju cenu indekss (analoģiski iekšzemes starppatēriņa preču izlietojumam).
  - Darbaspēka izdevumiem – Latvijas bruto nominālo darba algu sektoru dalījumā 1998. un 2004. gadiem.⁵²
  - Kapitāla patēriņam – kapitāla veidošanas deflatoru 1998. un 2004. gadiem.⁵³
- Izmantojot novērtēto 2004. gada izlaides izlietojuma tabulu faktiskajās cenās, tika aprēķinātas importa komponentes Latvijas eksportā, dalot importēto starppatēriņa preču izlietojumu uz nozares izlaidi.

7.2. Importa komponente Latvijas eksportā

Izmantojot procedūru, kas aprakstīta iepriekšējā nodaļā, tika iegūtas dažādu nozaru importa komponentes eksportā (skat. 7.1. attēlu). Ņemot vērā izdarīto pieņēmumu par to, ka ražošanas process kopš 1998. gada palika nemainīgs, importa komponente rāda, pa cik palielināsies Latvijas nominālais preču un pakalpojumu imports, ja Latvijas nominālais eksports palielināsies par 1 latu (2004. gada cenās).

Vismazākā importa komponente novērota sekojošo nozaru eksportā: lauksaimniecības produktu, ogļu, kūdras un pārējo ieguves rūpniecības produktu, koka izstrādājumu, kā arī mežsaimniecības produktu eksportā. Palielinot šo nozaru produktu nominālo eksportu par 1

---

⁵⁰ Eurostat, Industry and Construction, Producer price indices database. – <http://epp.eurostat.ec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

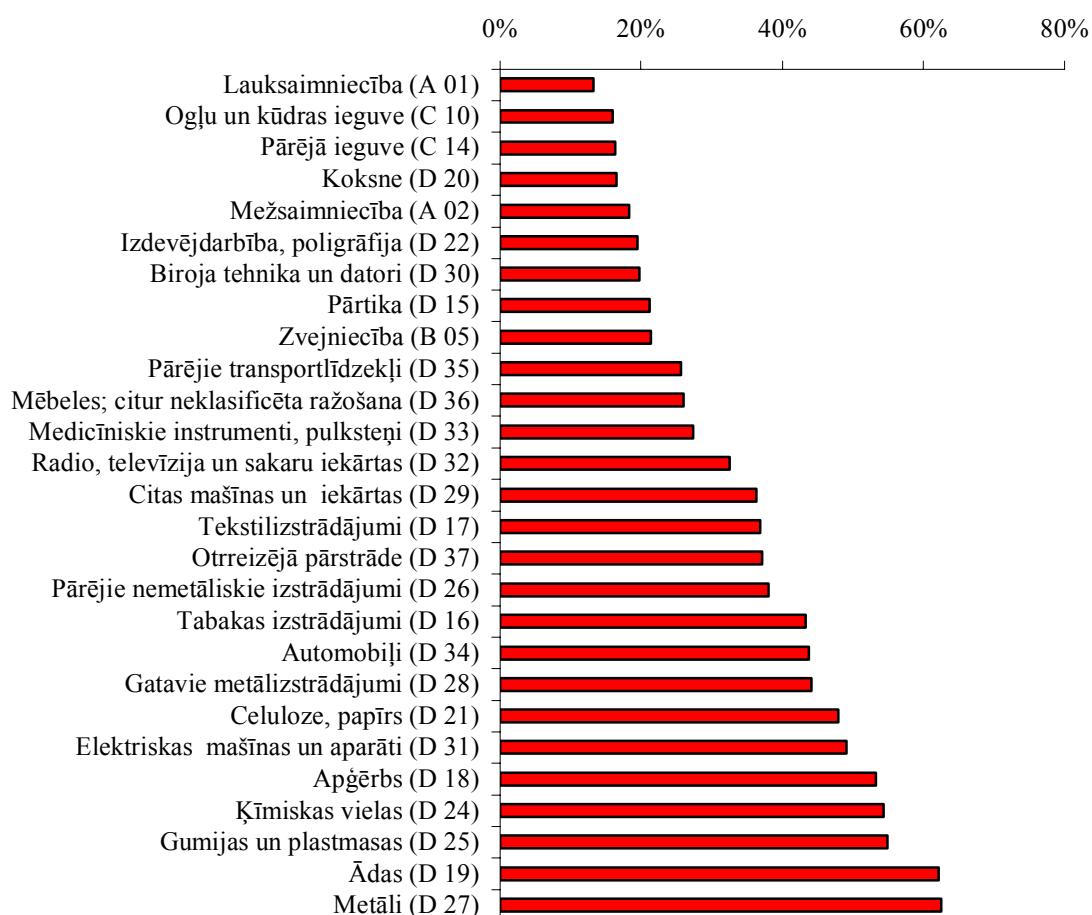
⁵¹ Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Statistikas gadagrāmata. – <http://data.csb.lv/pxweb2004/Database/Gadagramata/gadagramata.asp> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

⁵² turpat

⁵³ turpat

latu, preču un pakalpojumu nominālais imports pieaugs mazāk nekā par 0.2 latiem, līdz ar to neto efekts uz ārējās tirdzniecības bilanci un tekošo kontu būs gandrīz maksimālais.

Savukārt, ja Latvijas uzņēmēji palielinās apģērbu, ķīmisko vielu, gumijas un plastmasas, ādas vai metāla izstrādājumu nominālo eksportu, tad efekts uz ārējās tirdzniecības bilanci un tekošo kontu tiks daļēji neutralizēts ar nozīmīgi pieaugošo nominālo importu, jo, saskaņā ar mūsu aprēķiniem, importa komponente iepriekšminēto nozaru eksportā pārsniedz 50%.

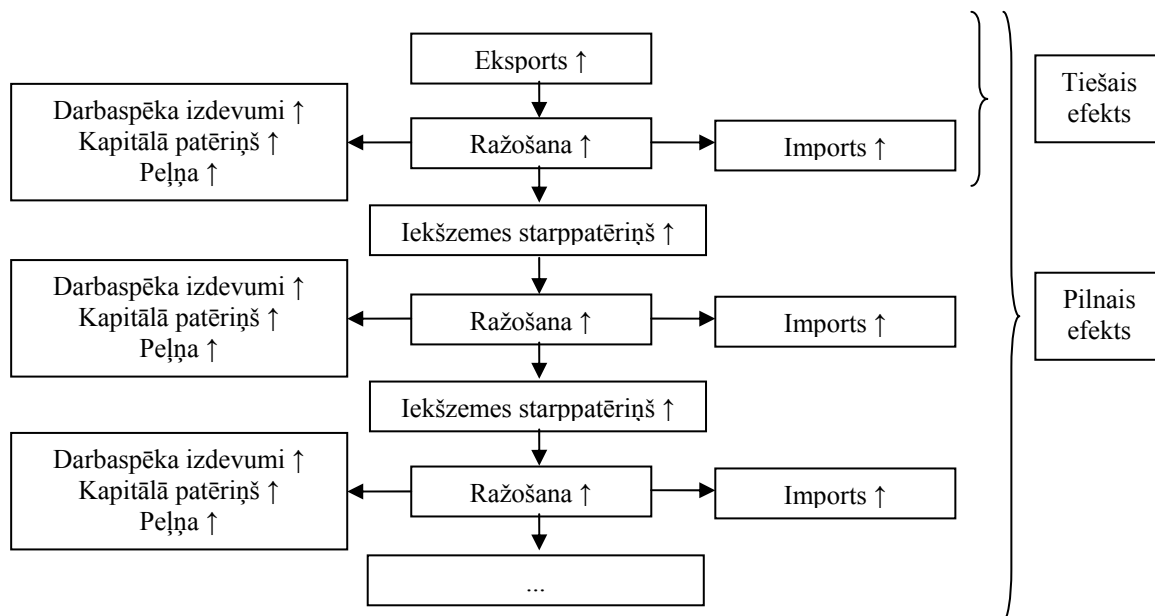

7.1. attēls. Tiešā importa komponente Latvijas eksportā sadalījumā par NACE nozarēm (izmantojot 1998. gada izlietojuma-izlaides tabulu 2004. gada cenās; datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, autoru aprēķini)

Iepriekš aprēķinātā importa komponente Latvijas eksportā norāda uz eksporta pieauguma tiešo efektu uz importu, proti, par cik pieaugs konkrētās nozares imports reaģējot uz nozares eksporta pieaugumu.

Tomēr šī **tiešā importa komponente** neapraksta visu importa pieaugumu. Bez importa komponentes, izlaide satur arī iekšzemes starppatēriņa komponenti. Tādējādi, eksporta kāpums palielinās arī iekšzemes starppatēriņu, kas savukārt palielinās iekšzemes ražošanu citās nozarēs. Iekšzemes ražošanas kāpums, līdzīgi kā eksporta kāpums, atkal palielinās valsts importu un ražošanu – to var nosaukt par eksporta pieauguma otrās kārtas efektu uz importu. Acīmredzams, ka process nebeigsies ar otro kārtu, jo pieaugošā ražošana atkal stimulēs importu un iekšzemes starppatēriņa preču ražošanu, kas savukārt atkal palielinās importu un ražošanu utt. Šis process shematiskā veidā ir atspoguļots 7.2. attēlā.

Lai uzzinātu, cik daudz nominālā eksporta pieaugums ietekmēs nominālā importa palielinājumu, mums jāsasummē eksporta kāpuma tiešo efektu un visiem otrās, trešās utt. kārtas netiešiem efektiem uz importu. Eksporta pieauguma pilnais efekts uz importa pieaugumu noteikti pārsniegs tiešo efektu. Atšķirība starp tiešo un pilno efektu būs atkarīga no tā, cik intensīvi katrā nozarē tiek izmantotas pārējo nozaru starppatēriņa preces.

7.2. attēls. Eksporta pieauguma tiešais un pilnais efekts uz importu

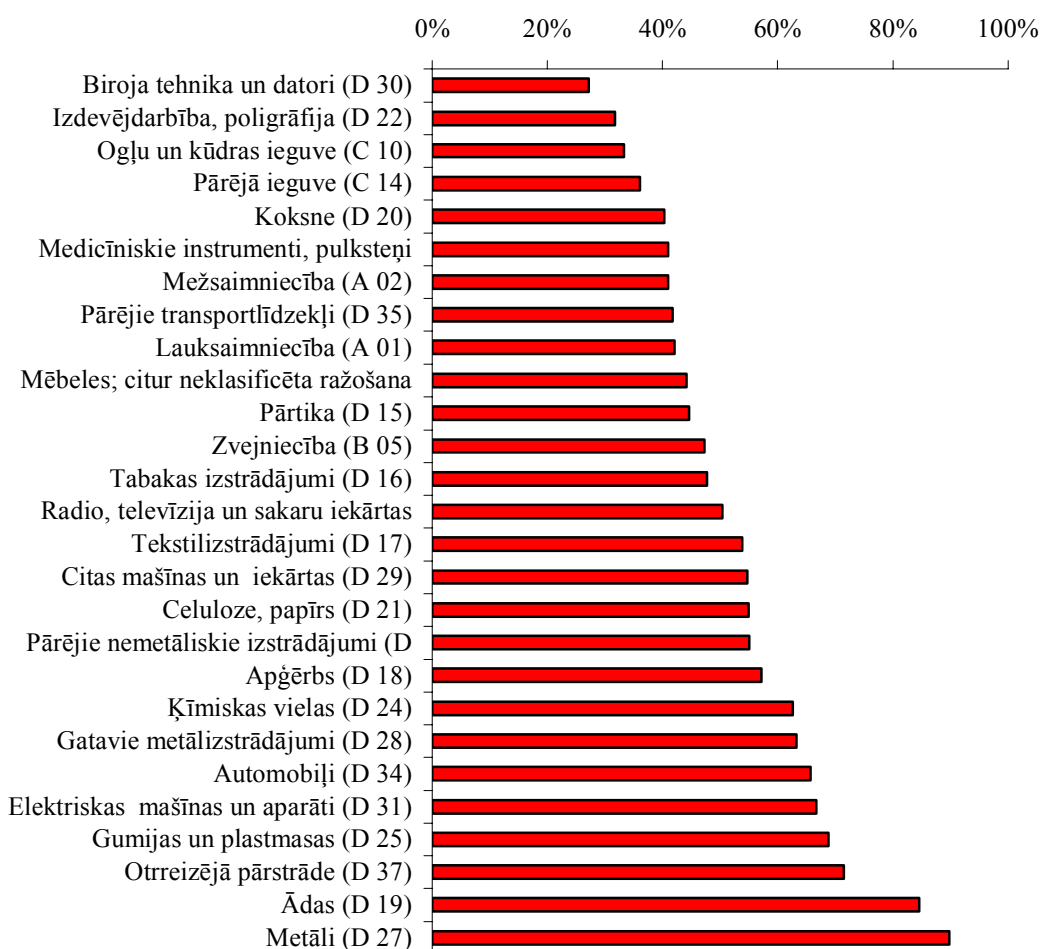
Lai aprēķinātu **pilno importa komponenti Latvijas eksportā** mēs, izmantojot iepriekš iegūto 1998. gada izlaides-izlietojuma tabulu 2004. gada cenās, veicām 10 iterācijas aprēķinot gan tiešo, gan netiešos (no otrās kārtas līdz desmitai kārtai) efektus uz Latvijas nominālo importu. Vairāk iterāciju netika veiktas, jo nākamās iterācijas devums pilnai importa komponentei eksportā nepārsniedza 0.1%.

Iteratīvo aprēķinu rezultāti ir atspoguļoti 7.3. attēlā. Varam secināt, ka pilnās importa komponentes vidēji gandrīz divreiz pārsniedz tiešās importa komponentes eksportā.

Nedaudz izmainījās nozaru ar viszemāko importa komponenti saraksts. Tagad, vispozitīvāko efektu uz ārējās tirdzniecības bilanci un arī tekošo kontu atstās eksporta palielinājums šādās nozarēs: biroja tehnikas un datoru ražošana, izdevējdarbība un poligrāfija, ogļu, kūdras un pārējo produktu ieguve, koka izstrādājumu ražošana, medicīnisko un optisko instrumentu ražošana, mežsaimniecība, pārējo transportlīdzekļu ražošana un lauksaimniecība. Palielinot šo nozaru nominālo eksportu par 1 latu, preču un pakalpojumu nominālais imports palielināsies par 0.4 latu vai mazāk. Interesanti, ka starp iepriekšminētām nozarēm ir gan nozares ar zemu tehnoloģiskās intensitātes līmeni (koka izstrādājumu ražošana, mežsaimniecība, lauksaimniecība), gan ar vidēja un augsta tehnoloģiskās intensitātes līmeni (biroja tehnika un datoru ražošana, medicīnisko un optisko instrumentu ražošana).

Ja Latvijas eksports palielināsies metālu un metālu izstrādājumu ražošanas, vai ādas un ādas izstrādājumu ražošanas rezultātā, tad gandrīz viss (~80%) nominālā eksporta pieaugums transformēsies nominālā preču un pakalpojumu importa palielinājumā, tādējādi praktiski neuzlabojot ārējās tirdzniecības un tekošā konta saldo.

Augsta pilnā importa komponente eksportā (vairāk nekā 60%) ir arī ķīmisko vielu, gatavo metālizstrādājumu, automobiļu, elektrisko mašīnu un aparātu, gumijas un plastmasas ražošanā, kā arī otreizējā pārstrādē.

7.3. attēls. Pilnā importa komponente Latvijas eksportā sadalījumā par NACE nozarēm (izmantojot 1998. gada izlietojuma-izlaides tabulu 2004. gada cenās; datu avots: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, autoru aprēķini)

Tādējādi var izdarīt secinājumu, ka Latvijas eksporta pieauguma efekts uz ārējās tirdzniecības un tekošā konta saldo ir nozīmīgi atkarīgs no eksportējošās nozares. Ārējās nesabalansētības samazināšanu visefektīvāk ietekmēs eksporta pieaugums nozarēs ar zemu importa komponenti. Vēl viens risinājuma variants ir importa komponentes samazinājums un iekšzemē pievienotās vērtības palielināšana.

8. Secinājumu vietā: Analīzes rezultātu kopsavilkums, struktūrpolitikas izvērtējums un priekšlikumi

8.1. Analīzes rezultātu kopsavilkums

Lielākās Latvijas eksporta daļas konkurētspēja ES tirgos pieaug, kas ir vērtējams pozitīvi. Tomēr tā galvenokārt pieaug neperspektīvajos tirgos, respektīvi, tādu produktu tirgos, pēc kuriem ES valstu pieprasījums laika gaitā pakāpeniski samazinās. Eksporta īpatsvars uz šādu produktu tirgiem bija gandrīz 70% no Latvijas kopējā eksporta uz ES 2004. gadā (skatīt 8.1. attēlu). Turpretī eksporta daļa uz perspektīvo produktu tirgiem, t.i, tiem, pēc kuriem pieprasījums ES laika gaitā pakāpeniski pieaug, šajā pašā laikā veidoja tikai 27%. Turklāt, 40% no Latvijas eksporta uz perspektīvajiem tirgiem konkurētspēja pasliktinājās. Situācijai, kad eksporta konkurētspēja samazinās neperspektīvajos tirgos, 2004. gadā bija pakļauti tikai 0.5% no Latvijas eksporta uz ES, kas vērtējams pozitīvi.⁵⁴

Konkurence pasliktinās perspektīvajos tirgos 10.7% *	Konkurence pieaug perspektīvajos tirgos 16.3% *
Konkurence pasliktinās neperspektīvajos tirgos 0.5% *	Konkurence pieaug neperspektīvajos tirgos 67.8% *

* - īpatsvars Latvijas eksportā uz ES.

8.1. attēls. Latvijas eksporta tirgus raksturojums.

Bažas rada fakts, ka Latvijas galvenās eksportnozares – koksnes un tās izstrādājumu, metālu un to izstrādājumu, kā arī tekstiliju un to izstrādājumu ražošana uzrāda negatīvus rezultātus (pētījuma rezultātu kopsavilkumu nozaru griezumā skatīt 1. pielikumā). Koksnes un tekstiliju tirgi ES ietvaros nav perspektīvi, jo pieprasījums pēc šiem produktiem pakāpeniski samazinās. Īpaši neperspektīva nozare nākotnē ir tekstiliju un to izstrādājumu ražošana, jo papildus iepriekšminētajam faktoram, šai nozarei ir raksturīgs arī vidēji augsts importa īpatsvars, tai ir zemas salīdzinošās priekšrocības Latvijā, un pasaules tekstiliju tirgos aizvien lielāku konkurenci rada Āzijas valstis, kurās ir relatīvi zemas ražošanas izmaksas un līdz ar to arī augstas salīdzinošās priekšrocības. Koksnes salīdzinošās priekšrocības Latvijā ir augstas, kas lielā mērā varētu būt saistīts ar salīdzinoši augsto koksnes resursu bagātību. Tomēr šī nozare uzrāda salīdzinoši zemu iekšzaru eksporta īpatsvaru ES tirgū, kas varētu būt skaidrojams ar relatīvi augsto koksnes produktu eksportu ar zemu apstrādes līmeni.

Metālapstrādes nozares galvenā problēma slēpjas tās augstajā importa īpatsvarā. Neskatoties uz to, ka ES ietvaros šīs nozares produktu imports pēdējos gados ir pieaudzis straujāk kā vidējais importa apjoms, kas zināmā mērā varētu tikt skaidrots arī ar cenu efektu, un nozares būtiskais konkurētspējas pieaugums, tomēr labvēlīgā tirdzniecības situācija neļauj būtiski uzlabot Latvijas preču tirdzniecības bilanci, jo metālapstrādes produktu eksports rada būtisku importa pieaugumu. Nozares salīdzinošās priekšrocības ir niecīgas.

⁵⁴ Minēto grupu summa neveido 100%, jo no analīzes tika izslēgts minerālo produktu eksports.

Bažas rada arī tas, ka daļā no perspektīvajām nozarēm konkurētspēja ES tirgos pēdējos gados ir samazinājusies – ķīmiskās vielas un citur neklasificētā rasošana, g.k., mēbeles. Turklāt ķīmisko vielu ražošanas nozares importa īpatsvars ir vidēji augsts, un tā ir raksturojama ar būtisku salīdzinošo trūkumu. Pie perspektīvo nozaru grupas (pieprasījums pieaug vai nesamazinās), kurās būtiski uzlabojas konkurētspēja, bez metālapstrādes ir minamas arī transportlīdzekļu un gumiju un plastmasas ražošana, taču šo nozaru eksporta īpatsvars uz ES ir visai neliels – kopā 3.9%. Turklāt tajās ir vērojams vidēji augsts importa īpatsvars un būtisks salīdzinošais trūkums.

No nozarēm, pēc kuru produktiem pieprasījums ārējos tirgos samazinās, ir vērts izcelt tās, kurās konkurētspējas pieaugums ir straujāks nekā tirgus daļas samazinājums produkta efekta rezultātā. Šīs nozares var tikt uzskatītas par perspektīvām tik ilgi, kamēr konkurētspējas pieauguma pozitīvais efekts turpinās pārsniegt negatīvo produkta efektu. Tomēr būtisks jautājums ir, cik ilgi šādas tendences var turpināties. Ir acīmredzami, ka konverģences process, kas lielā mērā nosaka konkurētspējas pieaugumu, izsīks brīdī, kad nozares būs pilnīgi integrējušās eksporta tirgū, tas ir, iekšnozaru tirdzniecība sasniegs attīstīto ES valstu līmeni (50-70%)⁵⁵ un tās būs pilnībā pārgājušas uz jaunāko un efektīvāko ražošanas tehnoloģiju izmantošanu. Pie tam šādam procesam visticamāk piemīt krītošas robežatdeves īpašības, kas nozīmē, ka konkurētspējas pieaugums laika gaitā palēnināsies. Tas nozīmē, ka šādas nozares visticamāk nevar tikt uzskatītas par perspektīvām ilgtermiņā.

Minētās īpašības analīzes periodā uzrādīja tādas nozares kā pārtikas rūpniecība un lauksaimniecība, kā arī elektrisko un optisko iekārtu ražošana un citur neklasificētas mašīnas un mehānismi. No minētajām nozarēm negatīvais produkta efekts ir daudz mazākā mērā izteikts pārtikai un elektriskajām un optiskajām iekārtām. Savukārt konkurētspēja daudz lielākā mērā pieaug mašīnām un mehānismiem, pārtikas ražošanai un lauksaimniecībai. Divām pēdējām nozarēm ir raksturīgs vidēji zems importa īpatsvars, taču vidēji augsts salīdzinošais trūkums. Integrācija ES tirgos ir vidēji zema pārtikai un zema lauksaimniecības produktiem. Elektrisko un optisko iekārtu, kas tiek uzskatīta par nozari ar augstu pievienoto vērtību, kā arī mašīnu un mehānismu ražojošo nozaru importa īpatsvars ir vidēji augsts, un abām ir raksturīgs būtisks salīdzinošais trūkums. Integrācija ES tirgos ir vidēji zema pirmajā, un zema otrajā gadījumā.

Augstākas pievienotās vērtības nozares ir pievilcīgas tādā ziņā, ka produktivitātes līmenis tajās ir augstāks un importa komponente nozares produkcijā – zemāka, tādēļ tās rada lielākus eksporta tīros ienākumus. Elektrisko un optisko iekārtu ražošana tradicionāli tiek uzskatīta par augstas pievienotās vērtības nozari. Taču ne mazāk nozīmīgs aspekts ir, kur šī pievienotā vērtība tiek radīta. Ņemot vērā to, ka Latvijā elektrisko un optisko iekārtu ražojošajās nozarēs importa īpatsvars ir visai liels, tās šobrīd nevar tikt uzskatītas par nozarēm ar augstu pievienoto vērtību.

8.2. Priekšlikumi struktūrpolitikas realizācijai

Izvērtējot analīzes rezultātus, varam izdarīt sekojošus priekšlikumus:

- ⇒ Konkurētspējas veicināšana perspektīvajās nozarēs ar zemu vai negatīvu konkurētspējas pieaugumu un tradicionālajās nozarēs, dēļ to lielās nozīmes Latvijas eksporta struktūrā. Kā galvenie darbības virzieni būtu minami ražošanas resursu izmantošanas efektivitātes palielināšana, produktu dažādošana un produktu kvalitatīvo

⁵⁵ Skatīt, piemēram, Kaitila V. Accession Countries' Comparative Advantage in the Internal Market: A Trade and Factor Analysis. // Bank of Finland Institute for Economics in Transition (BOFIT) Discussion Papers. – 2001. – No 3.

īpašību uzlabošana, kas viss reducējas uz ražošanas procesa modernizāciju šajās nozarēs.

- ⇒ Produktīvās kapacitātes palielināšanas veicināšana perspektīvajās nozarēs, ar mērķi palielināt eksportspējīgo produktu izlaides apjomu šajās nozarēs.
- ⇒ Nozarēs ar augstu importa īpatsvaru būtu jāveicina orientācija uz augstākas pievienotās vērtības produktu ražošanu.
- ⇒ Pozitīvā valstu efekta izmantošana jeb eksporta veicināšana uz jaunajām ES dalībvalstīm ES ietvaros.

Izteiktie priekšlikumi ir lielā mērā saskaņā ar literatūrā biežāk minētiem uz eksporta veicināšanu orientētiem faktoriem: produktivitāte, uz eksportu orientētās ārvalstu tiešās investīcijas (ĀTI), pētniecība un attīstība (R&D)⁵⁶, inovācijas⁵⁷, produktu dažādošana *new trade theories* kontekstā⁵⁸. Produktivitātes veicināšanai, kā arī ražošanas resursu izmantošanas efektivitātes palielināšanai, produktu dažādošanai un produktu kvalitatīvo īpašību uzlabošanai svarīgs instruments ir investīcijas, pie tam investīcijas ne tikai ražošanas infrastruktūras modernizēšanai un kapacitātes palielināšanai, bet arī investīcijas, kas palielina pārējo ražošanas faktoru kvalitāti un/vai apjomu, piemēram, ieguldījumi darbaspēka kvalitatīvo īpašību uzlabošanā, ieguldījumi zināšanu radīšanā un akumulēšanā. Daļēji šīs investīcijas var tikt finansētas ar eksportu radošajām (eksportējošajos sektoros koncentrētajām, eksporta kapacitāti palielinošām) ĀTI. Turklāt ĀTI zināmā mērā var būt saistītas arī ar tehnoloģiju un zināšanu transfertiem, ja ārvalstu tiešā investora īpašumā ir šādi resursi. Tomēr ilgtermiņā orientācija tikai uz ĀTI nav stratēģiski pareiza izvēle, jo ĀTI ieplūdes neizbēgami rada ārvalstu tiešo investoru gūto ienākumu izplūdi no valsts, līdz ar to iespējamais pozitīvais efekts uz maksājumu bilances saldo caur tirdzniecības bilances uzlabošanu var tikt neitralizēts ar ienākumu bilances pasliktināšanos. Tādējādi ne mazāk svarīgs faktors ir arī vietējo R&D un inovāciju veicināšanai.

Visi iepriekšminētie pasākumi ir vērsti uz pirmo trīs rekomendāciju īstenošanu. Taču būtisks aspekts, mūsdiā, ir arī ceturtās rekomendācijas īstenošana. Analīzē iegūtais rezultāts, proti, ka pozitīvu valstu efektu uzrāda lielākā daļa no jaunajām ES dalībvalstīm, intuitīvi ir viegli saprotams. Tā pamatā ir šo valstu konverģence uz augstākiem ienākumu līmeņiem, kā rezultātā arī iekšzemes pieprasījuma pieaugums šajās valstīs ir lielāks nekā ES valstīs ar augstāku ienākumu līmeni un lēnāku izaugsmes tempu. Jaunās ES dalībvalstis jau ilgāku laika periodu uzrāda pastāvīgi straujāku ekonomikas izaugsmi kā vecās ES dalībvalstis, un ir paredzams, ka šādas tendences turpināsies arī turpmāk, līdz to ienākumu līmenis pietuvosies veco ES dalībvalstu ienākumiem. Šādu hipotēzi atbalsta arī fakts, ka ES kopumā pēdējā laikā ekonomiskā politika bez makroekonomiskās stabilitātes uzturēšanas tiek orientēta arī uz izaugsmes veicināšanu, galvenokārt veicinot tautsaimniecības piedāvājuma puses attīstību, un valstu starpā pastāv brīvas kapitāla plūsmas, tas ir, kapitāla pārvietošanai uz reģioniem ar zemāku kapitalizācijas līmeni un līdz ar to arī augstāku ienesīgumu nav šķēršļu. Šajā aspektā galvenais darbības virziens būtu eksporta mārketinga pasākumu realizēšana. Tas ir,

⁵⁶ Piemēram, Arnold, J.M., Hussinger, K. Export Behaviour and Firm Productivity in German Manufacturing. A Firm-level Analysis. // ZEW Discussion Paper No. 04-12 – 2004 – P 28.; Sgard, J. Direct Foreign Investments and Productivity Growth in Hungarian Firms, 1992-1999. // CEPII – 2001 – No. 19 – P 33.; Wagner, J. Exports and Productivity: A Survey of the Evidence from Firm Level Data. // University of Lüneburg Working Paper Series in Economics No. 4 – 2005 – P 29.

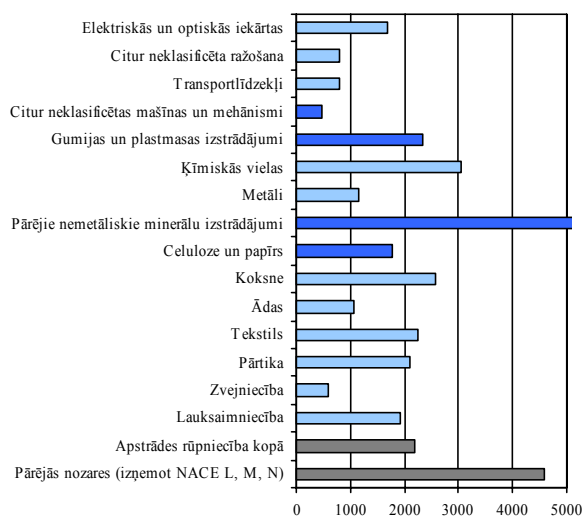
⁵⁷ Piemēram, Lachenmaier, S., Woessmann, L. Does Innovation Cause Exports? Evidence from Exogenous Innovation Impulses and Obstacles Using German Micro Data. // CESifo Working Paper No. 1178 – 2004 – P 33.

⁵⁸ Piemēram, Andersson, M. International Trade and Product Variety – a firm level study. // CESIS Electronic Working Paper Series, No. 43 – 2005 – P 21.

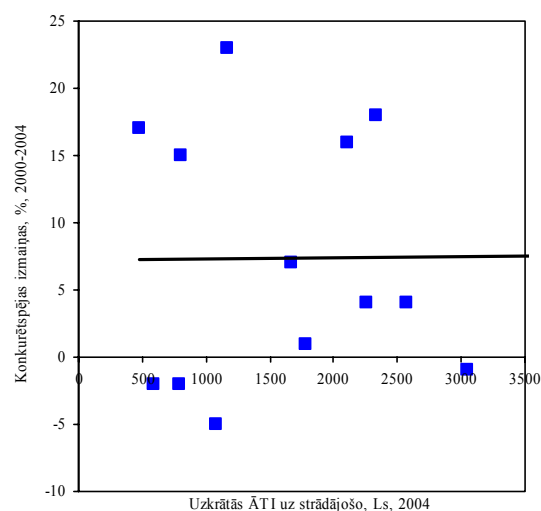
tradicionālu eksporta veicināšanas pasākumu realizācijai, kas vērsti uz jaunu eksporta tirgu apgūšanu.

8.3. Struktūrpolitikas novērtējums no izdarīto priekšlikumu viedokļa

Analizējot uzkrāto ĀTI intensitāti apstrādes rūpniecības nozaru griezumā redzams, ka to starpā pastāv diezgan liels variācijas līmenis, ar augstāko intensitāti nemetālisko minerālo izstrādājumu ražošanā un zemāko – citur neklasificētu mašīnu un mehānismu ražošanā. No perspektīvajām nozarēm augstāks ĀTI īpatsvars vērojams ķīmisko vielu ražošanā. Metālu, transportlīdzekļu un citur neklasificētajā ražošanā ĀTI intensitāte ir salīdzinoši zema. Kā negatīvs aspekts minams, ka kopumā apstrādes rūpniecībā ĀTI intensitāte ir jūtami zemāka kā pārējā tautsaimniecībā izņemot valsts sektoru. Turklāt, neskatoties uz uzkrāto ĀTI līmeņu salīdzinoši lielo variāciju nozaru griezumā, tās neuzrāda korelāciju ar konkurētspējas izmaiņām attiecīgajās nozarēs (skatīt 8.2. attēlu). Tas varētu būt skaidrojams ar vairākiem faktoriem. No vienas puses tas zināmā mērā varētu liecināt par ārvalstu tiešo investoru orientēšanos uz Latvijas iekšzemes pieprasījuma apmierināšanu. Lai gan Latvijas iekšējais tirgus nav liels, tomēr iekšzemes pieprasījums jau ilgāku laiku uzrāda straujus pieauguma tempus, līdz ar to tas varētu attaisnot šādas stratēģijas izvēli no ārvalstu tiešo investoru viedokļa. No otras puses, tas varētu arī atspoguļot ārvalstu tiešo investoru stratēģiskās intereses orientēties tikai uz īslaicīgu salīdzinoši zemo darbaspēka izmaksu priekšrocību izmantošanu Latvijā, mazākā mērā orientējoties uz produktu attīstību un ražošanas bāzes veidošanu Latvijā, ar mērķi apkalpot eksporta tirgus ilgā laika periodā.

Uzkrātās ĀTI uz vienu nodarbināto, Ls, 2004. gada beigās

Uzkrātās ĀTI un konkurētspējas izmaiņas

8.2. attēls. Uzkrāto ĀTI un eksporta konkurētspējas izmaiņas (datu avots: Latvijas Banka un CSP).

Šādas tendences rada būtiskus izaicinājumus Latvijas struktūrpolitikai nākotnē. No vienas puses nav noliedzams fakts, ka ĀTI atbalstošas makro vides uzturēšana (zemi nodokļi, barjeras neradoša un reģionā konkurētspējīga uzņēmējdarbības vide, stabila makroekonomiskā situācija) ir būtisks priekšnosacījums ĀTI ieplūdēm. Tomēr no otras puses, arī mikro nosacījumi kombinācijā ar plašāku atbalstošo vidi ir nozīmīgi labvēlīgas ĀTI struktūras veidošanai. Šajā kontekstā bez atbalstošajiem administratīvajiem nosacījumiem būtu minami labvēlīgas uzņēmējdarbības vides radīšana no kvalitatīvu ražošanas faktoru

pieejamības viedokļa, galvenokārt, atbilstoši darbaspēka resursi, R&D infrastruktūra, un mikro stimuli eksporta orientēto *greenfield* ĀTI piesaistei.

Lai izvērtētu investīciju aktivitātes apstrādes rūpniecības nozaru griezumā, salīdzināsim Latvijas investīciju līmeņus ar citām ES valstīm. 8.1. tabulā atspoguļotas investīcijas mašīnu un iekārtu iegādei pret nozares pievienoto vērtību 2002. gadā (jaunāki dati ES valstu griezumā sadalījumā pēc investīciju veida diemžēl nav pieejami). Mūsuprāt, tieši investīcijas mašīnu un iekārtu iegādei vislabāk reprezentē nozaru ražošanas kapacitātes attīstību un ražošanas procesa modernizāciju.

8.1. tabula. Investīciju mašīnu un iekārtu iegādei īpatsvars nozares pievienotajā vērtībā, 2002. gadā (datu avots: Eurostat).⁵⁹

	LV	MIN	MAX	VID	RANGS	SKAITS
Apstrādes rūpniecība	24.2	2.1	24.2	13.7	1	22
Pārtika, tabaka	22.7	6.6	22.7	14.7	1	21
Tekstils, apģērbi	16.3	4.1	16.9	10.1	2	21
Ādas un to izstrādājumi	10.8	3.8	13.8	7.8	4	15
Koksne un tās izstrādājumi	42.2	4.4	42.2	15.0	1	21
Celuloze, papīrs, izdevējd.	17.9	4.0	21.1	14.1	5	21
Ķīmija	16.9	5.2	28.5	16.5	10	21
Gumija un plastmasas	30.9	9.3	30.9	16.5	1	21
Nemetāliskie minerālprod.	28.8	7.4	29.7	16.0	2	21
Metāli un to izstrādājumi	20.0	4.4	23.7	13.7	3	21
Citur nek. mašīnas un iek.	13.6	5.3	25.2	11.0	6	21
Radio, TV, optisko ap. raž.	10.3	5.3	20.4	11.5	10	21
Transportlīdzekļi	17.4	0.9	31.4	15.2	9	21
Citur neklasificēta ražošana	15.7	6.1	16.4	10.6	2	21

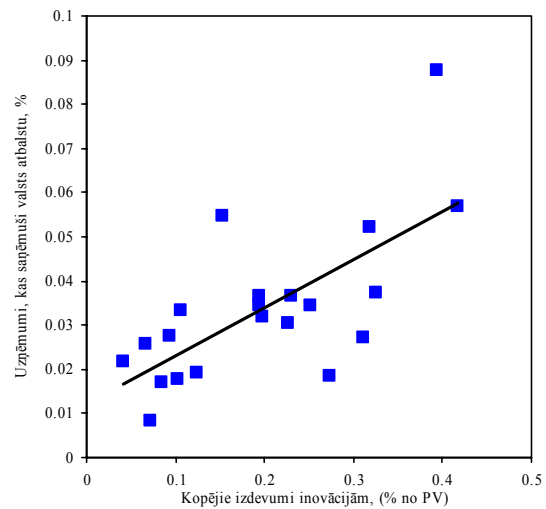
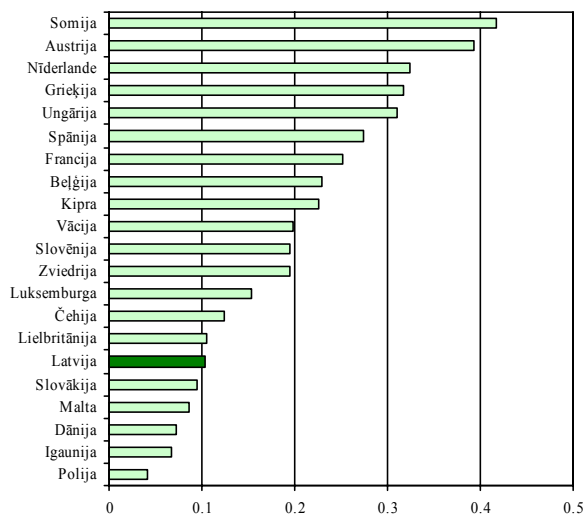
Redzams, ka Latvijā investīcijas apstrādes rūpniecībā kopumā ir augstas, salīdzinot ar pārējām ES valstīm, un tā ieņem kopumā pirmo vietu pēc investīciju īpatsvara nozares pievienotajā vērtībā. Tas ir intuitīvi vienkārši izskaidrojams, jo Latvijā uzkrātā kapitāla līmenis ir relatīvi zems, un ražošanas procesa attīstība prasa salīdzinoši intensīvas investīciju aktivitātes. Tomēr apskatot investīciju struktūru, aina nav tik labvēlīga. Proti, investīciju līmeņi perspektīvajās nozarēs ir relatīvi zemākas kā apstrādes rūpniecībā kopumā. Piemēram, investīciju līmeņa ziņā ķīmisko vielu, transportlīdzekļu un citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošanā Latvija ieņem tikai sesto līdz desmito vietu ES valstu starpā, kurām dati par investīciju aktivitāti ir pieejami (21 valsts). Arī elektrisko un optisko iekārtu ražojošās nozares investīciju līmenis ir relatīvi zems, kas zināmā mērā varētu izskaidrot nozares zemo konkurētspējas pieaugumu. No otras puses, atsevišķās neperspektīvajās nozarēs investīciju līmenis ir relatīvi augsts, piemēram, tekstila, apģērbu un ādas izstrādājumu ražošanā.

Kopumā jāsaprot, ka arī investīciju mikro struktūra varētu būt saistīta ar līdzīgām problēmām, kuras minējām aprakstot ĀTI struktūru Latvijā. Pētījuma gaitā tika mēģināts iegūtos konkurētspējas izmaiņu datus iekļaut panelregresijas analīzē, kā faktoriālās pazīme iekļaujot arī nozaru investīciju līmeņus. Diemžēl analīze neuzrādīja statistiski nozīmīgas sakarības starp investīciju līmeņiem un nozaru konkurētspējas pieaugumiem, kas zināmā mērā liecina par to, ka investīcijas Latvijas apstrādes rūpniecības nozarēs kopumā nav bijušas efektīvas no eksporta konkurētspējas veicināšanas viedokļa. Tādēļ arī no šī aspekta Latvijas

⁵⁹ LV – Latvijas rādītājs; MIN – minimālais rādītājs ES valstu grupā; MAX – maksimālais rādītājs ES valstu grupā; VID – vidējais rādītājs ES valstu grupā; RANGS – Latvijas vieta pēc investīciju īpatsvara ES valstu grupā; SKAITS – ES valstu skaits, kurām ir pieejami dati par attiecīgo nozari.

struktūrpolitikas izaicinājums ir ne tikai labvēlīgas investīciju nozaru struktūras veicināšana, bet arī labvēlīgas iekšnozaru investīciju mikro struktūras veicināšana.

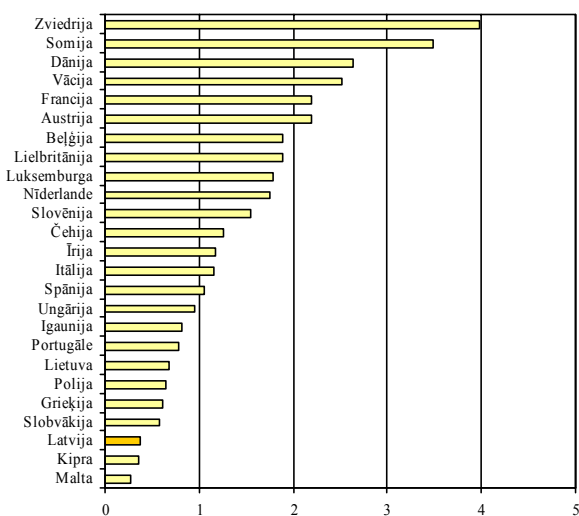
Analizējot inovāciju aktivitātes, līdzīgi kā investīciju gadījumā, raudzījāties plašākā mērogā, salīdzinot Latvijas inovāciju aktivitātes ES valstu līmenī. No 8.3. attēla redzams, ka izdevumi inovācijām Latvijā ir vieni no zemākajiem ES valstu starpā, kas liecina par salīdzinoši zemām inovāciju aktivitātēm. Tomēr šķiet, ka inovāciju aktivitātes lielā mērā ES mērogā korelē ar piešķirto valsts atbalstu inovāciju aktivitātēm, un tās nav tikai noteiktas ar privāto iniciatīvu. Tas ir, valstīs ar lielāku valsts atbalstu, arī izdevumi inovācijām ir lielāki. Līdz ar to struktūrpolitikas loma šajā kontekstā varētu būt saistīta ar atbalsta sniegšanas intensificēšanu inovāciju aktivitātēm, līdzās vēršot uzmanību arī inovāciju strukturālajiem parametriem (nozaru struktūra, produktu struktūra, inovāciju mērķis).

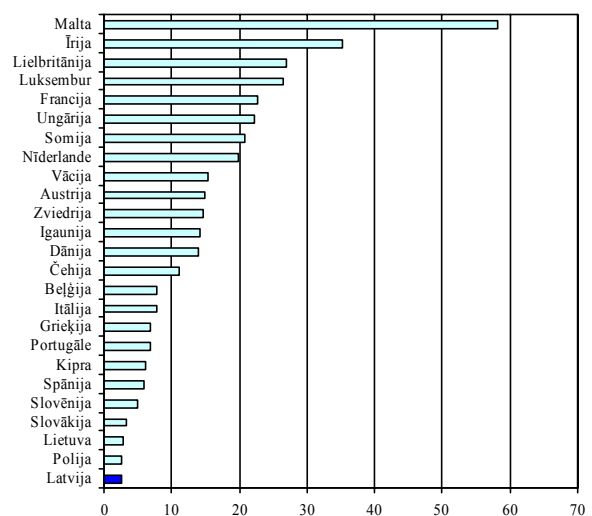
Izdevumi inovācijām (% pret apgrozījumu, 2002)

Izdevumi inovācijām un valsts atbalsts

8.3. attēls. Inovāciju līmenis un valsts atbalsta loma inovāciju veicināšanā (datu avots: Eurostat).

Izdevumi R&D (% no IKP, 2003)

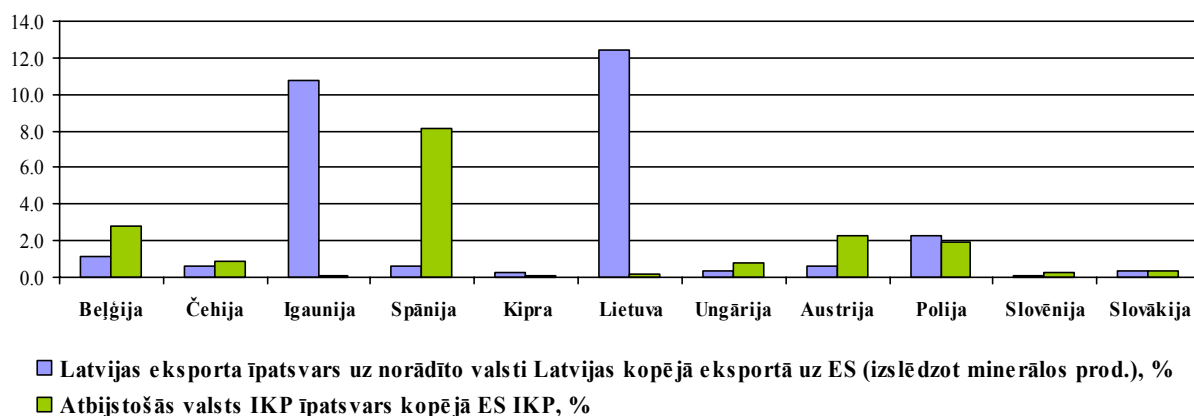

R&D eksports (% no kopējā eksporta, 2000-2004)

8.4. attēls. Izdevumi R&D un R&D intensīvo nozaru eksports (datu avots: Eurostat).

Līdzīga situācija Latvijā ir arī R&D aktivitāšu ziņā. Latvija ieņem vienu no pēdējām vietām gan R&D izdevumu, gan R&D intensīvo produktu eksporta ziņā. Šī problēma ir cieši saistīta arī ar inovāciju aktivitātēm, jo R&D lielā mērā ir inovācijām nepieciešamais priekšnosacījums. Šajā gadījumā struktūrpolitikas loma ir daudz plašāka, jo R&D aktivitātes, lai tās būtu efektīvas, prasa ne tikai valsts pētniecības finansēšanas atbalstu, bet arī atbilstošas R&D infrastruktūras veidošanu, kas ir daudz plašāka problēma un risinājums ir sasniedzams tikai vidējā termiņā un ilgtermiņā.

Pozitīvā valsts efekta izmantošanas kontekstā no 8.5. attēla redzams, ka Latvijas eksporta intensitāte ir būtiski augstāka par valstu relatīvo svaru ES tautsaimniecībā tikai Lietuvā un Igaunijā. Tādu valstu tirgus kā, piemēram, Čehija, Ungārija, Polija un Slovākija Latvijas eksportētāji ir apguvuši relatīvi mazākā mērā. Arī, piemēram, Spānijas, kas ir viena no valstīm, kas uzrāda pozitīvu valsts efektu, eksporta tirgus ir apgūti relatīvi mazā mērā, tomēr šeit ir jāņem vērā Spānijas relatīvi lielais attālums no Latvijas, kas ir negatīvs faktors no eksporta viedokļa saskaņā ar tradicionālajiem gravitātes modeļiem.⁶⁰ Tādējādi varam secināt, ka arī tradicionālajiem eksporta mārketinga pasākumiem ir būtiska loma jaunu tirgu apgūšanas veicināšanai perspektīvajos eksporta tirgos.

8.5. attēls. Latvijas eksporta daļa uz perspektīvajām valstīm ES ietvaros un perspektīvo valstu IKP daļa ES kopējā IKP, 2004. gadā (datu avots: CSP un Eurostat).

Kopumā jāsecina, ka Latvijas struktūrpolitikas izaicinājumi labvēlīgu nosacījumu veidošanai ārējo disproporciju mazināšanai ir būtiski visos pētījuma autoru minētajos pamatvirzienos, turklāt, bieži vien izaicinājumus rada ne tikai kvantitatīvie aspekti un nozaru struktūra, bet arī atsevišķu parametru mikrostruktūra, kas prasa turpmākus mikro līmenī fokusētus pētījumus efektīvu struktūrpolitikas instrumentu izstrādei.

⁶⁰ Skatīt, piemēram, Anderson, J., "A Theoretical Foundation for the gravity equation" // American Economic Review, No.69(1) – 1979 – P 106-116.

Literatūras saraksts

Andersson M. International Trade and Product Variety – a firm level study. // CESIS Electronic Working Paper Series, No. 43 – 2005 – P 21.

Anderson J. A Theoretical Foundation for the gravity equation // American Economic Review. – 1979. – No. 69(1)– P 106-116.

Arnold J.M, Hussinger K. Export Behaviour and Firm Productivity in German Manufacturing. A Firm-level Analysis. // ZEW Discussion Paper. – 2004. – No. 04-12. – P 28.

Bitāns M. Reālais valūtas kurss Latvijā (1994-2001). – Rīga: Latvijas Banka, 2002. – 31.lpp.

Competitiveness and the Export Performance of the Euro Area. // European Central Bank (ECB) Occasional Paper Series. – 2005. – No. 30.

Competitiveness in the Baltics in the Run-Up to EU accession. // International Monetary Fund (IMF) Country Report. – 2003. – No. 114.

Deutsche Bank. Global Market Research, March 2000.

Edwards S. Does the Current Account Matter? // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 2001. – No. 8275.

Eurostat, External Trade Database (COMEXT). – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Eurostat, Industry and Construction, Producer price indices database. – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Eurostat, Economy and finance statistics. – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Eurostat, Industry, trade and services statistics. – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Eurostat, Science and technology statistics. – <http://epp.eurostat.cec.eu.int/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

External trade statistics. Eurostat Metadata in SDDS format: Summary Methodology. – http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/extrade/extrade_sm.htm [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Grubel H., Lloyd P. The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade. // Economic Record. – 1971. – No. 47. – P 494-517.

de la Guardia C.D., Molero, J. Compared Analysis of the International Competitiveness of the Services Sector in Some OECD's Countries. – SETI Project, 2003. – <http://www.seti.coleurop.be/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Gutner F.J. Currency Board and Debt Traps: Evidence from Argentina and Relevance for Estonia. // The World economy. – 2003. – No. 26.

Hansen J.D., Hansen M. Are the Current Account Deficits in the Baltic States Sustainable? // Baltic Journal of Economics. – 2004. – Vol. 4, No. 2. – P 5-24.

Kaitila V. Accession Countries' Comparative Advantage in the Internal Market: A Trade and Factor Analysis. // Bank of Finland Institute for Economies in Transition (BOFIT) Discussion Papers. – 2001. – No 3.

Krugman P.R., Obstfeld M. International Economics: theory and policy. – Harper Collins College Publishers, 1994. – P 795.

Lachenmaier S., Woessmann L. Does Innovation Cause Exports? Evidence from Exogenous Innovation Impulses and Obstacles Using German Micro Data. // CESifo Working Paper. – 2004. – No. 1178. – P 33.

Latvijas Banka, Maksājumu balances statistika. – <http://www.bank.lv/lat/main/statistika/maks-bil-stat/> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Latvijas izmaksu-izlaides tabulas 1998. – Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2003. – 210 lpp.

Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Statistikas gadagrāmata. – <http://data.csb.lv/pxweb2004/Database/Gadagramata/gadagramata.asp> [Elektroniskais resurss, uz 07.11.2005.]

Milesi-Ferreti G.M., Razin A. Sharp Reduction in Current Account Deficits: An Empirical Analysis. // International Monetary Fund (IMF) Working Paper Series. – 1997. – No 168.

Milesi-Ferretti G.M., Razin A. Sustainability of Persistent Current Account Deficits. // National Bureau of Economic Researches (NBER) Working Paper Series. – 1996. – No 5467.

Obstfeld M., Rogoff K. The Intertemporal Approach to the Current Account. // NBER Working paper series, Working paper. – 1994. – No. 4893. – P 75.

Obstfeld M., Rogoff K. Foundation of international macroeconomics. – MIT Press, 1996. – P 804.

Radelet S., Sachs J. The Onset of the East Asian Financial Crisis: in P.Krugman (Ed), Currency Crises. – Chicago Press. – 2000.

Republic of Estonia: Selected Issues and Statistical Appendix. // International Monetary Fund (IMF) Country Report. – 2003. – No 331.

Richardson J. Constant Market Share Analysis of Export Growth // Journal of International Economics. – 1971. – No.1. – P 227-239.

Sgard J. Direct Foreign Investments and Productivity Growth in Hungarian Firms, 1992-1999. // CEPII – 2001 – No. 19 – P 33.

Sodersten B., Reed G. International Economics. – London: Macmillan, 1994. – P 631.

Summers L.H. International Financial Crises: Causes, Prevention, and Cures. // American Economic Review. – 2000. No. 90(2).

Vispārējā ekonomiskās darbības klasifikācijas NACE 1.red. III sējums: Ekonomiskās darbības alfabētiskais rādītājs. – Rīga: Latvijas Republikas centrālā statistikas pārvalde, 1999. – 156. lpp.

Wagner J. Eksports and Productivity: A Survey of the Evidence from Firm Level Data. // University of Lüneburg Working Paper Series in Economics. – 2005. – No. 4. – P 29.

1. Pielikums. Pētījuma rezultātu kopsavilkums nozaru griezumā.

Tehnoloģiskā intensitāte	NACE grupa	NACE kods	Darbības apraksts	Eksporta īpatsvars kopējā eksp., %	Nozar es efekts	Konkurēts pēja (tirgus daļa)	Iekšnoza ru tirdzniecība	Iešnozar u tirdzn. izmaiņas	Salīdzino šās priekšrocības	Salīdzino šo priekšrocību izmaiņas	Importa intensitāte
Zema	A	A01	Lauksaimniecība, medniecība un ar to saistītie pakalpojumi	1.0	-2.2	+22.7	17.1	+	-84.5	+	0.42
	B	B05	Zvejniecība	0.6	+2.1	-2.1	69.5	+	+52.1	+	0.47
	DA	D15	Pārtika	6.6	-1.0	+16.0	31.4	+	-65.1	+	0.45
		D16	Tabaka								0.48
	DB	D17	Tekstilizstrādājumu ražošana	11.8	-5.1	+4.2	39.1	-	+3.2	-	0.54
		D18	Apģērbu ražošana								0.57
	DC	D19	Ādas un ādas izstrādājumu ražošana	0.5	-3.4	-4.4	26.6	-	-77.7	-	0.85
	DD + A02	D20	Koksnes un koka izstrādājumu ražošana	35.3	-2.6	+3.3	12.4	+	+99.8	-	0.40
		A02	Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana un ar to saistītie pak.								0.41
	DE	D21	Celulozes, papīra un papīra izstrādājumu ražošana;	1.7	-2.2	+0.9	30.0	+	-84.6	-	0.55
		D22	Izdevējdarbība un iespiešana								0.32
	DI	D26	Pārējo nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana	2.1	-3.6	+9.4	36.9	+	-63.8	-	0.55
	DJ	D27	Metālu ražošana	14.3	+2.1	+23.1	46.8	+	+1.2	+	0.90

Tehnoloģiskā intensitāte	NACE grupa	NACE kods	Darbības apraksts	Eksporta īpatsvars kopējā eksp., %	Nozar es efekts	Konkurēts pēja (tirgus daļa)	Iekšnoza ru tirdzniecība	Iešnozar u tirdzn. izmaiņas	Salīdzino šās priekšrocības	Salīdzino šo priekšrocību izmaiņas	Importa intensitāte
		D28	Metāla izstrādājumu ražošana								0.63
Vidēja	DG	D24	Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	4.7	+3.6	-0.7	28.6	+	-77.7	-	0.63
	DH	D25	Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana	1.9	-0.0	+18.2	31.9	+	-100.0	-	0.69
	DK	D29	Citur neklasificētu mašīnu un iekārtu ražošana	3.0	-2.4	+16.5	23.5	+	-100.0	-	0.55
	DM	D34	Automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana	2.0	+0.2	+14.8	12.9	+	-94.4	-	0.66
		D35	Pārējo transportlīdzekļu ražošana								0.42
	DN	D36	Citur neklasificēta ražošana	6.0	+1.9	-2.2	32.2	-	+4.9	-	0.44
		D37	Otrreizējā pārstrāde								0.71
Augsta	DL	D30	Biroja tehnikas un datoru ražošana	3.8	-1.0	+6.8	28.5	+	-95.1	-	0.27
		D31	Citur neklasificētu elektrisko mašīnu un aparātu ražošana								0.67
		D32	Radio, TV un sakaru iekārtu ražošana								0.50
		D33	Medicīnisko, precīzijas un optisko instrumentu ražošana								0.41